

Túríd

FALLA JOSEP
ANTONI-PURÍSSIMA
I MAJOR 2020

CRÈDITS

EDITA: Associació Cultural Falla Josep Antoni-Puríssima i Major.

COORDINACIÓ: Carmen Torrent.

COL-LABORADORS: José Vicente Aparicio, Paula Carrión, Arturo Checa, Maria Comes, Voro Contreras, Sergio Esparza, Jorge Hermosilla, Manuel S. Jardí, Francesc Llop, Ramón Martín, Kike Martínez, Antonio José Morales, Pau Rausell, Susana Rodrigo.

TRADUCCIÓ DE TEXTOS I VERSOS FALLA: Jose M^a. Ramón.

DISSENY PORTADA, PORTADILLES I ELEMENTS GRÀFICS D'ENLLAÇ: Logik Graphics.

IMPRESSIÓ I MAQUETACIÓ: Logik Graphics.

DIPÒSIT LEGAL: V-98-2020.

EDICIÓ: 500 EJEMPLARS.

El present llibret ha participat en la convocatòria dels premis de la Generalitat Valenciana per la promoció de l'ús del valencià.

L'ASSOCIACIÓ CULTURAL FALLA JOSE ANTONI, no s'identifica necessàriament amb els articles dels seus col·laboradors.

Sobre descàrregues, enllaços i imatges en aquest llibret

Tot el material que apareix en aquest llibre té únicament una finalitat didàctica i divulgativa.

A tots els propietaris de les pàgines i imatges, moltes gràcies. I encara que aquest llibre només ha estat editat amb finalitats divulgatives, en el cas d'infringir cap copyright, preguem ens el comuniquen al nostre contacte indicat en la web de la Falla, a l'objecte de retirar allò que es considere necessari.

Túríd

FALLA JOSEP
ANTONI-PURÍSSIMA
I MAJOR 2020

RePlay

JUEGO Y OCIO

TIEMPO DE GANAR

RULETA · APUESTAS · MÁQUINAS INTERCONECTADAS · RETRANSMISIONES EN DIRECTO

Jugamos todos los días de 10:00h a 3:00h
viernes y sábado hasta las 4:00h

Av/ Gregorio Gea 2 (Mislata) | C/ Cardenal Benlloch esq. Salvador Pau, 1 (Valencia)
C/ San Marcelino, 3 (Valencia) | C/ de la Reina, 27 (Valencia) | C/Marino Sirera, 14 (Valencia)
Carretera Ribarroja, 58 (Manises) | C/ Mayor, 6 (Moncada) | C/ Mayor, 50 (Paterna)
C/ Francisco Alcaide, 11 (L'Elia) | C/ Miguel Hernández, 21 (Alaquás) | Pl/ Layana, 1 (Buñol)
Pl/ de la Constitución, 14 (Chiva) | C/ Arquitecto Segura Lago, 44 (Valencia)

/salonesreplay

@salonesreplay

salonesdejuegoeplay.com

El juego queda prohibido a los menores de 18 años y puede generar adicción.

Saluda de l'Alcalde	4
Saluda de la Presidenta	5
Junta Directiva i Comissió Major Masculina	6
A la Fallera Major	8
Comissió Femenina	10
Explicació de la falla	12
Versets de la falla	14
Dibuix de la falla	15
Matrimonis fallers	16
A la Fallera Major Infantil	18
Comissió Femenina Infantil	20
Explicació de la falla infantil	21
Versets de la falla infantil	22
Dibuix de la falla infantil	23
Saluda President Infantil	24
Comissió Masculina Infantil	25
Xiquets de bolquers	26
MONOGRÀFIC – TÚRIA. Un riu de vida	27
• Pròleg: el riu que encara és	28
• Riu Túria: flora i fauna. SERGIO ESPARZA	32
• L'arquitectura hidràulica del riu Túria. Sistemas de rec i elements del patrimoni hidràulic. JORGE HERMOSILLA, JOSÉ VICENTE APARICIO	38
• El riu invisible. FRANCESC LLOP	50
• El riu Túria i les seues sèquies. RAMÓN MARTÍN	58
• El Túria devorà València. ARTURO CHECA	68
• Històries del Túria. MANUEL S. JARDÍ	78
• L'ofrena al riu Túria. J. ENRIQUE MARTÍNEZ	86
• Els jardins del Túria. MARIA COMES	90
• El Jardí del Túria, la principal singularitat urbanística de la ciutat de València. PAU RAUSELL	94
• El dos Palaus musicals del Túria. VORO CONTRERAS	100
• Educació Sociambiental al Túria: experiències per a contar. ANTONIO JOSÉ MORALES	108
• Epíleg: de cara al riu. SUSANA RODRIGO	126
Què farem estes falles? Programa de festeigs	134
Què fem en la Josepa?	138
Halloween	144
Falles 2019	148
Col·laboradors	159

SALVADOR TORRENT I CATALÀ

Alcalde de L'Eliana

Benvolguts amics i amigues de la Falla Josep Antoni Puríssima i Major, "la Josepa", és una autèntica satisfacció per a mi saludar a la gran família que conforma aquesta Comissió Fallera. Si hi ha cap activitat a L'Eliana que mobilitza a tot el poble aquesta és, sense dubte, les Falles.

Des de l'endemà mateix de la nit de Sant Josep, les diferents Comissions i la Junta Local Fallera comencen ja a treballar per a la festa de l'any següent. El món faller cada any torna a renàixer de les cendres del monument que fa poques hores han oferit al foc. I ho fan amb ànim renovat, amb noves il·lusions i nous projectes, sempre amb una mirada de futur.

Les festes són una de les manifestacions populars que millor poden descriure el caràcter d'un poble. Als elianers i elianeres ens agrada demostrar que som gent treballadora, responsable i complidora, però també presumim de saber divertir-nos com pocs. Per als de L'Eliana el treball és molt important, és el motor del nostre desenvolupament i del progrés, però no oblidem que els moments per a la diversió, les relacions socials i la festa també formen part de la identitat d'un poble.

A més, les Falles han sabut adaptar-se als temps que viuen. La joventut forma part activa del moviment faller, i el dinamitza. Això és bo, perquè significa renovació i continuïtat.

Les Falles són festes que denoten el nostre caràcter de poble. Moltes de les activitats lúdiques se celebren als Casals de cada Falla, demostrant que els barris són una realitat viva en L'Eliana i que encara perdura l'esperit de veïnat i de confraternitat que formen part de la nostra història com a poble. Les Falles mantenen una part molt important

de la nostra cultura popular: llengua, música, tradicions... La Falla Josep Antoni Puríssima i Major sap confluïr totes aquestes senyes d'identitat i cada any confeccionen un grandíssim llibret de falla, ben elaborat, ben envestit.

El lema elegit enguany per la Falla Josep Antoni Puríssima i Major de L'Eliana es centra en el riu Túria, "un Riu de Vida". Un tema ben elegit i de gran actualitat a la nostra Comarca. La meua més sincera enhorabona per aquesta iniciativa a tota la Comissió.

Voldria felicitar especialment a les Falleres Majors que representaran a aquesta gran família que conforma la Falla Josep Antoni Puríssima i Major al llarg del 2020. A la seua Fallera Major, Mónica Palacios, i a la seua filla, la Fallera Major Infantil, Yanira Sánchez. Enhorabona i moltes felicitats, també a la vostra família.

Com no, felicitar al President Infantil, Alejandro Herrero. Segur que sabrà representar d'allò més bé a la Comissió Infantil d'aquesta gran Falla. La teua família estarà molt orgullosa de tu. I una felicitació especial per a la Presidenta, Teresa Peiró, per la seua dedicació i el seu treball al front d'una Falla emblemàtica del nostre poble.

Apleguen dies de soroll, de color i bellesa, de diversió... Però també són dies en els que la mordaç crítica de l'artista faller ens convida a reflexionar sobre el que ens agrada i el que ens disgusta, i sobretot, és un desafiament per a continuar millorant tot allò que ens envolta.

Fallers i falleres, veïns i veïnes!! Bones Falles 2020!!

SALVADOR TORRENT I CATALÀ

TERESA PEIRÓ I AGUILAR

Presidenta

Estimats fallers:

Van passant els anys i ací estic de nou, representant a la meua benvolguda comissió i donant la benvinguda a una festa tan nostra com és la de les Falles. Al principi pensava que a més d'un gran honor aquest càrrec era una responsabilitat molt gran que m'espantava un poc i no sabia si podria dur endavant. A hores d'ara no sé si estaré fent-ho bé o malament, però el que sí sé, és que tinc gent bona no, boníssima al meu voltant i en gent així és molt difícil fallar. Sempre disposats a ajudar, sempre acompanyant-me perquè mai em senta sola. I açò és molt d'agrair, per això vull donar-los les gràcies a tots i totes, una vegada més per confiar en mi. Gràcies a la junta directiva per acudir sempre que us he necessitat i gràcies com no, al més apreciat d'aquesta Falla, les nostres incansables bunyoleres. Ja sabeu que a mi ganes no em falten, i és una cosa molt important, però es necessiten moltes més coses que jo soles no podria fer i sempre, sempre esteu ahí per al que faça falta a prop de mi.

És un orgull veure com la falla a la qual una s'apunta de ben xicoteta perdura a través dels anys, hi han passat molts presidents davant de mi que han fet tots una tasca estupenda, aportant cadascú el seu granet d'arena per millorar i créixer. I crec que estar ací després de 45 anys té molt de mèrit. Gràcies a tots per la vostra il·lusió i amor per la nostra falla i per les Falles.

Son molts anys els que estic ací, des que es fundà i he pogut veure com hi ha gent que està en la nostra comissió tota la vida, altra està temporalment, altra ve, se'n va i torna, i m'agradaria que tots els que passen per la nostra falla, estiguen el temps que estiguen, ho passen tan bé

com jo ho he passat en totes les meues etapes de la vida, de menuda, d'adolescent, de mare orgullosa dels meus fills en les presentacions, en les cercaviles, en l'ofrena, i és que ara que em vaig fent major m'adone del que és una falla. És un lloc, un punt d'encontre on es gaudeix de la festa, es coneix gent nova i sobretot es passa bé tingues l'edat que tingues. Per això, m'agradaria que els seus records foren tan bons com són els meus.

Els que també m'agradaria que guardaren als seus cors uns records inoblidables són Mari Carmen, Alejandro i Natalia, els nostres representants del 2019.

Sé que és un any molt intens però quan una cosa es fa amb il·lusió s'obliden els nervis i el cansament i jo sé que per a vosaltres ha estat un any molt especial. Com també ho serà per a Mònica i Yanira, mare i filla gaudint al mateix temps del plaer de representar a les seues corts d'honor i a la seua Falla i Alejandro, per ser doblement afortunat en poder representar als menuts de la comissió per dos anys consecutius. Enhorabona a tots, heu sigut i sereu uns grans representats.

I ara després dels agraïments i les felicitacions sols em queda convidar als nostres veïns i veïnes a què passen per la nostra falla acompanyant-nos a gaudir de la festa més esperada pels valencians i elianers i desitjar als nostres fallers unes magnífiques Falles en la Falla Josep Antoni Puríssima i Major, la meua Falla i la de tots vosaltres.

La vostra Presidenta,

TERESA PEIRÓ I AGUILAR

JUNTA DIRECTIVA I COMISSIÓ MAJOR MASCULINA

ÀREA DE PRESIDÈNCIA

Presidenta

Teresa Peiro i Aguilar

Vice-President 1º

Daniel Carrión i Torrent

Vice-President 2º

Juan Espinosa i Gil

Vice-President 3º

Pedro Palacios i Lopez

Vice-President 4º

Javier Mesa i Martín

Secretaria

Marta Andrés i Peiró

Vice-Secretaria

Concha Calero i Iniesta

Arxivera

Blanca Moran i Molina

Deleg. de Casal

Maria Marco i Marco

Amparo Linares

Juan Barea i Marzal

Anna Escriva i Marco

Maria Peiro i Aguilar

Conchín López

Delg. de Recompenses

Pedro Palacios i López

Delg. De Merchandaising

Yolanda Miralles i González

Paula Garcia i Peris

Delg. De Comunicacio

Elia de la Cruz i Marco

Junta Local Fallera

Pedro Palacios i López

Anna Escrivà i Marco

ÀREA ECONÒMICA

Tresorera

Maria Peiro i Aguilar

Vice-Tresorera

Carmen Torrent i Badía

Comptadora

Maria José Marco i Sanchis

Deleg. Llibret

Carmen Torrent i Badía

José Maria Ramón i Beltrán

Deleg. Publicitats

Belén Valero i Marco

Maria Marco i Marco

Maria José Marco i Sanchis

Begoña Alonso i Espasa

Deleg. de Loteries

Carlos Compte i Torrero

Amelia Montoya i Piqueras

ÀREA DE ACTIVITATS

Delg. Festeigs

Javier Mesa i Martín

Jose Reinal i Aguilar

Sota Ibáñez i Ruiz

Evelio Valladolid i Mir

Wenceslao Sánchez i Sánchez

Chesco Comendador i Espinosa

Juan Espinosa i Aguilar

Paco Peñalver i Extrems

Delg. Infants

Nacho Timón i Martí de Veses

Mabel Bellver i Garcera

Luisa Calomarde i de Miguel

Marta Castera i Jiménez

Anna Escrivá i Marco

Noelia Reig i Aguilar

Maria Mateu i Calero

Elia de la Cruz i Marco

Carmina Perez i Ten

Deleg. Presentacio

Teresa Molina i Gimeno

Amparo Marco i Sanchis

Estefania Vargas

Concha Calero i Iniasta

Marta Andrés i Peiró

Inma Cruz i Aguilar

Deleg. Activitats Diverses

Sota Ibáñez i Ruiz

Mónica Palacios i Linares

Amparo Marco i Sanchis

Marta Castera i Jiménez

Bibiana Gutierrez Pino

Delg. Cavalcada i Tren Faller

Concha Calero i Iniasta

Sonia Gil i Fogué

Deleg. Ofrena

Concha Calero i Iniasta

COMISSIÓ MAJOR MASCULINA

Alex Medel i García

Alexandre Coll i Devesa

Alfredo Ramón i Ortiz

Andreu Andrés i Peiró

Carlos Coll i Espinosa

Carles Gil i Peiró

Carlos Fuertes i Saiz

Carlos Martínez i Calatayud

Carlos Navas i Martínez

Carlos Ramos i Sanz

Daniel de la Cruz i Marco

Enric Crespo i Giménez

Gabriel Roig i Coll

Guillermo Bellver i Gimeno

Hug Martínez i Casterá

Ignasi Herrero i Oliver

Ignasi Juan i Santafé

Ignasi Marco i Andrés

Ignasi Peñalver i Martínez

Joan Espinosa i Gil

Jordi Luque i Badía

Josep Antoni Coll i Montoya

Josep Mª Ramón i Beltrán

Josep Vicent Martínez i Zamora

Josep Prat i Herrero

Josep Ramon Balaguer i Martínez

Josep Reinal i Valero

Marc Sunsi i Casterá

Miquel Comes i Fayos

Miquel Gil i Peiró

Noel Calomarde i López

Oscar Espinosa i Gil

Ramon Gimeno i Collado

Raúl Sánchez i Molina

Salva Roda Calomarde

Sergi Álvarez i Gutiérrez

Sergi Cortina i Molina

Xavier Martínez i Grau

MÓNICA PALACIOS I LINARES

A la Fallera Major

Mónica, jo voldria dir-te tantes coses,
però, són tan pobres les paraules que tinc!
però més estic segur que ploraran les roses
quan et vegem passar per entre els jardins.

Vindran estius, tardors i primaveres
puntejant les seues notes de color,
durant el mes de març, lluiran totes les falleres
i a tu podrem admirar-te com a la Major.

Eres un clar ressorgir de simfonies,
experiència que tots voldrien viure.
Eres el vol satisfet de cent campanes
quan esclata immaculat el teu somriure.

Eres airosa, senzilla i discreta
amb eixos ulls plens de llum i foc.
Quan algú t'observa s'inquieta
puix tota en tu, Mónica, fa joc.

No baixes la teua mirada, que encanta i enamora
i quan seques en la cadira d'or,
d'esta Comissió de solera,
tots a una pensarem, què bonica donzella
tenim enguany de fallera major!

COMISSIÓ FEMENINA

Fallera Major: Mónica Palacios i Linares
Fallera Major eixint: Mª Carmen López i Coll

CORT D'HONOR

Ainhoa Campos i Alcácer
Alejandra Álvarez i Gutierrez
Alejandra Belenguer i Blasco
Anna Escrivá i Marco
Aroa Barrera i Giménez
Blanca Corell i Escrivá
Blanca García i Tevar
Blanca Moran i Molina
Belén Valero i Marco
Carla González i Martín
Carla Sabater Martinez
Carme Compte i Marco
Carme Daries i Torrent
Carme Diaz-Toledo i Albert
Carme Espinosa i Molina
Carme Gimeno i Galindo
Carmina Ten i Pérez
Carolina Aleixandre i Diaz-Toledo
Concepció Calero i Iniesta
Cristina Valero i Marco

Elena Carrasco i Miralles
Elena Coll i Espinosa
Elena Sánchez i Pérez
Elia de la Cruz i Marco
Estefanía Vargas i Basto
Glòria Corell i Escrivá
Laura Raga i Morán
Lidia Coll i Adua
Lola Torrent i Badia
Llúcia Reinal i Valero
Mª Dolors Mínguez i Anaya
Mª Dolors Oliver i Tregón
Mª Empar Aleixandre i Oliver
Malena Llorens i Cruz
Maria Compte i Marco
Maria Mateu i Calero
Maria Roldán i Sánchez
Marta Calvo i Bartual
Marta Juan Santafe
Marta Piera i Montaner

Maira Calomarde i López
Mónica Ródenas i Arrans
Noelia Reig i Aguilar
Olga Gay i Vázquez
Paola Prat i Herrero
Patricia Giner i López
Paula Carrión i Torrent
Paula Cerezo i Navarro
Paula Gallart i Bernabeu
Paula Oro i Ponce
Paula Salguero i Martínez
Paula Sánchez i Molina
Pilar Molina i Gimeno
Raquel Gámez i Martínez
Raquel Piera i Montaner
Rosa Martínez i Grau
Sandra Valladolid i Tolosa
Verónica Escrivá i Leal

LEMA QUINA POR!

Quina por! És el títol del nostre monument gran d'enguany.

La por, com tots experimentem, és un sentiment que sempre, des de que naixem, ens acompanya al llarg de la nostra vida.

De menuts tenim por a la foscor, a alguns animals, a l'home del sac... Però conforme van passant els anys este sentiment deriva cap a altres situacions que, lògicament són de persones grans, i que realment són més preocupants fins al punt de deixar-nos nits sense poder dormir.

No volem parlar de desgràcies, ni molt menys, sinó d'aquelles preocupacions que la gent jove i els adults tenim i que al carrer es viuen de manera molt quotidiana.

Ens referim a la por de no trobar treball o perdre el que ja tens; de tindre despeses extres i no poder arribar a fi de mes; de que ens pugen els impostos; de la corrupció tan gran que hi ha i de tantes altres coses que, conforme va passant el temps, en lloc de solucionar-se van en augment.

Però, malgrat aquesta exposició de diferents preocupacions, la falla no vol ser pessimista. No podem ni devem ser pessimistes. Sempre hi haurà motius per a seguir endavant i per a anar plantant cara als problemes a mesura que vagen sorgint i a seguir lluitant per a disfrutar, en la mesura que siga possible d'este regal tan meravellós que tenim i que és la vida.

EXPLICACIÓ DE LA FALLA

COS CENTRAL

Al remat de la falla i dormint a una lluna sustentada per dos ciris, tenim la figura d'una jove donzella que pot ser o bé fada o bé bruixa, però que de moment és tota ella innocència.

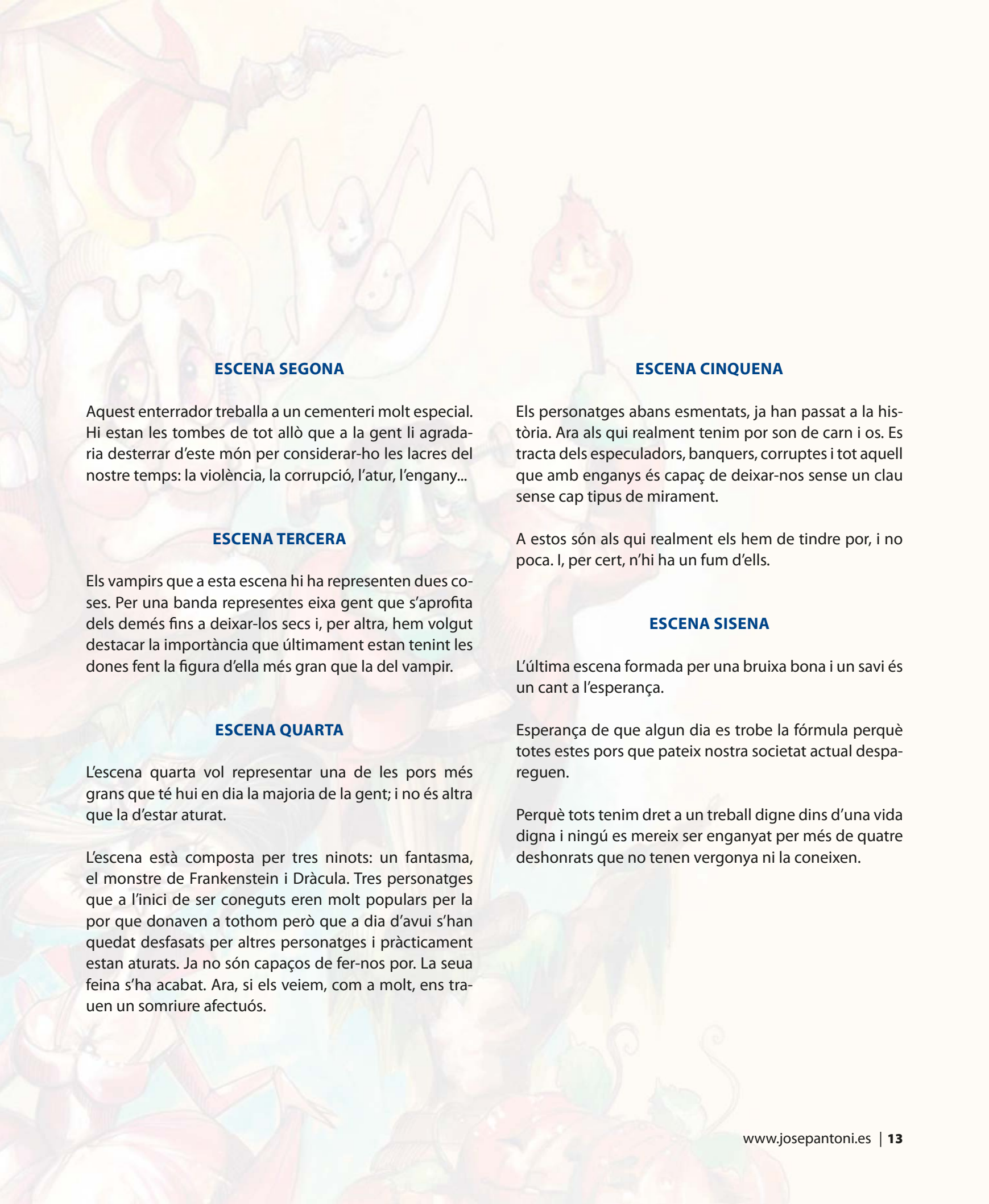
El seu somni és tan profund perquè encara desconeix el món que l'espera quan siga adulta.

De moment, els seus somnis estan barrejats. Igual li apareixen bruixes roïns, com gats encantats.

Però deixem-la dormir tranquil·la. No la molestem. Puix ja tindrà temps de vore i viure la realitat d'un món d'adults. Una realitat on les coses bones sempre venen acompanyades d'altres no tant agradables i que la por que ara pot sentir en somniar amb bruixes, por convertir-se en realitat.

ESCENA PRIMERA

A la primera escena tenim a dues típiques bruixes roïnes cuinant un beuratge dins d'un gran calder. Tot aquell que bega d'este beuratge es tornarà en mala gent, perquè tots tenim al fons un poc de dimoniets. Només ens fa falta que algú ens embruixi per a cometre actes que no estiguen bé.

ESCENA SEGONA

Aquest enterrador treballa a un cementeri molt especial. Hi estan les tombes de tot allò que a la gent li agrada-ria desterrar d'este món per considerar-ho les lacres del nostre temps: la violència, la corrupció, l'atur, l'engany...

ESCENA TERCERA

Els vampirs que a esta escena hi ha representen dues coses. Per una banda representes eixa gent que s'aprofita dels demés fins a deixar-los secs i, per altra, hem volgut destacar la importància que últimament estan tenint les dones fent la figura d'ella més gran que la del vampir.

ESCENA QUARTA

L'escena quarta vol representar una de les pors més grans que té hui en dia la majoria de la gent; i no és altra que la d'estar aturat.

L'escena està composta per tres ninots: un fantasma, el monstre de Frankenstein i Dràcula. Tres personatges que a l'inici de ser coneguts eren molt populars per la por que donaven a tothom però que a dia d'avui s'han quedat desfasats per altres personatges i pràcticament estan aturats. Ja no són capaços de fer-nos por. La seua feina s'ha acabat. Ara, si els veiem, com a molt, ens tra-uen un somriure afectuós.

ESCENA CINQUENA

Els personatges abans esmentats, ja han passat a la his-tòria. Ara als qui realment tenim por son de carn i os. Es tracta dels especuladors, banquers, corruptes i tot aquell que amb enganys és capaç de deixar-nos sense un clau sense cap tipus de mirament.

A estos són als qui realment els hem de tindre por, i no poca. I, per cert, n'hi ha un fum d'ells.

ESCENA SISENA

L'última escena formada per una bruixa bona i un savi és un cant a l'esperança.

Esperança de que algun dia es trobe la fórmula perquè totes estes pors que pateix nostra societat actual despa-reguen.

Perquè tots tenim dret a un treball digne dins d'una vida digna i ningú es mereix ser enganyat per més de quatre deshonrats que no tenen vergonya ni la coneixen.

VERSETS DE LA FALLA GRAN

ESCENA PRIMERA

Estes dos bruixes roïns
Un beuratge estan coent.
Tot aquell que d'ell en bega
Es convertirà en mala gent.

Procureu fugir d'elles
I no pegueu ni un glopet,
Puix encara que no s'estile,
Sempre complau fer el bé.

ESCENA SEGONA

Satisfet està l'enterrador
De la feina que ara té.
Ficar ben al fons de terra
Tot allò que no veu bé.

ESCENA TERCERA

Els vampirs tenen fama
De xuclar a tots la sang.
Hui en dia són els polítics
Els que eixa tasca fan.

Cada dia pren més força
La figura de la dona.
Segur que prompte deixarà l'home
A l'altura de la seua sola.

ESCENA QUARTA

L'atur és una de les coses
Que més por dóna a la gent.
I més quan no hi trobes
Cap feina per poder fer.

Això els passa a estos tres,
Dràcula, fantasma i Frankenstein
Que han passat de fer por,
a fer gràcia fins als xiquets.

ESCENA CINQUENA

Ni monstres ni bruixes
Ni res semblant a ells.
Qui realment ens donen por
Són els corruptes i els banquers.

ESCENA SISENA

Esta bruixa i este savi
Són molt bona gent.
El món està ple de mals
I ells busquen algun remei.

Potser algun dia
Troben la solució
I estes pors que ara patim
Desapareguen del tot.

MATRIMONIS FALLERS

Adolfo Cambra i Immaculada Sanz

Amadeu Llorens i Immaculada Cruz

Andreu Andrés i Maria Peiró

Àngel Crespo i Cristina Giménez

Àngel García-Otermin i Empar Palacio

Antoni Alvarez i Bibiana Gutierrez

Antoni Cerezo i Sonia Navarro

Antoni Contreras i Gertrudis Marco

Antoni López i Juana Marco

Antoni Sánchez i Mónica Palacio

Antoni Valero i Genoveva Marco

Brú Martínez i Marta Casterá

Carles Compte i Mª Josep Marco

Daniel Carrión i Veronica Carrión

Daniel Romero i Mª Àngels Torrent

David de Diego y Pilar Chust

David Martín i Alicia Palacios

David Jesus Llopis i Paula García

Emili Carrasco i Iolanda Miralles

Eveli Valladolid i Alicia Tolosa

Felip Calomarde i Concepció López

Ferran Iranzo y Mª Empar Romero

Francesc Bellver i Margarita Garcerá

Francesc Martínez i Rosa Grau

Francesc Peñalver i Carme Martínez

Ignaci Timón i Núria Cabanes

Ignaci Segarra i Diana Ballesteros

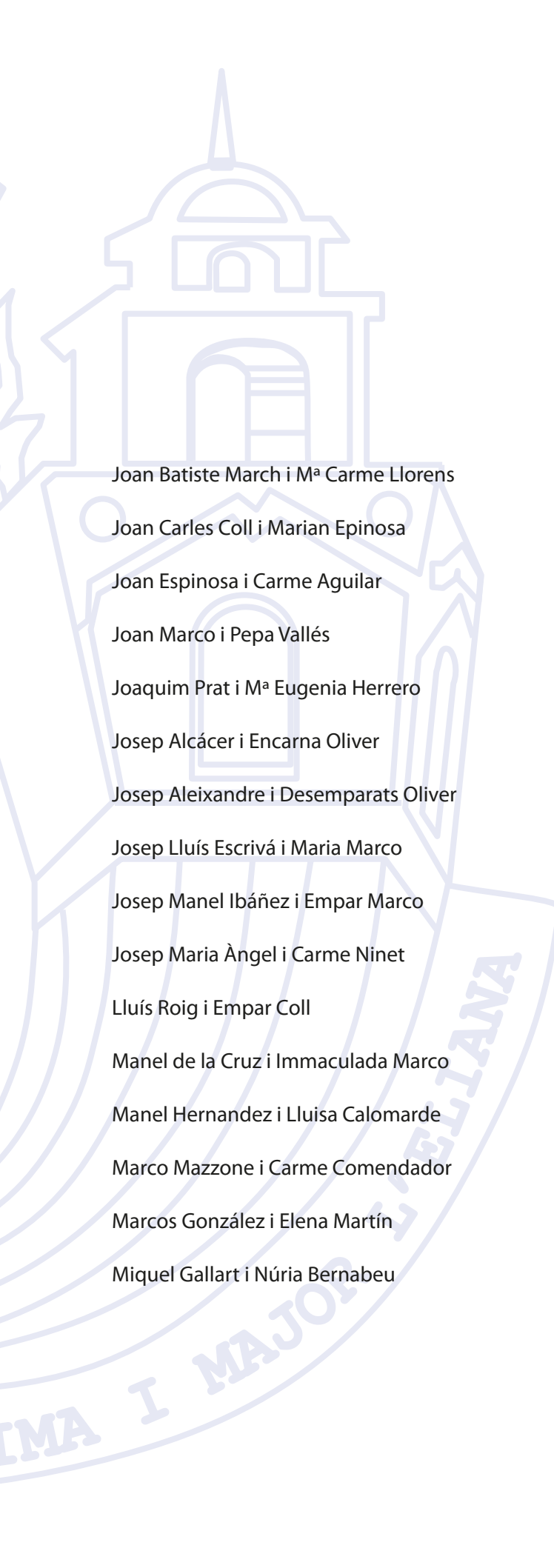
Ismael Molina i Maruja Gimeno

Joan Antoni Espinosa i Sonia Mª Gil

Joan Barea i Marta Andrés

Joan Batiste Campos i Elena Alcacer

Joan Batiste Coll i Amelia Montoya

Joan Batiste March i Mª Carme Llorens

Joan Carles Coll i Marian Epinosa

Joan Espinosa i Carme Aguilar

Joan Marco i Pepa Vallés

Joaquim Prat i Mª Eugenia Herrero

Josep Alcácer i Encarna Oliver

Josep Aleixandre i Desemparats Oliver

Josep Lluís Escrivá i Maria Marco

Josep Manel Ibáñez i Empar Marco

Josep Maria Àngel i Carme Ninet

Lluís Roig i Empar Coll

Manel de la Cruz i Immaculada Marco

Manel Hernandez i Lluisa Calomarde

Marco Mazzone i Carme Comendador

Marcos González i Elena Martín

Miquel Gallart i Núria Bernabeu

Miquel Gil i Teresa Peiró

Paco Bellver i Mª Begonya Alonso

Pedro Antonio Palacios i Faustina Amparo Linares

Ramon Carrión i Carme Torrent

Ramon Espinosa i Teresa Molina

Rubén Corell i Elena Escrivá

Simone Folcarelli i Maria Comes

Vicente Mata i Mª Carme López

Victor Manel Blázquez i Patricia Martí

Wenceslau Sánchez i Mª Carme López

Xavier Comes i Mercé Fayos

Xavier Mesa i Mabel Bellver

Xesco Comendador i Araceli Martínez

YANIRA SÁNCHEZ I PALACIOS

A la Fallera Major Infantil

Flor present en el joc i la rialla,
perfum de la natura que encandila
a tot aquell que t'ha vist a la vila
convertir-te en regina de ta falla.

Preciat regal de qui mira i calla
impregnat per ta imatge dolça i senzilla,
sabedor que la llum ja mai perilla,
que per tu, sol naixent, la llum es qualla.

Tots volguérem mantindre en la retina
el candor, el somriure i la ternura
que ens regales tu, Elia, en desmesura
i que alcançar un faller mai imagina.

Fallereta Major, que l'emoció no calla,
quan veu, per tot arreu, el plaer palpable
que sent la gent quan ta figura passa.

Puix eres tu Yanira, el màxim exponent.
La que representa tota la xicalla,
D'aquesta benvolguda Falla.

COMISSIÓ FEMENINA INFANTIL

Fallera Major Infantil: Yanira Sánchez i Palacios

Fallera Major Infantil eixint: Natàlia Herrero i Alcalde

CORT D'HONOR

Adhara Gómez i Collado	Daniela Calleja i Valladolid	Martina Mazzone i Comendador
Ainhoa Salvert i Cortés	Daniela Herrero i Alcalde	Martina Sánchez i García
Alma Garcia Vargas	Daniela Vargas i Lorente	Natalia Crespo i Giménez
Alma García-Otermín i Palacios	Elia Hernandez i Izquierdo	Neus Campos i Alcacer
Amalia Gómez i Morera	Empar Ibáñez i Marco	Noa Gimeno i Chisvert
Anna Gómez i Morera	Irene Ibáñez i Marco	Nora Contreras Bardisa
Andrea Barea i Andres	Irene Salavert i Clariana	Núria Carrión i Carrión
Andrea Marquez i Escrivá	Isabella Herrero i Ordoñez	Patricia Blázquez i Martí
Andrea Mesa i Bellver	Laura Rico i Graullera	Paula Pérez i Gómez
Àngela Llopis i García	Maria March Llorens	Paula Roda Calomarde
Aroa de Diego i Chust	Maria Romero i Torrent	Rocio Sanlorenzo i Escrivá
Candela Blázquez i Martí	Marina Gutierrez i Sanantonio	Valeria Calleja i Valladolid
Carla Zaya i Valero	Marina Iranzo i Romero	Vera Bernardo i Escrivá
Carlota Giner i Lopez	Marta Barea i Andrés	Yulema Sánchez i Palacio
Claudia Contreras i Bardisa	Marta Roig i Coll	
Daniela Aguilar i Marquina	Martina Álvarez i Luján	

LEMA MITOLOGIA

Vol rendir un homenatge nostra falleta infantil d'en-
guany a eixe món imaginari i mitològic que els menuts
han somiat tant que, per a ells, indiscutiblement és real.

Ja des de l'antiga Grècia, la mitologia ha format part en
la vida de les persones, fins al punt de que hi hagué una
època en què per a ells formava part de la realitat.

Medusa, Pegaso, el Minotaure... quantes històries s'han
contat d'estos i altres personatges! Quantes pel·lícules
s'han fet al voltant d'ells! Moltes. Un fum.

Açò ha derivat en que aquestos sers segueixen vius a dia
de hui. Formen part de moltes de les històries que con-
tem als xiquets i sempre són un referent en barrejar el
món real amb el fantàstic.

Doncs bé. Este és l'escenari de nostra falleta.

En un paradís idíl·lic dos centaures formen les figures
centrals del monument. Al seu voltant, tot un verger de
flors i arbres els acompanya. Sense oblidar tots els sers
que hi habiten.

VERSETS DE LA FALLA INFANTIL

COS PRINCIPAL

A la llum de la lluna
Dos centaures, xic i xica
Molt a gust estan
Parlant de la seua vida.

En un bonic verger
Voltats estan de natura,
No hi ha millor lloc
Per a tindre una bona vida

PRIMERA ESCENA

El follet dins del bolet
Té el seu habitatge
Encara que passa el dia
Jugant per tot el paratge.

La seua vida és alegre
Puix problemes no en té.
Si de cas plou molt
S'amaga sota el bolet.

SEGONA ESCENA

Mitològics són estos dos
Que al bosc estan caminant.
Està clar que en esta falleta
Ningú d'ells podia faltar.

D'un clot ix una granota
Per veure que hi ha.
Si la cosa està tranquil·la,
De segur hi eixirà.

TERCERA ESCENA

Aquestos dos ratolins
Menjar estan buscant.
Segur que en este bosc
Molta cosa trobaran.

Ben amagadets
Faran la seua feina
I sense que ningú els veja
Tornaran amb la panxa plena

QUARTA ESCENA

Ningú l'ha vist mai,
Però de segur que hi està.
En cap bosc del món
La fada no pot faltar.

Ella és qui cuida
De plantes i animals.
De que el bosc es mantinga
En condicions normals.

CINQUENA ESCENA

Als arbres els ocells
Canten ben alegres.
Se senten afortunats
De tot el que veuen.

Ells són l'alegria
De qualsevol bosc
I als arbres tornen
Quan ve la foscor.

ALEJANDRO HERRERO I ALCALDE

President Infantil

Hola, sóc Alejandro Herrero i Alcalde. L'any passat vaig ser el president d'aquesta falla. Com m'ho vaig passar tan bé, aquest any repetisc.

Sóc faller des d'abans de jugar al futbol, vaig tirar petards abans d'aprendre a llegir i la primera vegada que vaig ballar va ser en aquesta falla.

L'any passat vaig fer realitat el meu somni faller. Vaig gaudir de cada moment, des de la proclamació fins a la cremá. Les cercaviles, la nit de la plantá, aqueixa mascletá tan especial i sobretot, la presentació, amb moments molt emocionants per a mi.

Va ser un any plé d'actes i compromisos, esgotador en molts moments, pero amb l'ajuda de tota la meua família, vaig arribar a tot amb un somriure.

No puc deixar de recordar-me de qui m'ha acompanyat en aquest regnat: Tere, la millor presidenta, sens dubte, Mari Carmen, sempre amb un somriure i Natalia, la meua germana, la millor companya.

Sempre m'he sentit abrigallat pels meus amics de la comisió infantil i la resta de fallers.

Aquestes falles vaig tenir al meu costat a una xiqueta meravellosa, Yanira. Li ensenyaré tot el que he après i ser el seu millor acompanyant en aquestes falles 2020. Junt amb Monica com a Fallera Major i la Nostre Presidenta Tere formarem un equip molt especial.

Torne a desitjar ser un digne Pressidente per a la meua falla, la Falla Josep Antoni, Purissima i Major.

COMISSIÓ MASCULINA INFANTIL

President Infantil: Alejandro Herrero i Alcalde

Secretari: Alexandre García-Otermín i Palacios

Delegat de Festes: Alexandre Comendador i Martínez

VOCALS

Adrià Francés i Gámez

Alvar Luque Garcia

Andreu Carrión i Carrión

Brú Albarracín Raga

Daniel Comendador i Martínez

David Balaguer i Figueroa

Ferran Iranzo i Romero

Francesc Gómez i Morera

Ignasi Marco i Valero

Itzan Vargues i Sanjuan

Jacques Beck i Carrión

Joan Serra i Torres

Luca Mazzone i Comendador

Lucas Gómez i Collado

Marc Gimeno i Chisvert

Martí Giner i López

Miquel Timón i Cabanes

Nicolau Ibáñez i Marco

Pau Balaguer i Figueroa

Ramon Vila i Asensio

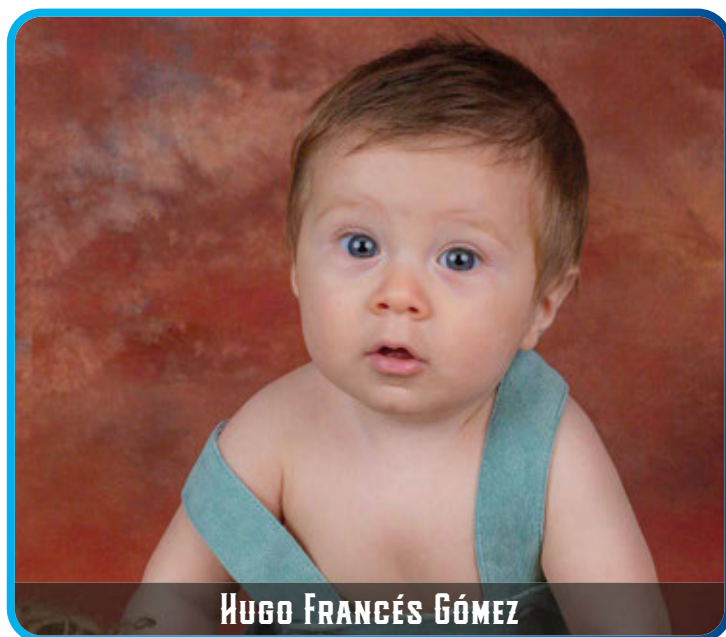
Raul Albarracín i Raga

Santiago Contreras Martinez

Teo Zaya i Valero

Yoel Sánchez i Palacio

XIQUETS DE BOLQUERS

Túrria

Un riu de vida

FALLA JOSEP
ANTONI-PURÍSSIMA
I MAJOR 2020

Pròleg: el riu que encara és

El riu Túria ha patit moltes vegades de ser un riu oblidat. Oblidat quan va deixar de creuar la ciutat de València per a passar, quan arribava, pels voltants de la capital. Oblidat al fer-lo invisible soterrat baix sèquies subterrànies... Oblidat, o mes bé obviat, a prop del seu naixement on no li diuen ni Túria, sino Guadalaviar.

El Túria, riu mediterrani d'entre 243 i 280 kilometres que naix a la muela de San Juan i desemboca a Pinedo, serpenteja amb més tranquil·litat que força per Terol, Ademuz, Torrebaja, Casas Altas, Casas Bajas, Santa Cruz de Moya, Aras de los Olmos, Titaguas, Tuéjar, Benageber, Chelva, Calles, Chulilla, Loriguilla, Domeño, Gestalgar, Bugarra, Pedralba, Riba-roja de Túria, Vilamarxant, Quart de Poblet, Manises, Mislata i València i és l'emblema de comarques, pobles, marquesats i fins i tot renovades cerveses. Està present en el imaginari col·lectiu valencià i recorre els seus pobles però, què és el Túria? on està hui el Túria? Existeix el Túria?

Definitivament ja no al final del seu trajecte. No, com a mínim, com l'imaginem, ple d'aigua. El Túria no té desembocadura. A 12 kilometres del seu final el riu es seca, a

l'altura de Quart de Poblet es veu el seu ultim alé. No es veu res ja al gran canal bordejat per la circumvalació de València, que espera els dies de grans pluges per fer-nos creure que el riu acaba on ha d'acabar un riu, al mar. Terra endins no millora massa la imatge: hi ha aigua, menys que abans, i no es correspon a la imatge que molts tenim al cap del que ha de ser un riu. O del que era abans.

Però el Túria encara és. Un poc brau al seu inici i massa calmat quan arriba al Camp de Túria, el nostre riu encara existeix a pesar de sèquies, reconduccions o soterraments. I és que aquest riu no el podem considerar només com un corrent natural d'aigua que flueix amb continuïtat, sinó com una aportació per al territori de la seua conca des d'una visió més holística. En les seues ribes els valencians han alçat els seus pobles i ciutats, han extret i extreuen les seues aigües per regar les terres, i els seus embassaments generen electricitat. Com a un homenatge mes a un riu que també defineix a un poble, el valencià, naix este monogràfic. Per a no oblidar un riu, que ha patit moltes vegades de ser oblidat.

De la seua vida, en el sentit més primigeni, ens parla Sergio Esparza, fent un recorregut per la vida vegetal

i animal a través del recorregut fluvial. I de com el riu dóna vida a València ens parlen Jorge Hermosilla i José Vicente Aparicio al aprofundir en els sistemes de rec i elements de patrimoni hidràulic del riu com també ho fa Ramón Martín escrivint sobre les sèquies del riu Túria que reguen els camps de bona part del territori.

Del seu oblit ens parla Francesc Llop, que fa un recorregut per les sèquies soterrades i del paper poc visible del tribunals d'aigües al seu escrit 'El riu invisible', mentres que Arturo Checa fa una crònica de quan el riu va ser mortal al narrar el pitjor episodi que ha patit el Túria, la riuada que a 1957 va devorar la ciutat de València.

I del pas de la mort a la vida comença a escriure Manuel S. Jardí al recordar el pla Sud per a traure el riu de la

ciutat després d'aquella tragèdia i com finalment, es va optar per la vida al ficar un espai verd l'antic llit del Túria en lloc d'una autopista que partira en dos el cor de la capital. Un espai verd, els coneguts jardins del Túria, que varen naixer baix el impuls de l'alcalde Ricard Pérez Casado, a qui entrevista Maria Comes per a aquest llibret. Uns jardins que son la principal singularitat urbanística de València tal i com ens conta Pau Rausell. Uns jardins que acullen la música com ens explica Voro Contreras.

Com que res no és si no és recordat, contat o conegut tanquem el monogràfic amb aquelles experiències i formes de recordar el Túria: L'educació socioambiental a la que fa referència Antonio José Morales i l'ofrena que fan al riu els habitants de Riba-roja de Túria de la que ens escriu Kike Martínez. I tanquem amb l'epíleg

signat per Susana Rodrigo en el que ens alerta: “Reflexionem i prenim consciència, sí. Però sobretot, actuem i fem-ho ja! Abans que no siga massa tard. Inclús si ja és tard, perquè és un deute que cal acomplir amb la nostra Mare, la Terra.”

Com recorda un dels nostres autors, el riu no ens pertany, “som només mers administradors del riu Túria, del seu equilibri i dels seus fruits que gratuïtament ens atorga, mai propietaris”. I continua “redescobrim el riu, cuidem-lo, tornem-li el seu ser i deixem que les generacions futures i la resta de sers vius que comparteixen el seu espai, disfruten d’este meravellós riu de vida”

I és que el riu –encara que amb altres noms, amb altres recorreguts, amb altres significats– ha sigut, és i ha de

ser significat de vida per la gent que el viu i el recorda. Vida que rega els camps, la vida viscuda pels passejants que gaudeixen de diferents propostes d’oci al seu antic llit de València o la vida que ens dóna només per la seua pressència i per la que cal fer-li una ofrena. Per això, tal i com recorden i alerten distints articles al present monogràfic cal “coneixement per a arribar a apreciar-ne els seus valors ecològics i socioculturals i protegir-los, però també arribar a identificar els problemes que l’afecten, reflexionar sobre com pal·liar-los i participar-hi activament des de les possibilitats de cadascú”. Esperem que el present llibret ajude, en la mesura que pot, a eixe objectiu. ■

Riu Túria: flora i fauna

SERGIO ESPARZA

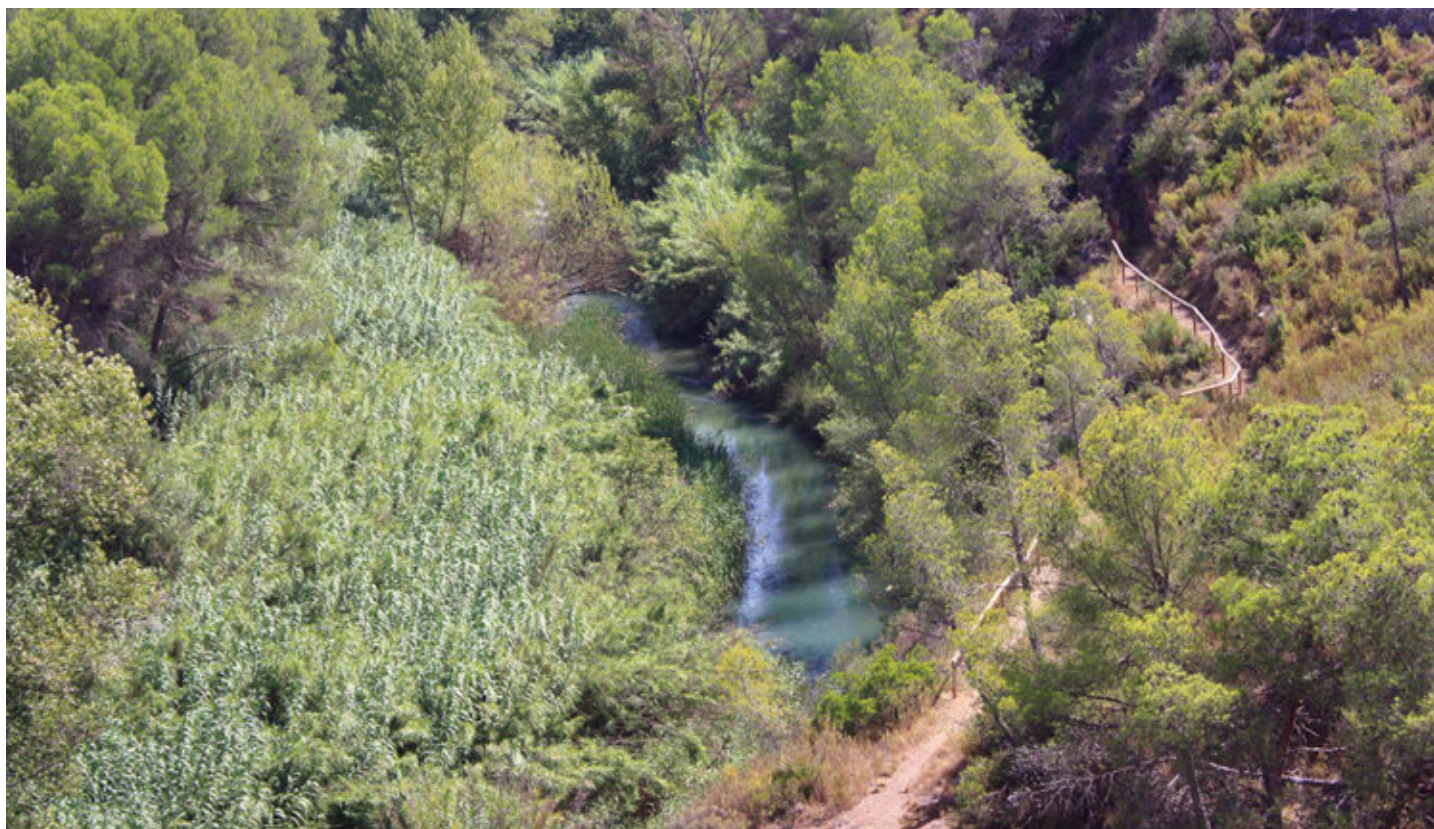
El riu Túria, com tot riu, és aigua fluint de forma permanent. Del seu ser d'aigua naixen els seus valors mediambientals i de la seua forma de ser, fluint i en permanència, els seus trets ambientals. Però este ser del Túria, s'encarna en un territori i en un clima, el mediterrani, la qual cosa acabarà de definir el seu caràcter al vestir-se amb la vida que alimenta i ofereix: la vegetació i la fauna que l'acompanyen. Este fluir de vida, acaba de completar-lo com a ecosistema únic de la Comunitat Valenciana.

El Túria, com la majoria dels rius valencians, és de cabal molt variable en el seu origen (encara que hui s'haja regulat per embassaments que garanteixen els regs en qualsevol època) i té en el seu discórrer pel territori dues parts ben diferenciades. Ambdues característiques determinen la seua vegetació i la fauna que l'acompanya. La part alta transcorre per terrenys rocosos, durs per la qual cosa flueix encanyonat. La vegetació que acompanya estos trams es conforma fonamentalment per pinars

de pi carrasca o blanc que s'aproximen fins al límit dels barrancs i canyons. En la part mitja-baixa el riu s'obri, depositant materials d'al·luvió i la seua vegetació es transforma en boscos de ribera o galeria (anomenat així perquè les copes dels arbres de ambdues ribes arriben a tocar-se formant una galeria que envolta el propi riu).

Esta vegetació de ribera o també anomenada ripícola, en el cas del Túria està formada per diferents espècies que es distribueixen en funció de la seua tirada per l'aigua. Així, trobem en la pròpia riba, tota una comunitat de plantes arbustives amfíbies (halòfites) a les quals els agrada tindre les seues arrels permanentment dins l'aigua, constituïda per canyissos, bogues, joncs i salzes (mimbreres), mentre que diverses espècies de fanerògames afloren a la superfície des del llit del riu.

Si ens allunyem un poc més de la riba podem trobar una successió de vegetació arbòria de ribera ben estructurada en funció del seu gust per l'aigua; a peu de riu, pri-

mer els salzes, darrere les diferents espècies de xops, els àlbers, el xop negre i altres espècies de xop; i darrere els oms i freixes i els plàtans naturalitzats.

Més enllà d'este estrat arbori de ribera apareixen els pinars, que són abundants i d'alt valor ecològic per la seua adaptació a l'escassa precipitació mitjana al mediterrani; l'arbre més representatiu en ells és el pi blanc i la màquia que l'acompanya també d'alt valor ecològic, és abundant en espècies de clima semiàrid com són el timó, el romer, el llentiscle, el margalló, l'argelaga, l'espart, l'aladern i l'espí negre. Cal destacar en la part del riu Túria que transcorre pel Parc Natural del Túria, la pervivència de certs endemismes valencians, com l'albada sedosa, el rabet de gat, el timó mascle o l'albada d'espiga fina. També en este hàbitat trobem diverses orquídiades silvestres, s'han citat, segons autors, fins a deu espècies en l'àmbit del Parc Natural, la majoria pertanyent al gènere *Ophrys*. Al parc Natural del Túria trobem tres magnífiques masses boscoses d'este tipus com són la Pea, Les Rodanes i la Vallesa de Mandor.

Esta estructura de vegetació descrita, és la que va deure trobar-se en nostre riu de Túria durant la major part de la seua història. Però, l'activitat humana desenvolupada a les seues ribes ha anat canviant la configuració inicial esta vegetació. Sobre els terrenys d'al·livió es desenvolupa gradualment una activitat agrícola que esdevé en

intensiva, restant espai al bosc de galeria, alterant el seu règim de cabal en les parts mitges-baixes pel sistema d'embasaments i sèquies de reg i introduint noves espècies que passen a formar part de l'ecosistema. Esta nova vegetació associada als conreus humans es denomina ruderal i arvense i es compon de plantes vivaces i anuals que podem trobar vivint junt als conreus tant de regadiu com de secà i entre les que podem destacar com a principals representants la civada silvestre, els amarants, el card ase, la cua de cavall i la ravenissa blanca.

Entre estes noves espècies arribà la canya. Mentre la mateixa tingué usos associats a l'activitat humana (agrícoles, com material de construcció, mobiliari) es mantingué confinada en una superfície reduïda, però amb la desaparició dels seus usos tradicionals i l'abandonament d'una gran superfície dels conreus costaners, la canya mostrà tot el seu potencial adaptatiu, colonitzant grans extensions de la riba del Túria, desplaçant les espècies autòctones i impeding la regeneració del bosc de galeria al comprometre el naixement i viabilitat dels nous arbres. També la densitat i continuïtat de la canya és capaç de propagar de forma lineal incendis al riu.

Per això, hui en dia és difícil trobar de forma clara l'estructura del bosc de ribera en el Túria. A canvi, trobem una riba envaïda per canyes que dificulta el desenvolupament normal de vegetació amfíbia autòctona, amb

exemplar aïllats o xicotets boscos d'àlbers, xops negres i salzes amb alguna incorporació del plàtan com a espècie naturalitzada; a continuació, o barrejat amb estos últims, un mosaic de conreus que donen pas als pinars. En el recorregut del Túria per l'interior del Parc Natural del Túria (denominat parc fluvial del Túria), s'ha intentat regenerar el bosc de ribera amb escassos resultats per la persistència de la canya.

La fauna que acompanya al riu Túria mostra una gran biodiversitat que ha millorat en els últims anys amb la globalització dels sistemes de depuració de les aigües residuals abocades al riu i amb la millora tècnica de la pròpia depuració i del control dels abocaments. Però l'alteració de l'ecosistema per la canya i la irrupció d'algunes espècies invasores que s'han detectat al riu, trobem com a més significatives entre els rèptils, la tortuga de Florida, que introduïda com a animal de companyia i després de ser alliberat irresponsablement en el riu, s'ha adaptat, desplaçant fins quasi la seua desaparició en el riu a les tortugues autòctones (la tortuga europea i la

de rierol) per tindre una major capacitat reproductiva i competitivitat.

El número d'espècies de vertebrats identificat en el riu Túria és superior a 150, alguna de les quals està inclosa en el Catàleg Valencià d'Espècies de Fauna Amenaçada.

Entra la fauna que habita el riu destaquen espècies piscícoles com la madrilla, colmilleja, gobi, barb mediterrani, l'anguila el barb comú, la gambúsia, la carpa i el carpí roig. Les anguiles antigament abundants en tot el curs del riu han disminuït dràsticament la seua presència per la falta de continuïtat de curs d'aigua del riu fins a la mar.

Entre els amfibis destaca la granota comú i el gripau comú. Rèptils com la serp viperina i serp bastarda i en els mamífers la rata d'aigua.

Hi ha una gran quantitat d'aus associades a este ecosistema fluvial, entre les que cabria destacar el blauet de dors

Aguila perdicera. MANUEL AMBOU.

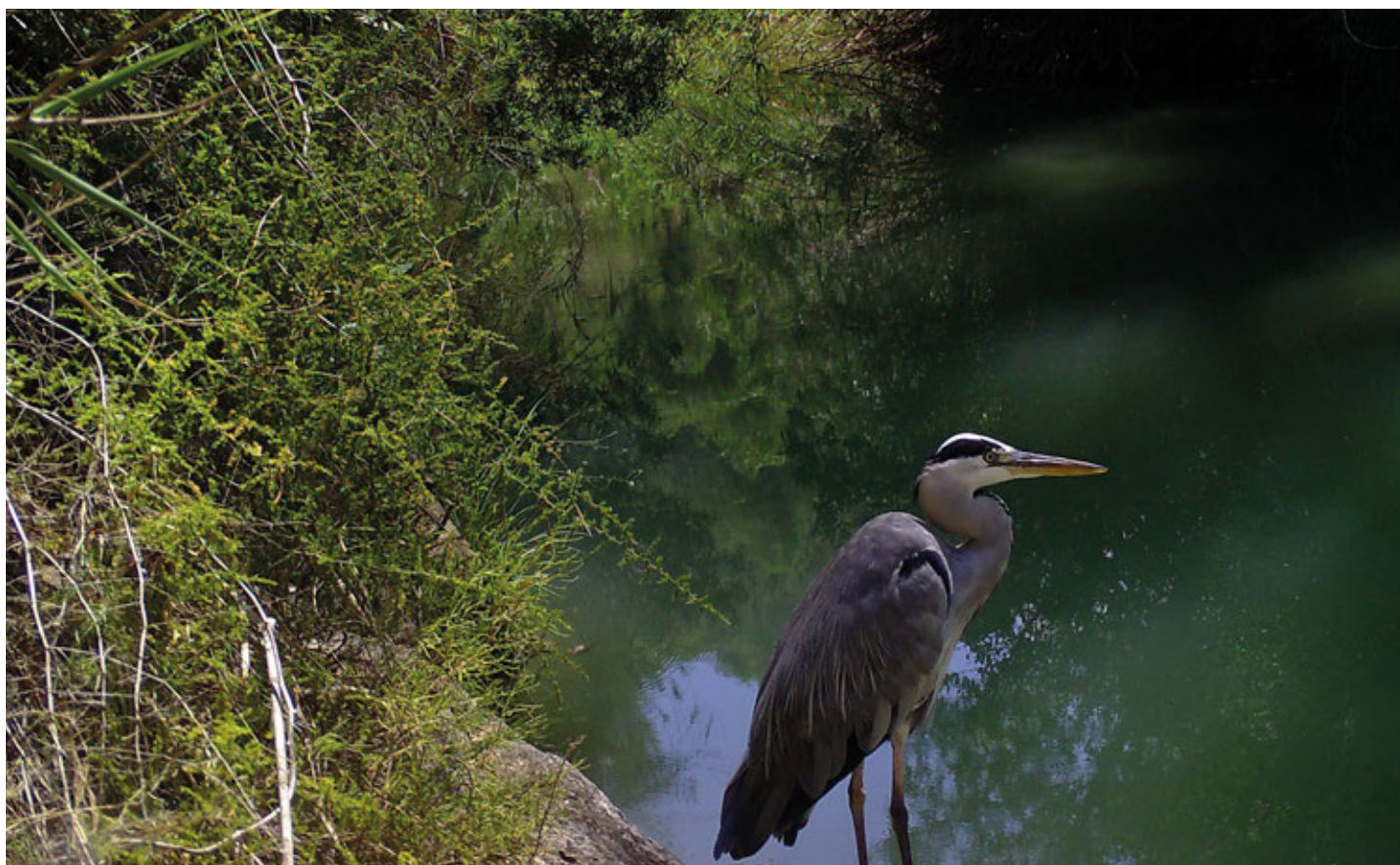
blau elèctric i pit taronja, la imponent garsa imperial, el calamó, les boscarles, diversos ànecs, com l'ànec reial o coll verd, la cerceta comú, l'ànec cullera, l'ànec xiulador, la polla d'aigua i els cormorans.

Si ens movem a la zona del bosc de ribera, pinars i màquia mediterrània, la fauna a destacar són aus rapinyaires, com l'àguila perdiguera, l'àguila marcenca, el xori-guer vulgar, el ratoner comú, el mussol reial, el mussol menut, l'òliba comú, el garamús, el xot, i altres espècies d'aus com la perdiu, el tudó, el garser gros (el colpeix del qual pont escoltar-se freqüentment al Túria), l'enganyapastors marró, el falciot reial, l'abellerol, el paput i el rossinyol comú. Entre els amfibis destaca el gripau corredor i el tòtil; també trobem rèptils com el fardatxo, la sargantana cua-llarga, la tortuga de rierol, la serp d'escala i la de ferradura i mamífers com la guineu, el senglar, els albiraments del qual al Parc Natural del Túria són cada vegada més freqüents, l'esquirol, el conill, la geneta, la

rata cellarda, el gat salvatge, la musaranya comú, la mostela, l'eriçó clar i l'eriçó comú. Un cas singular és el de les rates penades de les que trobem fins a cinc espècies a l'entorn del Túria i la població de les quals ha baixat dramàticament per la qual cosa s'estan intentant recuperar mitjançant programes d'ajuda a la seua nidificació, ja que són un factor molt important de control de mosquits als entorns de les masses d'aigua.

Dins de les zones de conreu trobem també tota una comunitat faunística entre la que destaquen aus com la cadenera, la merla, el gafarró, el verderol comú, l'oroneta comú, l'avió comú, el falciot comú i el mussol; mamífers com la llebre, la mostela i la rata de camp; rèptils com la sargantana ibèrica, sargantana cendrosa i el dragó comú i amfibis com el gripau comú, el tòtil i la granota comú.

No podem oblidar-nos de l'important paper que desenvolupen els insectes i la microfauna en tots els ecosis-

temes del riu i de les seues ribes, al ser agents pol·linitzadors els primers, així com font d'alimentació d'aus, rèptils i amfibis, i els segons el principal agent del cicle de nutrients, regulant la dinàmica de la matèria orgànica del sòl, la retenció del carboni i l'emissió de gasos d'efecte hivernacle, modificant l'estructura material del sòl i els règims de l'aigua, millorant la quantitat i eficàcia en l'adquisició de nutrients per part de la vegetació com a agents descomponedors de la matèria orgànica i afavorint amb això la salut de les plantes.

La biodiversitat d'espècies vegetals i de fauna i la seua presència o no, ens parlen de la qualitat de l'aigua del riu Túria, de la seua contaminació i també de la qualitat de l'aire de l'entorn, actuant com a bioindicadors que ens mostren què està passant al nostre riu.

Com hem vist, el riu Túria és un riu ple de vida vegetal i animal de totes les escales, que manté un delicat equi-

libri del què som beneficiaris tots els que a ell ens arrirem. El riu és paisatge, patrimoni, cultura, economia i societat. Ell ens alimenta, ens dóna calor, ens dóna de beure i ens humiteja, ens depura l'aire i ens oxigena, ens transporta i ens acull per al descans del cos, de l'ànima i de la ment.

Som només mers administradors del riu Túria, del seu equilibri i dels seus fruits que gratuïtament ens atorga, mai propietaris; el riu no ens pertany. Redescobrim el riu, cuidem-lo, tornem-li el seu ser i deixem que les generacions futures i la resta de sers vius que comparteixen el seu espai, disfruten d'este meravellós riu de vida. ■

L'arquitectura hidràulica del riu Túria. Sistemes de rec i elements del patrimoni hidràulic

JORGE HERMOSILLA • JOSÉ VICENTE APARICIO

El riu Túria s'origina al terme municipal de Terol, amb la confluència dels rius Alfambra i Guadalupe. Avena una àmplia extensió del territori al seu pas per terres de Terol, de Conca i de València. En el seu recorregut fins a la seua desembocadura al Mar Mediterrani, a València, dóna lloc a una miriada de vegues irrigades amb les sèquies que d'ell deriven per mitjà d'assuts. Canals als quals es vinculen una àmplia varietat d'elements hidràulics (partidors, aqüeductes, sifons...), que amb el temps s'han patrimonialitzat. Nostre objectiu és donar a conèixer els sistemes de regadiu tradicionals i elements del patrimoni de l'aigua de l'eix fluvial del Túria catalogats, i efectuar una caracterització (anàlisi morfològic i funcional per unitat hidràulica) i classificació tipològica. La investigació comprèn la totalitat dels territoris irrigats amb les aigües procedents de la llera principal del riu Túria. S'analitzen tant els sistemes d'escàs recorregut longitudinal, vinculats a una unitat hidràulica menor (com per exemple algun dels sistemes de reg de l'interior de la província de València), com els de major envergadura (Horta de València), que abasten una major superfície i diverses entitats locals.

L'ÚS TRADICIONAL DE L'AIGUA DEL TÚRIA. UNA MOSTRA DEL PATRIMONI HIDRÀULIC DELS VALENCIANS

L'ús de l'aigua al llarg de la història pels diferents grups humans que han habitat la conca del riu Túria ha propiciat, en primer lloc, uns substancials canvis ambientals amb clares manifestacions paisatgístiques; i en segon lloc, una empremta cultural que es reflecteix en l'organització territorial i social i en el ric patrimoni de l'aigua.

Els regadius tradicionals constitueixen tot un entramat cultural de gestió dels recursos hídrics i del sòl, que es manifesta mitjançant les unitats paisatgístiques de les hortes, les vegues i les riberes. Es tracta d'espais que reuneixen diversos valors, no sempre igualment considerats. Fins a finals del segle XX, les investigacions s'han concentrat o bé en els valors productius dels regadius o bé en els valors històrics. Però les qualitats donades

dels sistemes de rec tradicional no acaben aquí. Nos enfocaments tracten de posar en valor les qualitats ambientals, paisatgístiques i patrimonials d'estos espais hidràulics, en els quals naturalesa i cultura mantenen un fràgil equilibri.

Efectivament, en els últims trenta anys s'ha renovat l'interès per l'anàlisi dels sistemes de regadiu tradicionals. Un interès que va més enllà de la visió agronòmica, especialment ara, en un moment en què l'agricultura tradicional experimenta una situació crítica i és cada vegada més qüestionada. Així, als treballs previs d'investigadors com Antonio López Gómez, Arthur Maass, Miquel Barceló, Vicenç Roselló, Roland Courtot, Pierre Guichard, Joan Mateu, Antonio Gil, Antonio Morales i Thomas F. Glick, entre molts altres (Sanchis, Hermosilla i Iranzo, 2004) s'incorporen sota l'enfocament paisatgístic-patrimonial els treballs de Jorge Hermosilla, de Rafael Mata, de Rocío Silva, Pablo Giménez i José María Gómez, entre altres.

Recentment, els elements de l'arquitectura hídrica, així com la pròpia gestió tradicional de l'aigua s'han patrimonialitzat. Han adquirit un renovat valor entre científics, així com entre importants sectors de la societat, ja que són una manifestació de la cultura sobre el territori amb repercussions ecològiques i visuals, i per tant paisatgístiques (Iranzo, 2009). Són el resultat d'un treball col·lectiu, que marquen una diferència cultural específica. Tant la dimensió espacial com la històrica tenen molta rellevància en la seua configuració, ja que li confereixen unes característiques genuïnes que permeten la identificació dels diferents col·lectius que l'han anat conformant i la seua distinció respecte a altres grups socials d'hàbitats diferents. No obstant, este patrimoni d'allò funcional és un patrimoni fràgil, sotmès a la problemàtica de la seua dispersió i del seu progressiu deteriorament per desús.

Resulta difícil analitzar la dinàmica d'un sistema de rec, sense conèixer les peces que l'articulen i li permeten funcionar com una unitat. Així doncs, el disseny i implementació d'una base de dades espacial dels regadius tradicionals és una tasca clau per a poder in-

vestigar des de qualsevol perspectiva o enfocament ja esmentats. En este sentit la unitat d'investigació ESTEPA (Estudis del Territori, Paisatge i Patrimoni) del Departament de Geografia de la Universitat de València ve treballant en els últims anys. La creació d'un SIG amb un mètode de caracterització i valoració dels regadius tradicionals ens ha permès, a més de contar amb la representació de la xarxa de canals i sèquies i amb l'inventari dels elements del patrimoni de l'aigua, efectuar anàlisi de la configuració i significat paisatgístic dels regadius, així com el valor patrimonial del conjunt i dels seus elements.

Un dels resultats d'aquest macro projecte d'inventari del patrimoni de l'aigua dels regadius valencians és l'anàlisi paisatgístic-patrimonial dels regadius del Túria. El riu Túria és, juntament amb el Xúquer, el més emblemàtic dels rius valencians. Especialment per a aquells que han viscut i viuen junt a les riberes, per als quals el Túria representa un do en forma de vega fèrtil i hortes. El Túria es constitueix com a tal al terme municipal de Terol, amb la confluència dels rius Alfambra i Guadalaviar. Avena una àmplia extensió de territori al seu pas per terres de Terol, de Conca i de València. En el seu recorregut fins a la seua desembocadura al mar Mediterrani, a València, dóna lloc a uns Canals als quals es vinculen una àmplia varietat d'elements hidràulics (partidors, aqüeductes, sifons...), que amb el temps s'han patrimonialitzat. El Túria és un hidrosistema complex. Un riu anòmal com a conseqüència de l'evolució de xarxa fluvial, caracteritzada per l'augment superficial de la conca després de la captura per part d'un "modest" riu mediterrani, de la fosa tectònica Túria-Alfambra (Pérez, 2008). Es tracta d'un curs fluvial de tipus mediterrani que funciona de desguàs dels vessaments d'este sector dels relleus ibèrics.

Existeixen diferents sectors de la conca del Túria que per les seues característiques geomorfològiques i hidrològiques han possibilitat la configuració d'espais irrigats (figura 1). Encara que s'han detectat menuts sistemes de reg lligats a deus limítrofs i a xicotets tributaris de la llera principal ens hem centrat en els huit principals ambients riberencs en els quals el riu ha edi-

ficat vegues al·luvials. Es tracta de la vega de Terol, la vega d'Ademús, la xicoteta vega de *Santa Cruz de Moya*, la xicoteta vega *del Molino del Marqués* a *Aras de los Olmos*, la vega de *Chulilla* i la de Gestalgar, Bugarra i Pedralba, la vega dels (Pobles-Castells) al Camp de Túria i, finalment, del pla al·luvial on el qual s'assenta l'Horta de València (figura 1). En tots estos espais, el regadiu es manifesta mitjançant una xarxa de sèquies que teixeix un parcel·lari agrari de policonreus que possibiliten la conducció i maneig de l'aigua. La morfologia del sistema de reg i la major o menor presència d'elements del patrimoni de l'aigua guarda relació amb els trets geomorfològics de la vega (amplitud i desnivell) i amb els cabals disponibles. El pendent és fonamental per a explicar el traçat i la tipologia de les sèquies, però també la tipologia dels elements del patrimoni hidràulic. Així doncs, a més dels elements destinats a la captació (assuts), transport (canals i sèquies) i distribució (partidors), la complexitat del relleu o la irregularitat dels cabals explica la presència d'elements com els sifons, les escales, els aqüeductes o les basses i safareigs d'acumulació.

A més d'este patrimoni de l'aigua material lligat als sistemes de reg del riu Túria i encara que no és objecte d'anàlisi en la present comunicació, existeixen altres modalitats de patrimoni de l'aigua de tipus immaterial relacionat amb els coneixements tradicionals per a la gestió de l'aigua, amb el control jurídic de les aigües, així com altres manifestacions en forma de folklore i toponímia. Tot això no fa més que reforçar la idea de la presència d'un ric i variat patrimoni, moltes vegades desconegut o poc valorat i que està en un greu risc de desdibuixar-se irremeiablement.

LES VEGUES DEL RIU TÚRIA: SINGULARITATS DEL REGADIU HISTÒRIC

L'anàlisi i la caracterització dels principals espais irrigats de l'eix principal del riu Túria ens ha permès la identificació de vit-i-un sistemes d'irrigació implantats en els huit ambients geomorfològics de vega fluvial. El primer

dels ambients, seguint el sentit de les aigües, és la Vega de Terol, espai de reg articulat mitjançant tres sistemes d'irrigació que s'han identificat. El segon ambient és la Vega d'Ademús, amb dos sistemes de reg. Aigües avall trobem la xicoteta vega que edifica el riu en *Santa Cruz de Moya*, on només s'ha identificat un sistema de reg. El quart ambient o espai agrícola de reg, és la vega conformada per les sèquies de *Rento Benito*, *Aguachares* i *Molino del Marqués*, localitzada al terme, que queda articulat per un únic sistema; igualment succeeix en el cinquè ambient conegut com la vega de *Chulilla* i, més enllà, localitzem el sisè, la vega que forma el riu entre Gestalgar, Bugarra i Pedralba. En el tram final del Túria s'obri el setè ambient, la vega dels Pobles Castells, integrat per dos sistemes de reg. Finalment, l'últim sistema, el de l'Horta de València, el paisatge històric de referència del regadiu històric, basat en deu sistemes hidràulics.

LA VEGA DE TEROL

El primer ambient geomorfològic convertit en espai agrícola irrigat és la vega de Terol, on els tres sistemes de reg ocupen unes 1.200 hectàrees. El primer d'ells (en el sentit de les aigües) és el configurat per les sèquies "mare o de primer nivell" (aquelles que deriven aigua directament des de la llera del riu), *del Sargal*, *del Cubo* i *Valdeavellano* (marge esquerra) i per la sèquia de Gea (marge dreta) que avenen el terme municipal de Terol. El traçat de les seues sèquies genera una composició de vall de forma mural (Hermosilla i Peña, 2011). Este es caracteritza per estar estructurat a través d'una xarxa de sèquies principals que circulen en paral·lel al riu, i que s'obren en altra paret paral·lela secundària amb derivacions perpendiculars que dirigeixen les aigües de reg fins a les explotacions agrícoles. Pel que respecta a la funcionalitat del sistema de reg, el 92% dels canals estaven en ús.

El segon dels sistemes de la Vega de Terol és conformat per les sèquies d'Argentera o del *Molino Nuevo* (marge esquerra) i del Guadalaviar i de la Peña (dreta) encarregades d'irrigar Terol i Villastar. Abarca una extensió

de 569 ha, i com l'anterior, es tracta d'un sistema de meso escala que dibuixa una estructura de vall de morfologia mural. El 98% de les canalitzacions de la marge esquerra de l'eix fluvial és funcional. Com a resultat de l'ús de les conduccions, el 84% dels elements a elles vinculats són funcionals, mentre que el 16% ha abandonat el seu comés.

Finalment, el tercer sistema està compost per les sèquies del *Peñazo*, *del Campo* i *Ramblar* (marge esquerra); i les sèquies de les Masades, del Molinar i de la Noguera en l'oposada. Reguen unes 340 hectàrees, en els termes municipals de Villastar, Vilel i Libros. Comparteix característiques amb les dos anteriors. Es tracta d'un sistema de meso escala amb una morfologia mural. Pràcticament la totalitat de les sèquies estan actives. Només un 5% de les sèquies de la marge esquerra no és funcional i un 1 % ha desaparegut pel seu abandonament. En el cas de la marge dreta l'1% no és funcional i altre 1% ha desaparegut. A l'igual que en el segon sistema, la major part dels seus elements compleixen amb la seua funció (86%).

LA VEGA D'ADEMÚS

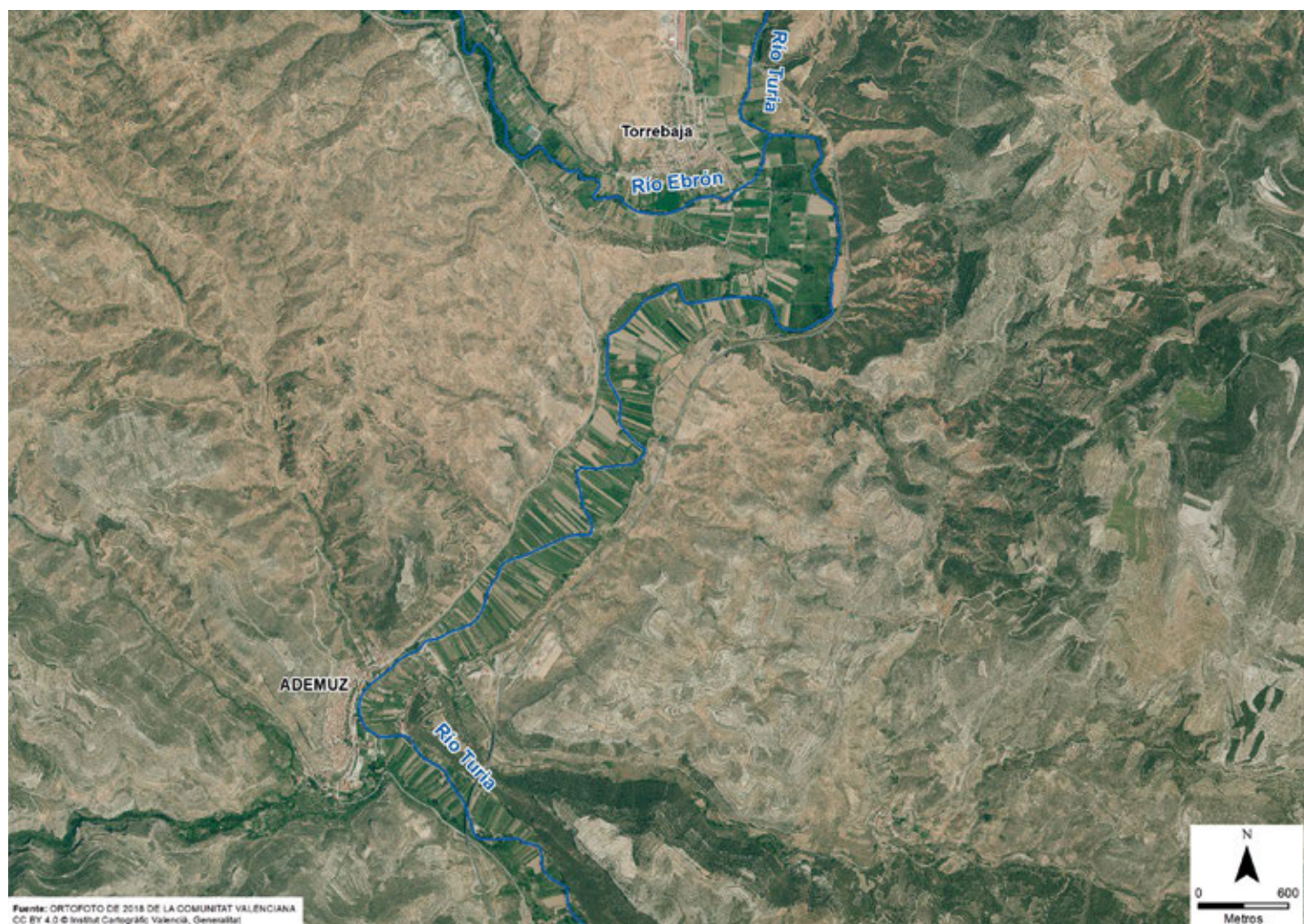
El següent ambient geomorfològic que abordarem és el de la Vega d'Ademús, en el qual, els dos sistemes que el componen abasten una superfície d'un 200 hectàrees. Les sèquies de primer ordre s'estenen per uns 20 kilòmetres, tots ells construïts per sèquies de primer nivell entre les dues marges. El 86% de les sèquies o canals es troben actius i un 80% dels elements vinculats als sistemes també. El 14% dels canals i el 20% dels elements no són funcionals. Per sistemes, el més septentrional, és el format per les sèquies del *Chopar*, *Prao Cura* i de *la Masada* (marge dreta) i per la sèquia *Madre de Torrealta* (marge esquerra). S'estén per la vega entre els termes municipals de Castielfabid, Torrebaja i Ademús i ocupa una superfície de 130 hectàrees. L'estructura de la xarxa de sèquies està tipificat com a sistema de vall amb morfologia de pinta. Es caracteritza per una xicoteta xarxa de sèquies, en general de primer nivell, que circulen en paral·lel a l'eix fluvial. D'ella eixen

unes conduccions que irriguen uns camps limítrofs. El 100% dels seus elements es troben actius.

El segon sistema de la Vega d'Ademús es troba estructurat per les sèquies de *Tablao-Arenales*, *Umbria Negra* i *Sargalosa*, per la marge esquerra, i per la sèquia del *Molino* per la dreta. Bonifiquen les localitats d'Ademús, *Casas Altas*, i *Casas Bajas*. El sistema comparteix les mateixes característiques que l'anterior, tant en la seua estructura com en el fet de ser un sistema de reduïdes dimensions, tan sols 85 hectàrees. Trobem tres sèquies que flueixen per la marge esquerra i una principal per la dreta. Debut a l'abandó de les conduccions, en l'actualitat el 25% dels elements no estan en ús.

LA VEGA DE SANTA CRUZ DE MOYA

Aigües avall, es localitza un espai irrigat del Túria en la xicoteta Vega de *Santa Cruz de Moya*, a la província de Conca. Conta amb una xarxa de sèquies que conformen una àrea de reg d'unes 100 hectàrees. El seu disseny respon als sistemes de la vall, concretament als de pinta, al tractar-se d'una xarxa de sèquies paral·lela a l'eix fluvial, amb xicotetes "regadores" (sèquies xicotetes) encarregades de la bonificació dels camps. A l'igual que en el cas de la Vega d'Ademús, tots els canals identificats són sèquies mare o de primer nivell, que s'estenen per uns 11 km. El 80% del sistema es troba en la

Fotografia aèria del regadiu d'Ademús (des de confluència de l'Ebrón).

marge dreta. El 95 % és funcional en la marge dreta, y al voltant del 75% de la marge esquerra: el 90% del sistema encara està en ús; i respecte als elements del patrimoni hidràulic, la major part d'ells estan actius i complint amb la seua funció.

LA VEGA DEL MOLINO DEL MARQUÉS

En la comarca valenciana de la Serranía, emplaçada en el sector suroccidental del terme municipal d'*Aras de los Olmos*, trobem una minúscula vega en el Túria, anomenada del *Molino del Marqués*. El sistema a penes ocupa 50 hectàrees i, per tant, correspon a la modalitat de micro escala (Butzer, 1989; Hermosilla, 2010). La disposició de la xarxa de reg és en forma d'un sistema de vall de pinta. Este s'estructura mitjançant les sèquies de la *Cueva de las Pedreras* i la *Rebollosa* (marge dreta) i de *Rento Benito*, *Aguachares* i *Molino Marqués* (marge esquerra). Les sèquies s'extenen al llarg de 5,900 kilòmetres. Totes elles són de primer ordre repartides en proporcionals similars entre les dues marges. En este cas, en tractar-se d'un espai agrícola d'escasses dimensions, la seua productivitat està molt limitada i el fet de que estiga ubicada en una zona allunyada dels nuclis de població, explica el parcial abandonament del sistema. En la marge dreta no funciona ningun sistema. De forma similar (92%) succeeix en la marge contrària, raó per la qual el 100% dels elements vinculats al sistema ja no compleixen amb la seua tasca.

LA VEGA DE CHULILLA

La Vega de Chulilla, el sistema de reg de la qual ocupa unes 100 hectàrees, està integrada per les sèquies de *Los Huertos*, *Vallfiguera*, *Larilla* i *Borche* (marge dreta) i sèquia de *Tras Castillo*, *Par de Molinos*, *Maté*, *Arca Mayor*, *Mira de Arriba* i *Mira Abajo* (marge esquerra). La longitud d'estes sèquies principals a penes superen els 11 km (60% marge dreta i 40% esquerra), i el sistema resultant és de vall pinta. En l'actualitat el sistema s'articula al voltant de dues sèquies, una per cada marge,

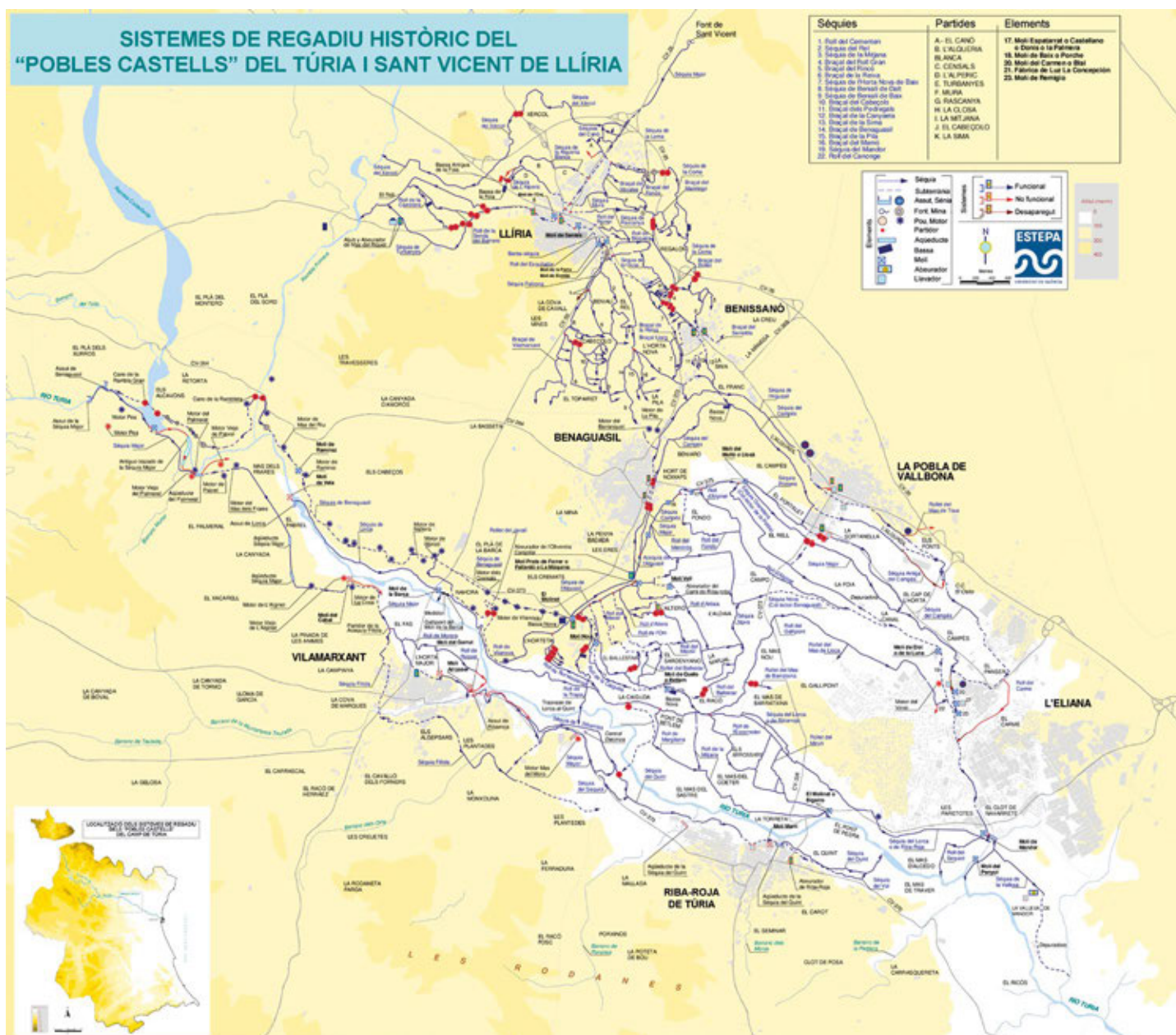
funcionals parcialment. La resta de les sèquies es troben en desús debut a l'abandonament dels camps associats a estes canalitzacions. No obstant el 100% dels elements inventariats compleixen amb esta tasca.

LA VEGA DE GESTALGAR-BUGARRA-PEDRALBA

La Vega més meridional del riu Túria al seu pas per la comarca de la Serranía és la de Gestalgar-Pedralba, que s'estén per unes 400 hectàrees entre els termes de Gestalgar, Bugarra i Pedralba. La disposició de les sèquies configura un sistema de reg del tipus de vall, escalonat, al tindre una xarxa de sèquies paral·lela. El sistema està estructurat per les sèquies del *Rajolar*, *Rincón*, *Huerta Nueva* i *Segontín*, de *l'Olivar*, de *Las Suertes*, de *la Rambla Tomás del Higueral*, de *Dalt*, de *Baix*, de *la Rambla de los Pérez*, del *Llano Puente*, del *Chorret* i de *la Plana* en la marge dreta. I *Acequia del Lugar* (Bugarra) *Mayor de Pedralba*, de *la Horteta* i *Acequia de la Huerta de Arriba* en la marge oposada. Entre les dues marges es reparteixen diuèu sèquies (set en l'esquerra i onze en la dreta), totes elles de primer ordre que sumen en total una longitud de 32 kilòmetres dels quals el 46% recorren per l'esquerra i el 54% per la dreta. En esta vega, a diferència de les dues anteriors, la gran majoria (90%) de les sèquies són funcionals, i el 85% dels elements es troben operatius i en bon estat de conservació.

LA VEGA DELS POBLES CASTELL: BENAGUASIL, LA POBLA DE VALLBONA, VILAMARXANT I RIBA-ROJA DE TÚRIA.

El següent paisatge en l'entorn del riu Túria està configurat mitjançant una destacada construcció hidràulica, basada en un sistema integrat per assuts que s'alcen en el llit menor del riu. Es tracta de la Vega dels "Pobles Castell" (figura 3), que s'estructura a partir de dos sistemes de reg. El de la marge dreta comprèn una superfície de 775 hectàrees, entre els termes municipals de Vilamarxant i Riba-roja de Túria i queda articulat per

Mapa de "Pobles Castells" del Camp de Túria.

les sèquies Major de Vilamarxant, Riba-roja de Túria i el Roll de Rosser. El sistema de la marge esquerra s'estén per 3.060 hectàrees repartides en els termes municipals de Benaguasil, La Pobla de Vallbona, L'Elia i Riba-roja de Túria, que estan regades per les sèquies de primer ordre de Benaguasil, Major, Nova (col·lector de Benaguasil), Granotera (col·lector de la Pobla de Vallbona), del Mandor, de Lorca o de Riba-roja i la de la Vallesa.

Entre el dos sistemes cobreixen una superfície de 3.835 ha. Amb una longitud total de les seues canalitzacions principals que supera els 130 kilòmetres.

En la marge dreta trobem un sistema de meso escala (250-1.500 ha.) amb una estructura de vall de morfologia mural. La seua envergadura supera els 28 km. de canalitzacions repartits entre tres sèquies principals

(de primer nivell) i cinc de segon nivell. La funcionalitat de les conduccions arriba al 90%, la qual cosa indica un bon estat de conservació, si bé és cert que tan sols el 50% dels elements del patrimoni hidràulic vinculats al sistema són funcionals, debut a que alguns elements, com molins, llavadors i abeuradors, ja no compleixen la seua tasca.

El sistema de la marge esquerra té una major envergadura. Les seues canalitzacions s'estenen al llarg de 100 km. Repartits en 26 sèquies. D'elles, 7 són de primer nivell; 17, de segon i 2 de tercer. Esta jerarquització de la xarxa configura un sistema de reg més complex. Del conjunt de canals i sèquies només el 2,5% han deixat de ser funcionals o han desaparegut.

L'HORTA DE VALÈNCIA: EL BAIX TÚRIA

L'ambient sedimentari més pròxim a la desembocadura que ha edificat el riu Túria és la plana al·luvial de València. En este espai s'han conjugat una sèrie de factors geogràfics (abundant espai pla i fèrtil, disponibilitat d'aigua, clima favorable i presència de nuclis de població) que expliquen la creació del més extens i reconegut espai hidràulic del Túria: L'horta de València. Amb les seues 12.905 hectàrees, este sistema es classifica com la macro escala (5.000-20.000 ha.). És irrigat per deu sèquies o canals (entre sèquies històriques i altres canals) que per les seues complexes xarxes són considerades cada una d'elles com un propi sistema. Ens referim a les sèquies del Canal de Daroqui, Manises, Quart, Benager (Rollet d'Aldaia) i Faitanar (marge dreta del riu Túria); al Canal de Reg del riu Túria (marge dreta); als Canals de l'Albufera (marge dreta), que encara que no prenen directament de l'eix principal, reben els excedents de conduccions que sí que ho fan; la Reial Sèquia de Montcada (marge esquerra); la Sèquia de Favara (marge dreta); la Sèquia de Mestalla (marge esquerra); la Sèquia de Mislata (marge dreta); la Sèquia de Rascanya (marge esquerra); la Sèquia de Rovella (marge dreta) i la Sèquia de Tormos (marge esquerra) entre les sèquies de primer, segon i tercer ni-

vell dels deu sistemes es calcula una longitud pròxima als 400 kilòmetres distribuïda quasi al 50% entre les dues marges (Tabla 1).

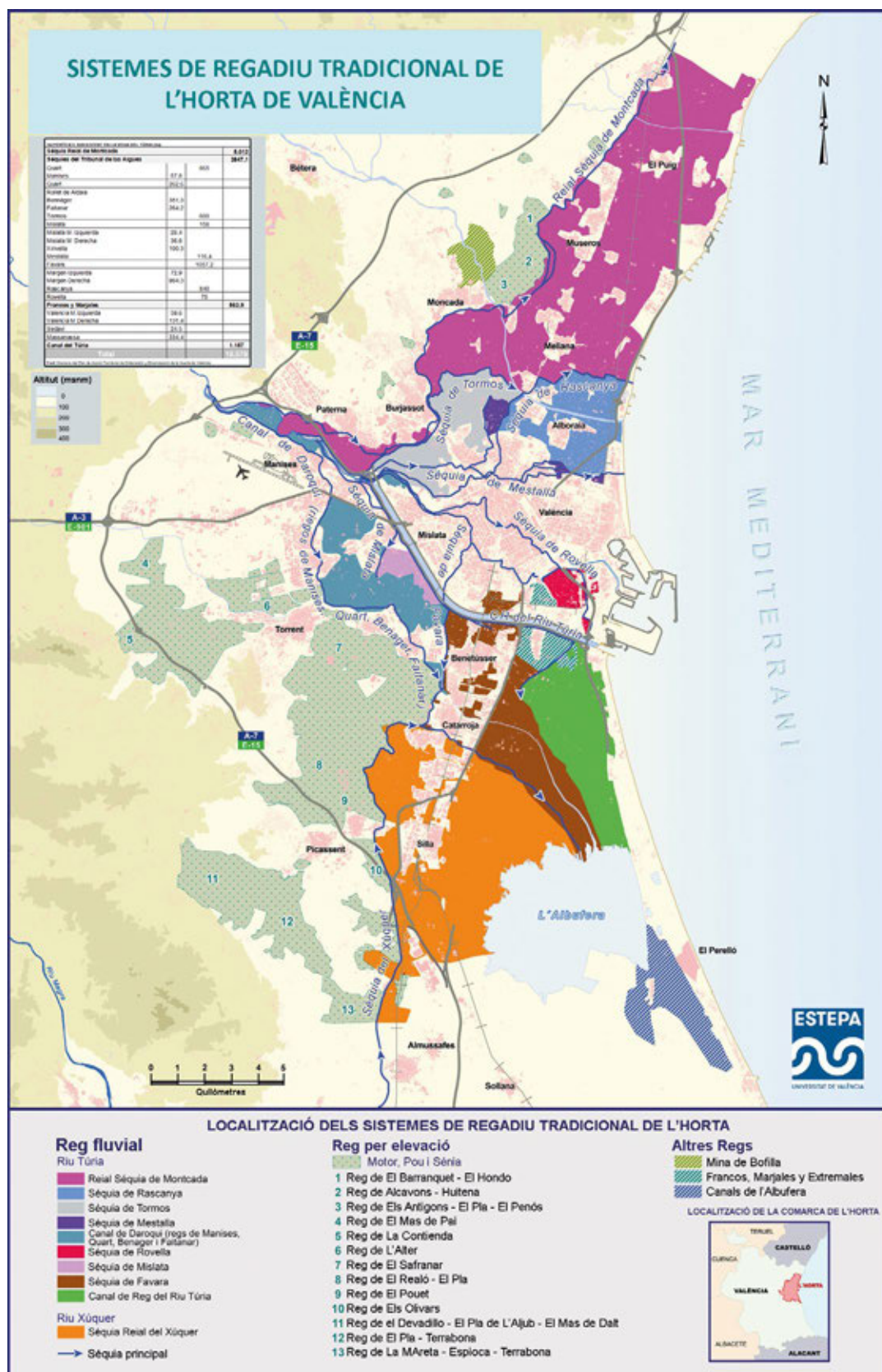
La seua estructura morfològica és pròpia dels sistemes de plana d'inundació. Les deu sèquies de primer nivell compleixen amb una funció de transport de l'aigua des del cau del riu fins a l'espai irrigat, mentre que les de segon i tercer nivell (i les seues respectives ramificacions, com els nivells 4, 5 y 6) realitzen la funció de distribució de l'aigua pels camps de conreu.

És significatiu que la funcionalitat del sistema es manté en més del 90% de les conduccions que compleixen amb la seua finalitat, mentre que el 4% no estan en ús i el 4% han desaparegut. El sistema mostra un bon estat de conservació de les sèquies que avenen. L'Horta de València; i el 85% dels elements catalogats estan en ús i en bon estat de conservació.

CONCLUSIONS

La identificació dels diversos sistemes de regadiu tradicional, així com l'anàlisi succint realitzat ens ha permès caracteritzar els espais agrícoles irrigats, així com els sistemes de regadiu dels huit ambients sedimentaris del riu Túria.

En els sistemes de xicoteta escala la xarxa de sèquies és generalment ximple, amb predomini de les sèquies de primer ordre que abasteixen les regadores que il·luminen les parcel·les, o inclús reguen els camps. No obstant això, allí on els espais hidràulics són més extensos, els sistemes es tornen més complexos. Eixample d'això són les vegues de Terol, dels Pobles Castell o L'Horta de València, on la funció de les conduccions de segon nivell ens indica que es tracta d'espais hidràulics complexos i amb una llarga trajectòria històrica. En el cas dels dos últims es reparteixen el 72% dels kilòmetres de canals i sèquies identificats per al conjunt de les 8 vegues i el 58% dels sistemes que l'articulen. Tant la Vega dels pobles Castell com L'Horta constitueixen els espais més complexos dels estudiats.

Mapa dels sistemes de regadiu que integren L'Horta de València.

En el que es refereix a la funcionalitat dels sistemes estructurants dels espais irrigats, més del 90% del total de les conduccions són funcionals (s'inclouen els canals que configuren els sistemes sense fer distinció de jerarquia). El 5% no és funcional i el 2% ha desaparegut degut a l'abandonament dels camps de conreu. No obstant això, estes dades poden conduir-nos a la confusió. Moltes sèquies i canals es mantenen actives gràcies a la cura d'unes comunitats de regants cada vegada amb menys membres socis. Però el treball de camp realitzat ens ha permès l'increment de les parcel·les abandonades. La funcionalitat i l'estat de conservació dels elements del patrimoni de l'aigua també s'han considerat en la caracterització dels sistemes. De la totalitat dels inventaris el 80% segueix funcional.

La preservació dels regadius tradicionals com a patrimoni i un paisatge cultural precisa de l'adopció de mesures

i l'adaptació de l'activitat agrícola que els sustenta. És possible que les dinàmiques socioeconòmiques actuals ens porten a l'abandó d'alguns sistemes que hui han quedat descontextualitzats. No obstant això, encara són nombrosos els espais agrícoles de regadiu que tracten de perdurar, però que es veuen contínuament amenitzats per l'ombra d'una agricultura amb problemes per a competir en el mercat global, dels creixements urbans sobre els espais més fèrtils i plans, i per la reconversió a sistemes d'irrigació més eficients. Existeixen treballs (Hermosilla i Peña 2013), que advoquen per repensar el paper d'estos espais hidràulics tradicionals; treballs que apunten polítiques que garanteixen el coneixement dels regadiu mitjançant exercicis d'inventaris, anàlisis i avaluació, com el que ací presentem, amb la fi de dissenyar les oportunes mesures de protecció, conservació i posta en valor del patrimoni hidràulic. ■

REFERÈNCIES

- BUTZER, K.W. (et al.) (1989): Orígens de la distribució intercomunitària de l'aigua en la Serra de Espadà. *Els paisatges de l'aigua*. Llibre jubilar dedicat al professor Antonio López Gómez. València: Universitat de València-Universitat d'Alacant.
- CAVANILLES, A.J. (1795-1797): *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. Reproducció Facsimil. Ediciones Albatros, València, 1985. 2 Vols.
- GLICK, T.F. (2007): *Paisajes de conquista. Cambio cultural y geográfico en la España medieval*, Valencia, Universitat.
- HERMOSILLA, J. (2010): *Los regadíos históricos españoles: paisajes culturales, paisajes sostenibles*. Colección gestión tradicional del agua, patrimonio cultural y sostenibilidad, nº3. Madrid. Ministeri de Medi Ambient i Medi Rural Marí.
- HERMOSILLA, J. (dir.) (2007): *El patrimonio hidráulico del Bajo Turia: L'Horta de València*. Colección Regadíos Históricos Valencianos, Nº9. Valencia, Direcció General de Patrimoni Cultural Valencià. Generalitat Valenciana.
- HERMOSILLA, J. (dir.) (2008): *Las vegas tradicionales del Alto Turia: sistemas y paisajes*. Colección Regadíos Históricos Valencianos, Nº10. Valencia, Direcció General de Patrimoni Cultural Valencià i Universitat de València.
- HERMOSILLA, J. (dir.) (2009): *Los regadíos históricos del Turia Medio: la Serranía y el Camp de Túria*, Colección Regadíos Históricos Valencianos, Nº11. Valencia, Direcció General de Patrimoni Cultural Valencià i Universitat de València.
- HERMOSILLA, J.; PEÑA, M. (2013): "L'arquitectura hidràulica dels regadius històrics valencians. Claus territorials y tipologies en torn als seus elements, xarxes i sistemes" en *Biblio 3 W. Revista bibliogràfica de Geografía y Ciencias Sociales* Vol XVIII, núm 1024. Universitat de Barcelona.
- IRANZO, E. (2009): *El paisaje como patrimonio rural. Propuesta de una sistemática integrada para el análisis de los paisajes valencianos*. Tesis doctoral. Servei de Publicacions de la Universitat de València.
- JAUBERT DE PASSA, F. (1844): *Canales de riego de Cataluña y reino de Valencia, leyes y costumbres que los rigen, reglamentos y ordenanzas de sus principales acequias*. Imp. B. Monfort, Valencia, 1991. 2 Vols.
- MADOZ, P. (1845): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de Alicante, Castellón y Valencia*. Edició Facsimil. Institució Alfons el Magnànim, Valencia, 1982. 2 Vols.
- PÉREZ, A. (2008) Medi físic i regadius fluvials en l'Alt Túria de Terol, en Hermosilla, J., *Las vegas tradicionales del Alto Turia: sistemas y paisajes de regadío*. Colección regadíos Históricos Valencianos, Nº10, Direcció General de Patrimoni Cultural Valencià i Universitat de València.
- SANCHIS, C.; HERMOSILLA, J. E IRANZO, E. (2004): Entorn al patrimoni hidràulic del regadiu històric valencià, *Saitabi* 54, pp. 223-234.
- SILVA, R. (2008): Cap a una valoració patrimonial de l'agricultura, *Scripta Nova*. Revista electrònica de Geografia i Ciències Socials Vol. XII, núm. 275. Universitat de Barcelona.

El riu invisible

FRANCESC LLOP

L'altre dia, un historiador em recordava com el rei Jaume I havia reescrit el paisatge valencià, en tots els sentits, incorporant-nos a la cultura cristiana i occidental, basada en la tradició romana. Hem parlat moltes vegades de l'anècdota de les campanes que duïen les tropes del rei, i que marcaven un nou paisatge sonor, desconegut per als habitants musulmans del nostre territori.

Moltes de les coses que atribuïm als *moros* (que és la forma col·loquial i respectuosa que tenim els valencians d'anomenar-los) en realitat foren aportacions dels cristians, com la pólvora o les sèquies. De la pólvora parlarem una altra vegada, però ara volem fer algunes reflexions sobre el sistema global de rec de l'Horta de València.

El sistema de rec és d'origen cristià, i cal dir-ho en totes les lletres. Clar que hi havia recs, a escala menuda, en-

tre els *moros*, però no oblidem que la societat valenciana musulmana final estava organitzada a partir de les alqueries, que eren residències de famílies extenses, que posseïen en comú la terra que conreaven, que practicaven l'auto abastiment i també la pròpia defensa. No era una societat fortament organitzada, com la cristiana, tant castellana com de la Corona d'Aragó, al contrari. Com no tenien exèrcit organitzat, pagaven pocs impostos, i no replegaven impostos per la falta d'exèrcit... un peix que es mossega la cua. I clar, l'autodefensa de les alqueries, això si coordinades a través de les torres de senyals com les que encara queden entorn a la ciutat de València, no era suficient front a un exèrcit organitzat, que primer venia a perdonar la vida als moros: tant castellans (recordeu el Cid) com els aragonesos venien de tant en tant a demanar un impost *de protecció* (com faria un mafiós qualsevol: si em pagues no et pegue) fins que el rei Jaume va pensar que aquest era un territori mera-

vellós per construir el nou regne que ell tenia en el cap, inspirat com hem dit en el dret romà.

Així, el rei organitza el riu Túria de manera que les seues aigües es reparteixen en dos sistemes principals: la Sèquia de Moncada i les Sèquies del Tribunal de les Aigües de València. Una primera observació, important: Moncada, que sovint passa desapercebuda, treu pràcticament la meitat de l'aigua del riu, que serveix per a regar l'Horta Nord, de Moncada fins a prop de Sagunt. La seua organització de les aigües és tant potent com la del Tribunal, des de fa 10 anys reconegut Patrimoni Mundial per la UNESCO, junt al *Consejo de Hombres Buenos* de Murcia. És una pena que la Sèquia de Moncada no entrara en aquesta protecció, o millor en aquest reconeixement mundial, ja que té la mateixa importància i antiguitat.

Si Moncada organitza la part nord dels regadius, el Tribunal organitza la part central i sud de l'Horta. Sovint es diu que el tribunal té orígens àrabs i que per això es reuneix un dijous, ja que els moros fan festa el divendres... Res d'això és cert: en la cultura islàmica és cert que el divendres és el dia de l'oració principal de la setmana, però no està exclòs el treball com en les altres cultures del Llibre (jueus, el dissabte, cristians el diumenge), sinó que és el dia de mercat i dels tribunals, després de l'oració a la mesquita. Doncs, per què el dijous, a mig dia? Per que el dijous és el centre de la setmana: contem, dilluns, dimarts i dimecres tres dies, i mig dia del dijous. Després queda mig dia del dijous, divendres, dissabte i diumenge, tres dies i mig més. Per tant, el Tribunal es convoca en el moment màgic del centre de la setmana: sabut és que les sèquies de la part dreta tenen aigua tres dies i mig i les de l'esquerra del riu (després d'haver pres abans la meitat per a Moncada) tres dies i mig més. Per tant el tribunal es convoca en el centre de la setmana, quan canvien les aigües. Hi ha un altre component important que cal reflexionar: quan no hi ha casos, els turistes es queden despagats: no ha passat res. No han comprés res: quan no hi ha casos vol dir que el Tribunal funciona, ja que encara els vells llauradors de l'Horta tracten de resoldre primer entre ells i després dins de la Sèquia (cada sèquia de les nou té organisme propi) les seues dificultats, i només quan no hi ha acord cal passar *la vergonya*

d'entrar en el corralet. Es diu corralet al cercle de barana que envolta les huit cadires dels membres del tribunal, on entren els acusats. És curiós que la major part dels jutjats són empreses que no han comprés que cal abans resoldre els litigis, i que no tenen *vergonya*, per què no formen part de la societat local.

Com som tan *moderns* –jo diria, tant salvatges– ara no hi han sèquies descobertes en la ciutat i a penes en l'Horta. Amb excuses de mal pagador es justifica que les sèquies cobertes són més segures per als xiquets, que no porten males olors, que són més sanes... Recorde com la sèquia de Favara passava pels carrers de Patraix, fa uns quants anys, i estava tan neta que no sols ens podíem banyar sinó que pescàvem granotes i peixets... En tota Europa els canals no sols estan al aire lliure sinó que donen una qualitat de vida i d'ambient natural, que ens ompli d'enveja... La Generalitat Valenciana va tractar de protegir l'únic tros de sèquia que no sols estava descoberta sinó que tenia encara el llit de terra: en Quart de Poblet està declarat Bé d'Interès Cultural en 2006 el

Tram Històric de la Sèquia de Mislata, ubicat darrere la fàbrica de Coca Cola en la carretera de Madrid, abans de l'aeroport. Em pregunte si encara es conserva com quan es va protegir...

Però si hi ha una cosa encara més invisible –i segurament perduda– és aquell coneixement que tenien els llauradors, no sols del rec, no sols de la terra, sinó de la vida. Aquells llauradors eren descrits com que tenien els peus dins de la terra i els ulls mirant al cel, ja que del cel venien les bones collites i les males tronades. Recorde –una altra volta ho raonarem millor– que els vells oficis (i el llaurador és un dels més vells) tenien tant de coneixement que controlaven tot el procés, des de la construcció de ferramentes, el tractament de la terra, els distints treballs marcats per un cicle temporal i santoral, fins la distribució i la venda final. Hui en dia no controlem més que una part mínima d'allò que fem: un exemple molt pròxim, estic escrivint en un ordinador que no he dissenyat ni muntat jo, amb un programa que no he fet, però que em val per expressar allò que vull. Tampoc

he dissenyat ni sé com va la impressora, la Internet i mil coses més que em fan falta per acabar aquest treball. Però els antics controlaven tot el procés i sabien, per exemple que les sèquies de terra no *perden* aigua, sinó que la reaprofiten amb una vegetació marginal i autòctona, que conserva la humitat dels camps i que lleva les males olors –al contrari de les sèquies de cement que ara tenim.

I, per acabar: si Moncada no fou inclosa en la declaració de la UNESCO, si que foren, com he dit *los Hombres Buenos* de Murcia. Aquells organitzen les aigües de la *Huerta Murciana*, es reuneixen també un dijous, però en

l'ajuntament i si hi ha casos a resoldre. Tan iguals i tan diferents.

En resum: l'aigua organitzava la vida no sols de l'Horta, també de les poblacions –les sèquies aportaven no sols aigua per al rec, sinó també per a beure i per a rentar, just davant (o darrere) la porta de casa– un aigua que ara, amagada en tubs de ciment, és més invisible (i necessària) que mai. ■

Fotografies de Francesc Llop.

El riu Túrria i les seues sèquies

RAMÓN MARTÍN

Durant els seus 280 quilòmetres de recorregut, li dóna temps per a fer multitud de coses, com anirem veient al llarg d'este text. Una d'elles, i per suposat no és la més important, és canviar el nom. Debut al seu lloc de naixement a la *Muela de San Juan*, a 1.600 metres d'altura, en la part que pertany a l'municipi de Guadalaviar, rep este nom. Les seues aigües són cristallines i el cau va recollint-se en la seua busca del mar, totes les que recorren per les seues vessants de la Serra d'Albarrasí, que forma part dels Monts Universals.

Ensenyorint-se del paisatge, arriba a Terol, a meitat del seu camí, i allí s'uneix al riu Alfambra, que procedeix de la Serra de Moratilla, concretament naix al cim de Peñarroya, a 2.000 metres d'altitud. Les aigües de l'Alfambra no són cristallines com les del Guadalaviar, són rogenques debut a les terres argiloses que travessa. L'Alfambra, generós, li cedeix les seues aigües i el seu color, i ja en un sol cabal, el Guadalaviar, canvia el seu nom recurrent eixa meitat que li falta fins a arribar al Mediterrani, pel de Túria.

La zona muntanyosa que travessa, li fa ser sinuós i partir grans variants en quant al seu cabal es refereix. Però segueix el seu camí cap al Racó d'Ademús. Amb el ferm propòsit de seguir recollint totes les aigües dels rius com l'Ebron, el Bohilgues o el Riodeva. Abandona, de moment, la província de València per a endinsar-se en la de Conca per Santa Cruz de Moya, on rebrà les aigües del riu Arcos.

El paratge, idíl·lic on hi haja, el fa transcórrer encaixonat, a la vegada que entra, de nou en la província de València, per la comarca dels Serrans. Allí, poblacions com Títaguas, Tuéjar, Benagéber, Xelva, Calles, Domenyo, Loriguilla i Xulilla, li permetran el pas, i aprofitaran part de les seues aigües per a les seues explotacions de regadiu. Encara que serà amb el Canal Camp de Túria, quan es facen el major aprofitament de les seues aigües, regant les zones de Casinos i Lliria. Ací les seues aigües començaran a pressentir la proximitat del Mediterrani, però encara banyarà Benaguasil, La Pobla de Vallbona, Riba-roja de Túria, Paterna, Manises, Quart de Poblet, Xirivella i Mislata, per a endinsar-se en la gran ciutat. Sol·licitant el perdó per: portar molt poc de cabal, l'ha anat deixant pel camí, en infinitat d'explotacions agrícoles, però sobretot

per la gran quantitat de danys que, en temps, va ocasionar a la ciutat i a les seues estructures.

Després de cedir una gran quantitat d'aigua a la Sèquia de Moncada, mitjançant un assut situat al terme municipal de Paterna, continua alimentant altres huit sèquies que són les que calmen la set d'hortes, hortolans i pobladors. Estes sèquies per ordre són:

SÈQUIA DE QUART

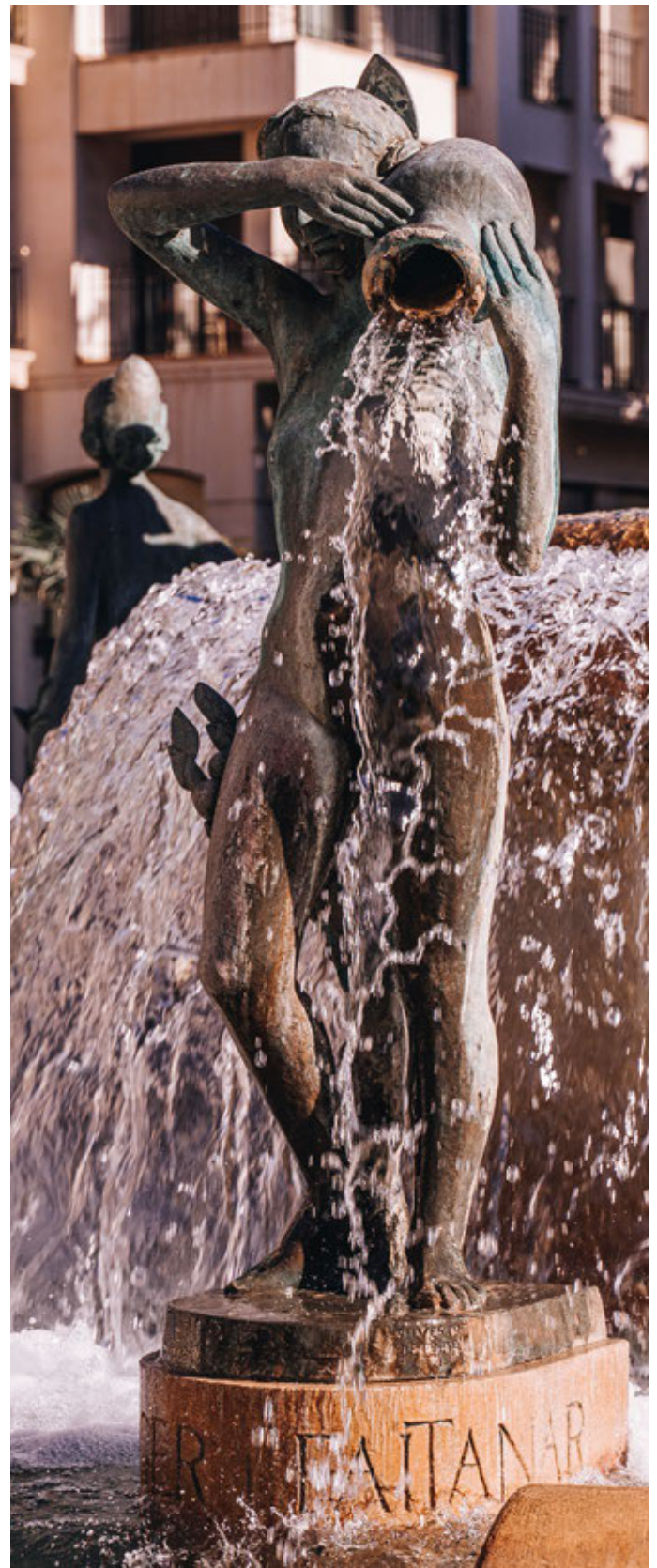
Comença el seu traçat en l'assut de Quart, on el canal desvia pràcticament totes les aigües del riu, fent-les arribar fins a la càmera de càrrega de la central hidroelèctrica del Molí de Daroqui. Allí, les aigües de reg continuen per la sèquia. La sèquia segueix pel nord de Manises, seguint el traçat del Passeig de l'Horta de Manises fins arribar al Carrer de l'Olivera. Segueix pel carrer de les Fàbriques, creua el carrer València i després de creuar la línia 5 del metro, ix a la llum per a donar reg als camps d'esta zona. Segueix en direcció a Quart de poblet i acaba el seu recorregut en l'Ermida de Sant Onofre, on comença la sèquia de Benàger i Faitanar.

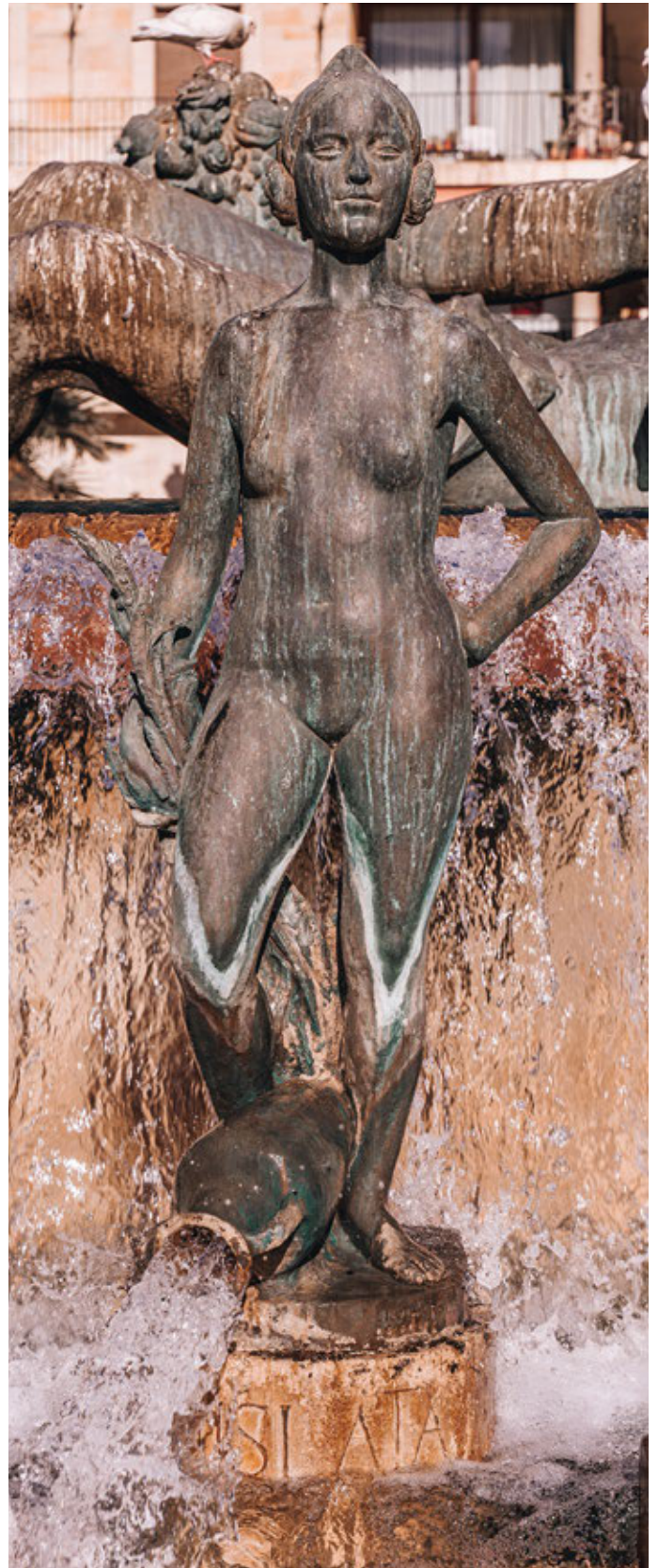
SÈQUIA DE BENÀGER I FAITANAR

L'origen d'esta sèquia està en el partidor de Sant Onofre de Quart, continuant pel carrer de l'Ermida, el camí d'Aldaia i el camí de Sant Onofre. Creua els cascals urbans d'Aldaia i Alaquàs i ix a camp obert pel camí del Dijous. Discorre pel nord de Picanya i gira cap al sud en el polígon Alqueria de Moret, per a creuar el casc urbà de Paiporta i acabar el seu recorregut desaiguant els seus sobrants en la sèquia de Favara junt a Benetússer, en la sèquia de Favara.

SÈQUIA DE TORMOS

L'origen està en l'assut situat en el cau del riu Túria dins del Parc Natural Del Túria, situat entre els termes municipals de Manises i Paterna. Recorre paral·lela al marge esquerre

del riu, al sud de Paterna i aplega a trobar-se amb el naixement de la sèquia de Mestalla, transcorrent ambdues en paral·lel al riu, fins que arriben a l'assut del Repartiment, en Quart de Poblet. Una vegada allí, cada sèquia segueix el seu curs. La de Tormos, descorre, de nou per sòl de Paterna, fins que entra al terme municipal de València, per l'horta del nord de la "Partida de Dalt" de l'antiga població de Campanar. Segueix paral·lela a la CV-30, pròxima a Benimàmet i en aplegar a l'altura de Beniferri creua el Parc d'Ademús de Burjassot fins la plaça del Portalet, a tan sols uns passos de la sèquia de Moncada, dirigint-se cap el Molí de la Sal per a després continuar cap al nord pel Camí de l'Alqueria del Rosari. Un poc més al nord entra de nou en sòl valencià, per l'horta de Poble Nou i Borbotó. Arriba al camí de Moncada fins aplegar a la canalització del Palmaret Baix, antic paleobarranc reconvertit en la Sèquia de la Font de Carpesa. Una vegada superat este punt continua direcció nord-est formant una corba pels camps del sud de Benifaraig, junt a l'Ermita de Sant Roc i pel camí de Carpesa a Bonrepòs i Mirambell. Abans d'arribar al barranc de Carraixet, serpenteja pels camps de l'horta de l'est de Carpesa, a l'encontre amb la llera de la sèquia de Raspanya, en el límit amb Tabernes Blanques.

SÈQUIA DE MISLATA

Les aigües del riu són altes de nivell per l'assut de la sèquia de Mislata. El primer tram d'esta sèquia és conegut com la Sèquia Mare i discorre paral·lel al riu Túria, pels termes de Manises i Quart de Poblet. A l'altura del poliesportiu de Quart es divideix en dos lleres:

Mislata esquerra, que creua la llera del Pla Sud i se separa cap al nord el Braç dels Moros, per a donar reg a les terres de L'Alitrà de Quart i el Quint de Mislata, metre la rama principal discorre fins a arribar al Ranxo, on es dividix en el Braç de Quart i l'Andarella esquerra. El Braç De Quart creua per dins de Mislata i aboca sobre la sèquia de Favara i l'assar de la marge esquerra del Pla Sud a la altura del Cementeri de València.

Mislata dreta, creua cap al sud la partida de l'Almassil de Quart, per a girar cap a l'est. Discorre junt a la marjal dre-

ta de la V-30 per a formar l'Andarella Dreta fins arribar a la depuradora de Quart-Benàger; la rodeja per la dreta i continua el seu recorregut entre camps creuant l'autovia de Torrent per acabar uns 500 metres més avant abocant sobre la sèquia de Favara.

La superfície de regadiu actual no és fàcil d'avaluar, ja que gran part d'ella està en vistes de ser urbanitzada, tant en terme de Quart com de Mislata.

SÈQUIA DE MESTALLA

Naix a l'assut de Mestalla, al marge esquerra del riu Túria, al terme municipal de Paterna. Discorre paral·lel al riu i a la sèquia de Tormos, dins del Parc Natural del Túria fins arribar al modern assut del Repartiment. Des d'ací transcorre soterrada, per a eixir per l'extrem sud de Paterna. Poc a poc va separant-se del vell llera del Túria fins entrar al terme municipal de València per la Partida de Dalt. Passa sota el Molí de la Zaidia just abans d'iniciar el primer dels seus tres braços principals: el Braç de Petra, que se'n porta un terç de la seua llera. Este braç regava les terres més pròximes al poblat de Campanar, la seua Partida del Pouet, part nord de Les Tendetes i part sud de Benicalap. Es dirigeix després cap al nord, fins baixar direcció sud-est pel sud de Benicalap, fins arribar a l'Avinguda de Burjassot i fer un gir de 90° en direcció nord-est. Des d'ací partia cap a l'est el Braç de Galerò, que regava la zona nord del barri de Marxalenes. El Braç de Petra, per la seua part, seguia direcció nord-est entre Benicalap i Torreíel. En esta zona trobem la casa horta que encara hui rega la sèquia del Mestalla subdividint-se en diferents "braços", "files" i "rolls" com el de Sant Jerònim o el de Falcó. La resta de subdivisions segueixen direcció nord. Totes les divisions de la sèquia de Petra finalitzen d'una forma o altra en la nova canalització del "Palmaret Baix".

Tornant al caixer principal de la Sèquia de Mestalla per la Partida de Dalt, entra en el nucli urbà de València en l'encreuament de l'Avinguda del Mestre Rodrigo amb el carrer La Safor, zigzagueja per diversos carrers fins passar per la part sud de l'estadi de Mestalla, on es trobava l'antic Molí de la Marquesa. Creuava l'Avinguda del Ge-

FAVARA

neral Avilés fins a arribar al Carrer Gregorio Gea i just ací, en el seu encreuament amb l'Avinguda Burjassot, es trobava la segona partició més important de tot el sistema hidràulic de la sèquia: són els braços de Rambla i Algirós.

El Braç de Rambla creuava l'actual Avinguda de la Constitució junt al costat nord del hui desaparegut Monasteri de Zaidia, creuava el carrer Sagunt i seguia pel carrer de Santa Isabel, junt al Mercat de San Pedro Nolasco i pel carrer del Convent de Carmelites fins el carrer Alboraia. A esta altura ix altre important braç, el Braç de Rams, en direcció sud-est travessant els Jardins del Reial. Discorria pel Carrer Artes Gráficas per a tornar a l'avinguda de Blasco Ibañez i subdividir-se en un braç que regava les terres que antigament ocupaven els actuals darris de L'Amistat i de Ciutat Jardí, que acaba convertint-se en la sèquia d'En Gash (o de Gas) sota l'actual Avinguda del Mediterrani, que dividia el poblat del Cabanyal al nord del poblat del Canyamellar al sud. Mentre el braç principal de Rams seguia pel vell camí del Cabanyal, pel seu Cementeri, sent finalment coneguda com la sèquia de *Los Ángeles*, per passar junt a l'església de *Nuestra Señora de los Ángeles* abans d'arribar al mar. A l'altura de l'encreuament del carrer *Artes Gráficas* amb la del Doctor Moliner partia el Braç de l'Arquet cap al nord-est, fins a arribar als pocs camps que encara hui reguen les seues terres al sud del barri de la Malvarrosa i al nord del Cabanyal. Este braç passava a denominar-se sèquia de la Cadena i finalitzava al mar.

A l'altura dels Jardins del Reial del Braç de Rambla partien altres tres braços. Alegret, Les Files i Escamarda. El Braç d'Alegret discorria al nord del poblat de Benimaclet arribant fins a la Sèquia de Vera, que pertany a la de Rascaña i marca el límit amb la veïna població d'Alboraia. El Braç de les Files disposava de vàries files, entre elles una fonda i una ampla, totes elles en direcció est pel sud i l'est de Benimaclet. La Fila Fonda va fins a la ja esmentada Sèquia de Vera fins a arribar al mar. El Braç d'Algirós és el que discorre més pròxim a la vella llera del riu Túria i els seus braços desemboquen al mateix riu en les proximitats del Grau de València. El caixer principal discorria uns metres al nord del riu i després de superar els Jardins del Reial i palauets com el de Monforte, arribava la part sud de l'Estadi del Mestalla. A l'inaugurar-se l'estadi en

1923, els espectadors havien de superar este braç d'Algirós de la Sèquia del Mestalla, d'ací quedà per a l'estadi el mateix nom que la sèquia.

A partir d'ací se subdivideix en diferents braços i rolls, com el Roll de L'Ulla pels carrers de Caravaca i de Campoamor, el Roll d'Algirós pels carrers de Santos Justo i Pastor, Poeta Mas i Ros i Justo Vilar, el Braç de Roca pel carrer Rodríguez de Cepeda i per tot el barri d'Aiora, fins a arribar al carrer de de Francisco Cubells, coneguda com sèquia del Riuet, dividint el Grau al sud i el Canyamellar al nord, el Roll del Camí Vell del Grau que anava molt més prop al riu, per l'actual Avinguda de Balears i el Camí de Penya-roja.

Des dels Jardins del Reial naix el Braç dels Molins, totalment paral·lel i pegat al Túria i donava servici a diversos molins i a jardins de palauets com el del desaparegut Palau de Ripalda o el dels jardins de Monforte. Discorria també en paral·lel per la part interior del Passeig de l'Albereda, fins que finalment desembocava a l'altura de l'Hemisfèric.

SÈQUIA DE FAVARA

El traçat va ser modificat per les obres del Pla Sud, nom donat al nou llit del riu Túria, que va dividir les terres regades quedant unes al nord i la major part al sud. El seu origen actual està a l'assut del Repartiment en Quart de Poblet, on parteixen dos ramals principals de la sèquia.

El Ramal Esquerre que creua en sifó sota el Pla Sud, on discorre pel seu traçat històric és probablement l'única zona de regadiu que queda d'esta sèquia. Segueix soterrada per la qual cosa ara és el Camí de Favara, gira cap al sud i cap a l'est per a passar per la paret nord de la Paperera Payà, on encara en visible al descobert. S'enterra de nou en arribar a *Castán Tobeñas*. Aproximadament en l'encreuament de Conca amb *Mosén Fenollar*, es divideix en dos braços, un cap a l'est i el principal cap al sud. El curs principal segueix paral·lel a l'Avinguda Gaspar Aguil·lar, per a eixir de nou en la zona de Patraix. De nou se soterra per a creuar la Ronda Sud i passar per davant del Cementeri de València i aplegar al Pla sud, on acaba el seu recorregut per l'esquerra. El braçal que es dirigeix cap

al mar creua sota les vies de l'Estació del Nord, i segueix soterrada pel Barri de Malilla. Continua el seu recorregut cap al sud per l'Avinguda Ausias March, fins la rodonada dels hams, on gira cap al mar. Acaba el seu traçat en la zona En Corts, derramant el seu cabal en la sèquia de Rovella per a donar el reg a la zona de *Franco i Marjales* compresa entre la Ronda Sud i les vies de RENFE, en la partida d'En Corts. Històricament els braços per l'esquerra també tenien com a missió donar servei de clavegueram als barris d'extramurs de la ciutat de València, arrastrant les aigües negres i fent-les servir de reg dels camps de Malilla i Font de Sant Lluís. És probable que en el traçat subterrani encara hi haja connexions d'aigües residuals.

El ramal Dret, parteix de l'Assut del Repartiment i discorre junt a la V-30 per la marge dreta. En passar junt a la depuradora de Quart-Benàger li s'aporten cabals procedents de les aigües depurades i continua el seu recorregut fins arribar a l'Alqueria Nova, on li se poden aportar també cabdals procedents de la depuradora de Pinedo. Ací recupera la seua llera el traçat tradicional, girant cap al sud, creuant el camí vell de Picassent, començant la seua àmplia zona de regadiu, d'hortes i arbrat pels termes d'Alfàfar, Benetússer, Massanassa i Catarroja, fins arribar als arrossars de l'Albufera. A l'altura del barranc de Catarroja rep els sobrants que procedeixen de la sèquia de Quart-Benàger. La seua zona de regadiu acaba pel sud en el barranc d'Albal, on comença la de la Sèquia Reial del Xúquer.

SÈQUIA DE RASCANYA

Històricament, l'origen de la sèquia de Rascanya estava al terme municipal de Quart de Poblet, darrere de l'Hospital Militar. Amb el desviament del riu Túria pel Pla Sud, el vell llit del riu quedà fora de servei, amb la qual cosa la presa d'aigües es traslladà al nou Assut del Repartiment. Des d'allí, les aigües creuen per un túnel sota el nou llit del Túria i continuen soterrades fins a arribar al punt de l'antiga presa, on tornen al llit històric de la sèquia. Hui en dia, encara és visible l'antic assut en el que era el vell llit, ara en sec. El recorregut discorre pel Moli del Sol i continua pel carrer *Valle de la Balletera*, Avinguda de Campanar, avinguda de Burjassot, el parc de Marxalenes, per a creuar la Ronda Nord i

eixir al descobert en la senda de Perolo. Creua el barranc de Carraixet en sifó i discorre soterrada per Almàcera, pel carrer Verge Del Rosari i el camí de Vegues, on torna a la llum. Segueix el seu traçat aproximadament paral·lel al camí de la Partida al Mar, fins creuar l'autovia V-21 i desembocar en el mar en la platja al nord de Port Saplaya.

SÈQUIA DE ROVELLA

Tenia els seus orígens en l'assut de Rovella, actualment situat en el vell llit del riu Túria; a l'altura de la Casa de l'Aigua poden veure's els carreus que conformaven la primitiva presa d'aigües d'esta sèquia. No obstant això, el nou llit del Túria deixà este tram fluvial en sec i la presa es va traslladar al nou Assut del Repartiment, de manera que les aigües parteixen d'allí, creuen sota el nou llit a la marge esquerra i discorren per un nou traçat subterrani fins arribar al primitiu llit de la sèquia a l'altura del vell assut. El recorregut ha estat afectat pel nombrosos canvis urbanístics de la ciutat, de forma que ara discorre paral·lel al vell llit fins arribar a Guillem de Castro i continua per la ronda interior fins eixir en Rusafa i arribar a les terres d'En Corts. La sèquia de Rovella dona aigües al Jardí Botànic, travessa la ciutat com a clavegueram i ve a emergir en l'anomenada sèquia del Valladar, a l'entorn de l'horta del Pou d'Aparisi i des del Valladar rega les hortes de la Punta. Esta sèquia no tenia com a missió principal el reg de l'horta valenciana, sinó per a ser utilitzada en el servei de clavegueram històric de la ciutat fins a la construcció dels nous col·lectors, els quals es realitzarien a partir de 1975. Les seues aigües arrossegaven les aigües negres per a utilitzar-les en la fertilització dels camps i arrossars del sud de la ciutat. En l'actualitat, encara s'utilitza part del seu traçat per a esta finalitat. Al no disposar d'un traçat original de la sèquia, al llarg dels anys s'han produït alguns problemes en la construcció d'edificis a la ciutat, en concret als barris de Rusafa i Monteolivet.

Acaba ací el nostre recorregut per les principals sèquies que subministren del riu Túria, fins deixar el seu cabal pràcticament sec. ■

Fotografies de Juan Espinosa Gil.

El Túria devorà València

ARTURO CHECA

Un diluvi de 500 litres per metre quadrat va convertir la capital en un mar que arrastrà 81 vides i sepultà la ciutat sota un milió de tones de fang.

El diumenge 13 d'octubre de 1957, la capital del Túria badallava sota un cel de plom, entre els seus 35 semàfors i a penes quatre gotes caigudes del cel. Els valencians es debatien entre la sessió final de *"El último cuplé"* als cines Lys, un clàssic com *"Sissi emperatriz"* al Goya o la trepidant *"Duelo en la jungla"* del Capitol. Altres passaven l'estona en cafès i places llegint la premsa, delitant-se amb la primera foto publicada del "Sputnik", el satèl·lit soviètic que resultava ser poc més que una bola de metall amb tres antenes. No pocs escoltaven el València per la ràdio, de partit en Sant Sebastià, o al Llevant en viu a l'estadi de Vallejo. Els hi havia que preferien estalviar per a anar a visitar al dia següent les eternes rebaixes dels magatzems Gay i fer-se amb unes calces curtes de niló a 27,50 pessetes o quatre casseroles a 75 pessetes. O so-

miar amb ser un dels 200 valencians apuntats a la llista d'espera per a comprar-se un luxós Seat 600.

Mentre València llanguia d'oci i "bon vivant" (malgrat la pobresa estesa de l'època), a l'interior de la província, aigües amunt de l'estimat riu Túria, es gestava un monstre d'aigua, canyes, destrucció i mort.

"Senyor governador: cride per a informar-li de que el riu ve molt fort. Se n'està eixint sobre les hortes, arriba a la població i té una fúria mai vista. Açò és greu. En unes hores tindran en València una gran riuada" Esta va ser una de les primeres cridades d'alerta rebudes al Govern Civil, com recull *"Fins ací arribà la riuada"*, espectacular llibre del periodista i cronista de València, Francisco Pérez Puche. A València capital, a penes havia plogut, però feia més de 30 hores que diluviava a Lliria, Picassent, Alcuables, Tuéjar o Xelva. Fins a 500 litres per metre quadrat. El Camp de Túria alimentava amb silenci el gegant d'aigua

i fang que en la matinada del 14 d'octubre de 1957 va negar la ciutat de València.

En una època amb 50.000 telèfons a la ciutat, sense la immediatesa de hui de les xarxes socials i la celeritat del "whatsapp", l'infern es va tirar damunt sense que ningú poguera alertar ni evitar-lo. Les cròniques de l'època recullen una vivència que plasma a la perfecció el que varen patir els valencians. Situïn en l'encreuament del pont d'Aragó amb La Gran Vía i Jacinto Benavente. Passen uns minuts de les 12 de la nit del 14 d'octubre de 1957. Imagineu-vos en la pell del vigilant de la Torre del Túria, en obres. "Va escoltar una espècie de ronc rumor al carrer i va treure el cap preocupat. La cruïlla estava obscura i solitària. La seua sospita es feu major quan va oïr en l'aire un rastre inconfusible d'humitat", relata "Fins ací arribà la riuada". El guàrdia baixà al carrer, s'acostà a l'ampit i va avançar les mans cap al vuit. "En quan els seus dits sobrepassaren la vora de la pedra tallada, el fred de l'aigua li va dir el que els seus ulls s'albiraven, la oïda delatava i el cor temia". Amb el riu Túria rugint ja a peu de carrer, "va retro-

cedir amb espant un parell de metres", just quan la primera ona del tità d'aigua i fang llepà Jacinto Benavente.

La riuada va avançar voraç per Campanar, Nou Moles,AVINGUDA de Burjassot, plaça de l'Ajuntament, Carme, Monteolivet, Alameda, Ensanche... en el que hui en dia és Nou d'Octubre, aleshores la presó model, un lloc de càstig es tornà en espai de vida per a 124 adults i xiquets que trobaren refugi darrere els seus murs, molts ajudats pels presos a pujar amb cordes. Se n'anà la llum. Es quedà la ciutat sense aigua. I els ponts de Campanar i d'Exposició volaren com si foren de paper. Com castells de cartes foren arrastrades 80 barraques alçades junt al pont de sant Josep.

Quan estiguen junt a la passarel·la pensen que allí vivia un matrimoni amb tres xiquets. Intentaren fugir amb un carro. I aplegà la gran riuada. Els pares, desesperats, tractaren d'agafar els menuts. Mai es va saber d'ells. El matrimoni es va salvar abraçat a un dels bolos de pedra que encara hui llueix l'ampit. Des de les dues de la matinada

fins a les deu del matí. Deu hores d'angoixa impossibles d'imaginar. Només tres de les desenes de víctimes fins a arribar a la fatídica xifra de 81 morts. L'infern es va viure a Nazaret. Les llengües d'aigua, fang, troncs, mobles, pedres i matolls deixaren allí la majoria dels morts. La riuada arrasà el cementeri del Grau i el drama va arribar als instants més dantescos amb taüts arrancats de les seues làpides, víctimes de l'aigua barrejats amb cossos de difunts.

LA TRAGÈDIA DELS VENTURA

Si passegeu pels primers carrers pars de l'Avinguda del Port, a l'altura del Valencia Palace, imagineu la tragèdia en el que era el carrer Peñarrocha. Damunt d'un llit, mentre l'aigua pujava a la seua cambra, moriren els germans Manuel i José Sierra Ventura (de sis i tres anys) i el seu cosí Francisco Ventura (tres anys). Amb sa mare a uns metres. "No puc reunir-me amb els altres. Amb el seu fill menut als braços es va agafar a una reixa perquè l'aigua no la tirara. A través d'un envà escoltava com els altres

fills la cridaven. Li demanaven que anara. Els veïns els escoltaven sense poder auxiliar-los. La mare repetia una i altra vegada: ¡Tapeu-vos la boca!", conta la periodista Maria Angeles Arazo.

L'aigua va omplir les fosses de les Torres de Serrans com si fos l'Edat Mitjana. Els carrerons del barri del Carme es convertiren en "una Venècia amb portes metàl·liques rebentades i aparadors flotants". El carrer Alborai es feu literalment navegable i l'aigua va envoltar els jardins de Viveros. Les branques s'amuntonaven una darrere l'altra en la fèrria reixa del conegut parc de la capital fins que "es va doblar com llauna".

La riuada de la matinada, amb les quatre de la nit com a hora més crítica, no va ser l'única. De fet, els 3.700 metres cúbics per segon que va arribar a portar el Túria i que va derramar el seu reguer de destrucció per València es quedaren curts amb els 6.000 metres d'aigua que s'arribaren a moure's a les dues de la vesprada del 14 d'octubre, quan es va produir la segona riuada. No obstant

això, esta no va ser la més mortífera. Les autoritats, que en la primera "riuà" s'havien quedat aïllades per l'aigua en l'edifici de la Comandància de Marina, junt a la desembocadura i on es traslladaren irònicament per a coordinar l'emergència, pogueren alertar en esta ocasió a la població de la nova crescuda que s'aveïnava. Periodistes de Las Provincias, RNE i Levante que circulaven en un camió per l'Albereda i altres punts de la negada ciutat també anaven donant la veu d'alarma als veïns que preguntaven. El "whatsapp" dels anys 50.

Va ser un dia d'herois anònims. Com els més de 3.000 membres de l'Exercit que durant mes i mig lluitaren a pala i cabàs per netejar el milió de tones de fang que es calcula que cobrien la ciutat. Altres no tant anònims, com Vicente Marco. Tenia 44 anys i va salvar amb els seus braços a mitja dotzena de persones arrossegades per l'aigua en les hortes de Campanar. "em vaig tirar a l'aigua i vaig nadar. Entrí en una caseta i vaig vore un iaio i una iaia agafant-se de les vigues del sostre. La dona es va llençar damunt meu i quasi m'afone. "Deixe'm nadar. ¡Si em deixa, se salvarem...!", explicava en "Fins ací arribà la riuada".

Era només el principi de llargs mesos de recuperació per a la capital. Com subratlla Las Provincias, amb un número especial en octubre del 57, amb una foto a tota pàgina de portada i una cita bíblica del llibre de Jeremies com a únic titular: "¡Quant solitària s'ha quedat la ciutat, abans

tan populosa! Ella plora inconsolable en la nit, corren llàgrimes per les seues galtes. Fins als seus peus arriba el fang; està profundament abatuda".

Els germans Juan i Paco Domingo passejaven pel pulcre, asfaltat i urbanita Bulevar Sur i varen veure cicatrius. "Allí la rambla es va desbordar, allí hi havia plantes baixes des de les quals la gent pujava al primer pis, ací estava nostra casa...", indiquen junt a un dels cantons de la font que presideix el encreuament del gran bulevard amb Sant Vicent. José Company assenyala a la llunyania. En 1957 tenia a penes 9 anys però recorda quan l'aigua inundà el forn dels seus pares, com corrien a la part de dalt i que la porta de la casa s'omplí els dies següents de barres de pa que havien arribat fins de Terol. Salvador Torres i Joaquín Varela són rebuts en la Delegació de Defensa de València com a autèntics herois. El coronel Rafael Morenza i delegat a la Comunitat els complimenta ("esta és sa casa, són vostès un orgull") mentre veuen fotos en blanc i negre entre fang, cares perdudes de ciutadans i cossos coberts de llençols. Salvador i Joaquín empunyen cadascú un bastó de la mateixa forma que en el 57 agafaven pales, pics, cabassos i cordes per a poder salvar valència del fang i els valencians de la riuada. Són dos dels herois de la "quinta del fang" dos dels 3.000 militars que lluitaren contra un milió de tones de fang a la ciutat durant mes i mig. Són només algunes de les veus que hui sobreviuen i que evoquen el patit en aquells dies en els que el Túria va rugir més que mai.

JOSÉ COMPANYY "EL FORN ES VA OMLIR DE FANG I EL BARRI ES VA QUEDAR SENSE PA"

Veí i amic de tota la vida dels Domingo, José Company recorda aquell 14 d'octubre amb els ulls d'un xiquet de 9 anys que no anà al col·legi "perquè estava malalt". L'aigua i el fang van irrompre al forn de la família i deixaren sense pa al barri. "Es va quedar inutilitzat per a coure". Així durant quasi una setmana.

La família va pujar al pis de dalt per resguardar-se. I al la porta de sa casa aplegà una mostra de solidaritat que

Foto: Levante-EMV

estos dies també va inundar València. “Un camió replet de barres de pa que havia vingut des de Terol el deixà en una lona a les portes per a tots els veïns. Espanya es va bolcar amb nosaltres”, destaca José. En la retina dels seus records de xiquet té a son pare i als seus oncles posant fora de perill sacs de 80 quilos de farina, a un cavall bufant inquiet al corral i a tota València commocionada per la fúria de l’aigua.

SALVADOR TORRES: “VA SER MIG MES ENTRE FANG, GRIP, LLÀGRIMES I GENT BOLCADA”

Quan Salvador Torres fica la seua memòria en Nazaret, en l’infern de fang, branques, mobles, animals morts, cotxes arrossegats i aigua en el que la riuada culminà després

de travessar València, ha de detenir el seu discurs. Meneja el cap mentre mira el sòl i les llàgrimes amenacen amb desbordar els seus ulls. “Ho he contat a penes dues vegades en ma vida perquè va ser horrible, horrible...Hi havia cossos de criatures entre el fang, persones lligades perquè no se les emportara l’aigua, llàgrimes, crits i silenci, gent a la qual trèiem amb cordes...” sospira. “Horrible...” reitera. Aleshores era un homenot de 22 anys de Benimaclet que feia la mili el el regiment d’Artilleria antiaèria de Manises. Quan el monstre Túria es feu fort a València començà la seua història com a un dels 3.000 herois del fang. Salvador és hui un dels pocs supervivent de l’anomenada “quinta del fang”, el contingent militar que durant mes i mig es va bregar en la capital per a netejar-la de més d’un milió de tones de fang, cossos d’animals morts, mobles i una infinitat de restes de vida. “No sabíem ni per on començar”, rememora Salvador mentre

carícia el bastó de son avi. Als seu 82 anys repassa mentalment a cents de militars amb el fang fins als genolls, als veïns donant-los l'esmorzar ("ens portaven de tot, a mi una xicona em va llavar la boina", riu picardiós), el burro mort que tragueren de Santa Mònica i el temor que assaltava a molts d'ells mentre lluitaven "amb fang espès com xocolata... ¡Mare meua com es seque!" era el seu mal somni.

Salamanca, Burriana, conde Altea...dies sense hores tornant el pols a la moribunda ciutat. "Ens ficàvem en plantes baixes a treure gent. Un sergent anava donant-nos conyac en una garrafa per a agafar forces. ¡Jo no podia ni olorar-lo i quasi m'arresta perquè no en prenia i m'anava a desmaiar!", apunta Salvador, joier en la seua vida civil. A la fi, la grip que assetjava València ("asiàtica" l'anomenaren ja aquell any) va fer estralls al batalló. "L'agafàrem tots i ens manaren a la caserna. A mi em donaren "piramidón", a l'altre "aspirina" més "piramidón" per a aquell... i altra vegada a la càrrega".

Amb motiu del 60 aniversari de la riuada, la Delegació de Defensa en la Comunitat Valenciana preparà ja el seu homenatge a estos herois, l'exposició "la Batalla contra el Fang" que es va poder veure en la Fundació Bancaixa amb fotos inèdites sobre la gran tasca de les Forces Armades en la recuperació de la capital del Túria després de la tràgica riuada.

JOAQUIN VARELA: "AGAFE PALA, PIC O CABÀS, DIGUÉ EL SERGENT EN DEMANAR-LI UN PERMÍS"

Joaquín encara riu quan reviu com començà la seua immersió en la "quinta del fang". "Estava de permís, i quan arribí a la caserna, vaig dir "meu sergent, encara em queda permís", i ell va ser clar: "Agafe pala, pic o cabàs i isca al carrer". L'octogenari, artesà de ventalls en sa vida civil, netejà València colze amb colze amb Salvador en el mateix regiment. De naturalesa optimista davant la vida, Joaquín quasi recorda més les estampes de felicitat que les tristes. La gent. Per damunt de tot com els ciutadans es bolcaren amb els seus salvadors. "Ens portaven de tot:

cafè, conyac... ¡Fins ens eixien novies!" O el "feix de bitllets de Negrín" que aparegué sota el fang en el barri de San José i que els militars es repartiren.

En la Delegació de Defensa, on es fa esta entrevista, la plantilla mira a la parella amb embadaliment. Es fan alguna foto amb ells. Escolten amb devoció el seu relat mentre contemplen un àlbum de la riuada, amb "la batalla del fang" en la portada de couro, que completà amb dedicació el pare del coronel Morenza identificant escenaris de les fotos. "M'emociona vore la seua lletra", recorda el comandament al seu pare mort. "Alguna cosa férem per València", somriuen al seu costat dos homes de pic i pala.

Al segle XIV, al XVI, al XVIII 1897, el devastador 1957... Més de mig centenar de riuades ha patit València en els últims set segles. El Túria com a bressol de vida i de destrucció, com a mare fèrtil per a les terres de l'horta a tot el llarg de la seua ribera des del Camp de Túria fins al llit junt al Mediterrani i com a origen de dolor en nits tan cruentes com la del 13 al 14 d'octubre de 1957. Que havia de desviar el Túria del cau que hui és pulmó de la ciutat amb el Jardí del Túria era cosa parlada abans de la gran riuada. Ho recorda en el llibre de Francisco Pérez Puche, "Fins ací arribà la riuada", l'enginyer de camins Claudio Gómez Perreta; un dels executors del Plan Sur: "Molt prompte ens vam adonar de que s'havia parlat de desviar el Túria altres vegades, amb anterioritat. I a més calia parlar d'urbanisme, clavegueram nou i d'un esquema d'accessos de ferrocarril diferents, que era una de les raons per les quals, altre tècnic, Eustaquio Berriochoa, havia arribat a proposar-ho en 1946". I l'altre "ànima merta" del que va ser definitiva barrera a segles d'inundacions a València, l'arquitecte Fernando Martínez García Ordóñez, fa un fi anàlisi en el mateix llibre de l'entrellat del traçat: "L'únic mode de desembullar el problema de la ciutat era un desviament del riu, pel nord o pel sud. Nosaltres érem partidaris de la solució Sud, perquè apart de que topogràficament la ciutat s'inclina cap al sud, ens semblava important tallar el creixement cap a l'Albufera. Pensem en col·locar barreres dissuasives: el cau nou i els ferrocarrils desviats, orientar el creixement cap al nord-oest i l'oest, zona de secà, més sana i més barata, i defensar l'horta. Esta era la filosofia".

Foto: EFE.

El primer toc d'alerta contra les inundacions que periòdicament sumien a València en la intranquil·litat va ser l'embasament de Loriguilla. A 63 quilòmetres de la capital, remuntant el Túria, l'embasament es va enclavar en 1965 en l'epicentre del que va ser el gegantesc diluvi que deixà 500 litres per metre quadrat en els dies previs al 14-O i que va desencadenar la bèstia d'aigua i fang de la gran riuada. Capaç de gestionar una quantitat d'aigua similar als poc més de 3.000 metres cúbics per segon que es tiraren damunt de València en la primera onada de la "riuà", el de Loriguilla ja va ser un motiu de calma per als valencians. El de la tranquil·litat definitiva, el nou cau del Túria, no començà a portar-se a terme fins a 1965 (encara que aprovat en 1958) i les obres es veren culminades en 1969. Es va iniciar en Quart de Poblet, per a reconduir el riu pel sud de València i portar-lo fins al seu nou punt de de cita amb el Mediterrani. L'enginyer de Camins i tinent alcalde Vicente Fullana, en la sala de màquines

del mega projecte, recorda com s'assajaren en Grenoble els cabdals, "amb riuades de 5.000 metres cúbics", i que es va comprovar la necessitat de col·locar "pedres de 400 quilos als fons del cau" per a no crear arrossegaments de terra i fang que acabaren convertint-se en letal metralla de branques i fang com la que va assotar la capital en 1957. Fullana rememora "secrets" d'aquell projecte. De com la falta de diners suposava el gran obstacle. "S'havien d'expropiar terrenys i pagar les terres als llauradors. Eren 12 quilòmetres d'extensió, molta superfície i molts diners". I no hi havia. El aleshores alcalde, Rincón de Arellano, els va cridar i els va dir: "Farem una trampa" Era la seua manera d'anomenar el procés legal de crear un polígon industrial a Xirivella, convertir-lo en horta i "donar-lo als llauradors perquè així pogueren començar els moviments de terra del *Plan Sur*". Hi hagué una altra decisió pionera amb Fullana o Rincón de Arellano com a iniciadors del *Plan Sur*: gravar la depuració de l'aigua

amb una pesseta per metre cúbic. “Molts em deien que allò era una estafa, que com s’anava a pagar per netejar l’aigua. Aquells diners serviren per a finançar el col·lector sur” altre dels salvavides perquè no es tornaren a repetir inundacions a la ciutat.

I, una vegada més, contra l’abandó governatiu i la falta de diners davant el *Plan Sur* lluità agosaradament la societat civil. Com ho va fer en març de 1958 elaleshores director de LAS PROVINCIAS, Martín Domínguez Barberá, durant l’exaltació de la fallera major. El seu escrit “València, la gran silenciada”, més conegut pel subtítol, “Quan emmudeixen els homes, parlen les pedres” és hui encara un símbol: “Perquè els homens emmudeixen de vegades. Per inconsciència, per ignorància, per comoditat, per covardia. I en estos moments injustos de silenci, Déu permet que parlen les pedres, el món inanimat, quan el món que té ànima ha callat covardament”

Parlar amb Vicente Fullana no sols suposa un remolí de història, un fulgurant viatge al passat per a comprovar

la lluita per aconseguir el revolucionari canvi per al futur de València que va suposar el *Plan Sur*. La entrevista serveix per a comprovar que, fa mig segle, la lluita pel finançament del Govern Central, la culminació d’infraestructures i el tracte preferent amb la Comunitat era ja una batalla eterna. “Jo vaig perseguir al director general d’Obres Públiques i al ministre perquè volien fer la meitat dels ponts dels 16 que eren necessaris”, repassa amb memòria quirúrgica Fullana des del despatx que encara ocupa a l’àrea d’Enginyeria Hidràulica de la Politècnica de València als seu 89 anys.

“¡Ah!, a la fi, l’alcalde Rincón de Arellano escrigué a Carrero Blanco i feren tots els ponts”, afegeix el professor emèrit vitalici de la UPV, Enginyer de Camins, Canals i Ports i “ànima mater” del *Plan Sur* com a tinent alcalde de l’Ajuntament.

“Des d’aquelles obres mai més s’ha tornat a inundar la ciutat”, trau pit l’expert. Això sí, adverteix “Ho vaig dir fa uns anys i és així. Si hi haguera una riuada com aque-

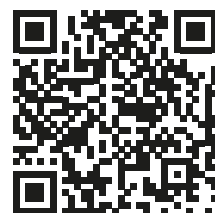
lla desbordaria també l'actual cau. Causaria molt pocs danys i a penes inundaria les rodalies, però açò se soluciona amb unes barreres en tot el perímetre per a penes 20 milions". Fullana no oblida com, després de la riuada del 57, la "solució sud" no començà a portar-se a terme fins a 1965. L'Estat no volia finançar els tres col·lectors d'aigües necessaris. A la fi ho feu com un.

"¿Sabia vostè que fins els anys 80 no hi havia clavegueram a València? Es desaguava a les sèquies. No paràrem de demanar diners a Madrid perquè es fera, però a la fi es portà a terme amb fons europeus" afegeix l'enginyer. L'"encara devem" els 500 milions que ens donaren per a les obres del col·lector sud, rememora. A ell la riuada el va pillar a Madrid. "Un company em va dir que València

no necessitava diners, que exageràvem. Jo em vaig obs-
tinar en tornar a la meua terra i ajudar. I estic feliç, per-
què a la fi crec que ho vaig fer". ■

Article publicat al diari *Las Provincias*. 13-9-2018.

Si vols saber més sobre la riuada de València de 1957 pots consultar el video que esta en aquest enllaç <https://www.youtube.com/watch?v=MvkcNfZhRU&feature=youtu.be> o consultant directament en el codi QR.

Històries del Túria

MANUEL S. JARDÍ

Considerat el Túria com un accident geogràfic i no exclusivament un recurs literari per a poetes, romàntics i marques immobiliàries, entre altres possibilitats del catàleg, cal reconèixer que, com passa en els altres dos –Xúquer i Segura– els cabals del País Valencià mai han format part de la classificació “Champions”, per dir-ho així. Ignore si les reformes educatives i el professorat autòcton haurà posat remei i les criatures ja saben per on queden el Magre i el Clariano, o encara manen el Volga i el Danubi en els llibres de text, però la meua generació, collita del 57, arribava al Túria amb pantaló curt i brusa a ratlles en escoles massificades després de memoritzar un ordre que encapçalava el Miño –ja veus, el Miño–, seguit del Duero, Tajo, Guadiana y Guadalquivir. A continuació, però una mica a banda en la jerarquia, hi havia l'Ebre, un senyor riu que encara és objecte del desig, amb independència del que li passe al Delta i als que viuen allà. I per a rematar, alineaven “el Turia, el Júcar i el Segura”. Allargar la llista al Nervión, Bidasoa i altres, ja era competència de cursos superiors. Informació addicional sobre el Túria, la justa: naix a la Muela de San Juan, que es troba a la Sierra de Albarracín, en els Montes Universales. En aquells indrets aragonesos, a 1.600 metres d'altura, l'anomenen el Guadalaviar i després de recórrer 280 kilòmetres desemboca en el Mediterrani per la ciutat de València. En realitat assegurar açò últim no deixa de ser una temeritat o una sospita, perquè la desembocadura del riu ja fa molts anys que fou barrada per un Port de València en permanent estat de creixement a costa de destros-

sar platges i devastar barris a major glòria dels negocis privats. A tot estirar, la sèquia esquifida que arribava a la mar per la clandestinitat d'un desaigüe, entre el Grau i Natzaret, difícilment podria assolir avui la categoria de riu. Per molt menys, a Plutó li van treure el diploma de planeta en el sistema solar.

RIUADES I ALTRES CATÀSTROFES

De riuades, les conques d'aquesta banda del litoral mediterrani poden omplir pàgines d'història. En l'últim mig segle, les crescudes i desbordaments del Xúquer i el Segura han guanyat popularitat a cada llevatada, gota freda o, com li diuen ara, Depresión Aislada en Niveles Altos. Que deu ser com dir en castellà quan et porten a cagalló per sèquia: excremento sólido por vía fluvial. Pel que fa a l'expedient del Túria, els estudiosos han documentat, entre 1321 i 1957, si fa no fa, 22 desbordaments, 11 crescudes i una quinzena de notícies sobre inundacions de menor categoria. Les restes del subsòl de la ciutat de València acrediten inundacions en les èpoques romana i musulmana. En canvi, els visigots no en van parir. Probablement perquè no van fixar la residència prou temps, o perquè li posaven el ciri a un santoral més solvent que el de la multinacional catòlica. Mai ho sabrem.

La coneguda com la gran riuada, el 14 d'octubre de 1957, va ser l'última inundació majúscula de la ciutat de València i els pobles de l'horta que l'envolten. Abans n'havi-

en hagut altres. Riuades, inundacions i desbordaments, que van causar devastació i desgràcies personals entre la gent que poblava en condicions precàries i barraques poc resistents banda i banda d'un riu que marcava el límit entre el centre urbà i els afores de València. Però la grossa que va assolir categoria especial fou la d'octubre del 1957. La causa van ser les pluges torrencials que van caure els dies 13 i 14 d'octubre a la conca mitjana i baixa del riu. Les aigües van assolir altures de més de tres metres en punts del centre de València i molts edificis van patir greus afectacions. Natzaret va quedar aïllat de la resta de la ciutat. Hi van haver víctimes mortals i milers d'afectats.

Les inundacions no només assolaren el nucli urbà i bona part del terme de València. El barranc de Xiva, o de Torrent, va conduir l'avinguda d'aigua cap als pobles

riberencs. La part més baixa de Catarroja, propera a la marjal de l'Albufera, va quedar totalment inundada. Les barraques, que així s'anomena encara el barri primigeni de pescadors i llauradors, configurava la part més antiga del poble i quedà submergida fins a més de dos metres. Vaig nèixer allà mateix, a dos carrers de l'estació de tren, un mes després de la tragèdia.

Les acaballes dels anys 50 havien deixat arrere la postguerra, però no la penúria i el subdesenvolupament econòmic. De la política, ni parlar-ne. Franquisme pur i dur. El govern de l'estat, és a dir, la dictadura del general Franco, no estava molt decantat a fer inversions per a pal·liar la catàstrofe. Ben mirat, des de fa tres segles que no hem parat d'ofrenar glòries i el que no són glòries a Espanya. A la monàrquica, a la de la restauració, a la republicana, a les dictadures, a les democràcies "ma non

troppo”, i el que vindrà. Les poques veus que van alçar-se contra l’abandó, la desídia governamental i la falta d’ajudes, van ser convenientment sufocades pel règim. Una va ser la de Martí Domínguez Barberà, aleshores director de Las Provincias. Era un home culte d’Algemesí, especialment sensibilitzat per la manca de suport quan les gelades que havien fet malbé les collites de taronja, abans de la fatídica riuada. Fou convidat a pronunciar el discurs de mantenidor de la fallera major de 1958. El va titular “Valencia, la gran silenciada. Cuando enmudecen los hombres... ¡hablan las piedras!”. Aquella al·locució, amb presència dels principals mandarins locals, va somoure la societat valenciana. Denunciava, mesos després de la riuada i davant la indiferència governamental, que la pèrdua de la pròpia personalitat duia aparellada la falta de respecte que mereixen els valencians portes enfora; l’abandó de la llengua i de la identitat pels mateixos valencians, conduïa irremissiblement a la poca consideració que València té des de Madrid. Explicar-ho en aquell pregó li va costar el càrrec.

Una altra víctima de la reivindicació va ser Tomás Trénor Azcárraga, segon marquès del Túria i alcalde de València entre 1955 i 1958. Fou destituït per haver protestat per la falta d’ajudes de les autoritats. Un tercer afectat va ser Joaquín Maldonado, valencianista, mecenes de múltiples iniciatives cíviques i culturals, defensor de republicans i de tota classe d’esquerrans amenaçats pel règim, fundador de la branca valenciana de la demo-

cràcia cristiana que liderava Joaquín Ruíz Jiménez, va ser obligat a abandonar el càrrec de president de l’Ateneu Mercantil.

Tot i ser-ne doblement víctimes, de la catàstrofe natural i de la desídia política, els valencians sempre han mostrat, salvant comptades excepcions, sang d’òrdata, quan no submissió vergonyant davant el poder o la superioritat. Una actitud que, sumada a les quotes d’ignorància, superstició, docilitat, analfabetisme, poc esperit crític, beateria, postració i algun altre mèrit que se m’escapa, ens situa en la posició subordinada que ocupem en l’Espanya de l’espoli. De solidaritat, però, sempre hem anat sobrats, i després d’aquella riuada en vam rebre algunes mostres. Al fil de les inundacions, pràcticament sense queviures i amb barraques i cases solides per l’aigua, la part baixa del meu poble va rebre ajudes impagables des de diversos indrets de Catalunya. En refer-se les cases, edificis i carrers, el nomenclàtor va servir com a recordatori de qui ens havia tirat una mà. No és casualitat que l’àrea devastada i reconstruïda identifique carrers amb els noms de Barcelona, Terrassa o Sabadell, entre altres. Per descomptat, que el neofeixisme, adés sota la bandera anticatalanista i sempre envoltat amb la “rojigualda”, sempre ha estat refractari, no només a les peculiaritats filològiques de la llengua compartida, sinó al propi coneixement de la història. Estem prop que s’acompleixca el vaticini: si els valencians foren esclaus negres d’Alabama, votarien al Ku-Klux-Klan.

PLAN SUR A 25 CÈNTIMS

La tragèdia del 1957 no havia de tornar a ocórrer i l'autoritat competent va plantejar tres solucions: la primera, desviar el riu cap al nord per enllaçar-lo amb el barranc del Carraixet. La segona, millorar el traçat urbà i construir un embassament a Vilamarxant. La tercera opció consistia a fer un nou traçat des de Quart de Poblet fins a Pinedo, travessant pel mig de l'horta. Quina va guanyar? la més costosa i faraònica. Es va excavar un nou llit del Túria, de vora 12 kilòmetres, amb una capacitat de 5.000 metres cúbics per segon. L'estiu del 1958 les obres van ser aprovades pel Consell de Ministres i van ser adjudicades uns anys després a dos grans constructores. Els treballs van començar el febrer de 1965 supervisats per la Confederació Hidrogràfica del Xúquer. Oficialment van concloure el 22 de desembre de 1969, quan Franco va fer la visita protocol·lària. El nou llit es va inaugurar el 19 de gener de 1972, però els treballs s'allargaren fins al 1973.

La xarxa viària va experimentar notables modificacions. Els vials marginals del nou llit del Túria passaren a ser la

V-30. Però hi van haver més conseqüències: bona part del sistema de comunicació intercomarcal de l'Horta-Sud i relacional amb la ciutat de València, va quedar tallat per l'obra hidràulica. Algunes sèquies van ser desviades. El cabal del riu primigeni va ser canalitzat pel marge de la V-30 fins a la desembocadura. Això també va condicionar definitivament l'expansió de la ciutat i els futurs plans urbanístics. Lluny de representar una solució, el creixement del Port de València, amb el tràfic associat, i l'estructura viària, bastant limitada, sempre han provocat problemes d'embussos i ralentització del tràfic rodat.

Els sobre costos de l'obra tampoc van ser una novetat. Segons la memòria del projecte, el pressupost del Plan

Sur (en castellà sona més autèntic i fidel a l'esperit imperial de la cosa) pujava 1.986.866.594 pessetes. Una xifra que no es pot despatxar amb una simple conversió a l'euro, perquè caldria considerar el cost de la vida. Comprar un periòdic costava 1,5 pessetes. A banda d'aquella quantitat, es van reservar vora 300 milions (de pessetes) per a expropiacions. El govern va establir la subvenció de l'estat en 1.500 milions (75%) a pagar en 10 anys. El 20% anava a càrrec de l'Ajuntament, i un altre 5%, a càrrec de la diputació provincial.

Comparant amb altres projectes d'envergadura arreu de l'estat, els valencians, novament, havien de pagar bona part de la factura. Per a la causa es van imprimir segells de 25 cèntims. A partir d'aquell moment, cada carta i postal que enviàvem els indígenes, portava la franquícia reglamentària –habitualment la cara del dictador– i un altra estampeta de 25 cèntims. L'impost revolucionari es va allargar fins als anys vuitanta. Imprimir el segells ja era més car que l'import que es recaptava. Se m'oblidava recordar que encara que sembla mentida, no hi havia ordinadors personals, ni telefonia mòbil, ni internet. Paper, sobre i segell de Correus.

AMENACES I REALITATS

L'any 1973 un nou despropòsit amenaçava el llit vell i sense aigua del Túria. L'Ajuntament de València va habilitar una comissió per a veure quina destinació li donava. Amb la complicitat del govern central es va decidir fer una autopista que recorreria tota la ciutat i enllaçaria l'accés cap a Madrid amb el Port de València. El projecte va generar rebuig social i fou el detonant d'un moviment ciutadà contrari a la construcció d'aquella xarxa viària. En el context polític que acompanyava el crepuscle de la dictadura i la lluita veïnal que accelerava el camí cap a l'anomenada transició democràtica –una altra ficció beneïda que no resisteix al pas del temps–, es reclamava la paralització del projecte d'autopista urbana i la transformació del llit del Túria en espai verd. Urbanistes i arquitectes com el malaurat Just Ramírez, van impulsar aquell debat cívic, resumit en l'eslògan "El llit del Túria és nostre i el volem verd". Va ser l'època que

reunia altres reivindicacions, com ara l'oposició a l'urbanicidi de la Devesa del Saler, també amb lema propi: "El Saler per al poble".

La mort de Franco –en el llit– i la pressió social va afavorir el canvi de plans. En 1976 l'Estat atorgava la titularitat del llit del Túria a la ciutat de València, perquè decidirà sobre l'ús en el futur. L'arribada dels ajuntaments democràtics, en 1979, va dissipar amenaces. L'alcalde socialista Ricard Pérez Casado proposava que el riu havia d'articular la ciutat moderna. En 1981 va encarregar al Taller de Arquitectura de Ricardo Bofill un projecte, exposat al públic en la Llotja l'estiu de l'any següent. Cent mil veïns van apropar-se als panells. El desembre de 1983 la comissió d'urbanisme de l'Ajuntament de València dividia el riu en els 18 trams susceptibles d'intervenció. A finals de febrer de 1986 el mateix Pérez Casado va inaugurar les obres de l'anomenat tram Bofill. La primavera de l'any següent es van obrir les portes del Palau de la Música, seu actual de l'orquestra de València. El va dissenyar José María García de Paredes (Granada, 1924-Madrid, 1990), que fou Premi Nacional d'Arquitectura en 1956. El veïnat no va tardar a rebatejar-lo com "El microones". L'edifici, amb vidres majúsculs, atreïa raigs de sol i calor abundant. Ideal per a Oslo, però inapropiat per a València. Entre els avantatges, la feina que va habilitar tota classe d'alpinistes per a netejar els vidres de les cobertes. L'obra va comptar amb finançament del Ministerio de Cultura, aleshores ocupat per Javier Solana. Els recursos municipals eren ben magres per a la demanda de serveis i dotacions que s'havia heretat del franquisme.

Tan escassos eren els recursos, que no n'hi van haver per a continuar el projecte de Ricardo Bofill. De manera que va ser una altra alcaldessa molt més pragmàtica, Clementina Ródenas –molts anys veïna de l'Eliana–, la que va tirar pel dret. Clementina va recórrer als vivers de la Conselleria d'Agricultura, aleshores amb Lluís Font de Mora de titular, i es va configurar el Bosc Urbà entre el pont d'Ademús i les Torres de Serrans.

El Jardí del Túria va prendre forma de parc urbà el 1986. Quatre anys més tard, l'Ajuntament va encarregar a l'ar-

quitecte Rafael Rivera i a l'artista faller Manolo Martín el Parc Gulliver. Dissenyat per l'il·lustrador Sento Llobell sobre el personatge creat per Jonathan Swift, es troba entre els ponts de l'Àngel Custodi i el del Regne de València. L'escultura monumental de 70 metres amb rampes, tobogans i escales, amaga a l'interior una reproducció a escala petita de la ciutat de València. De manera que es reproduïx, a la inversa, la relació dimensional entre Gulliver i els lil·liputencs, aquesta vegada aplicada a la ciutat disminuïda respecte del gegant. En la realitat, Gulliver és un lil·liputenc en la gran ciutat.

CALATRAVALANDIA

En els inicis dels noranta, el govern de la Generalitat, encara sota signe socialista, va plantejar una configu-

ració arquitectònica en un dels trams del Il·lot del Túria, encara per intervenir. Van reclutar l'arquitecte nascut a Benimàmet i aleshores resident a Zurich, Santiago Calatrava. La primera peça que havia de fer era una torre de comunicacions a l'estil de les que configuren la identitat d'algunes grans ciutats. Era, probablement, una manera de substituir la imatge romàntica, tradicional i un punt rural del Micalet de la Seu, per una simbologia més pròpia d'una societat moderna en desenvolupament. Dit això, els Jocs Olímpics de 1992 van eclipsar l'ús principal d'aquell projecte, atès que la Compañía Telefónica Nacional de España, posteriorment privatitzada amb la marca Movistar, va erigir en Catarroja una torre que abastava les necessitats hagudes i per haver fins a la universalització de la telefonia mòbil. La torre de Calatrava, si s'haguera edificat, hauria acollit un restaurant i proporcionat cobertura per a taxistes.

Però el 1995 el PP va ocupar pràcticament totes les institucions, pressupostos inclosos. Hi havia pressa per esborrar qualsevol petjada o projecte socialista i es van afanyar a canviar els projectes d'aquell tram del riu Túria. No cal insistir en sobre costos judicialment sentenciats i en comissions intuïdes. Calatrava va ser el nou símbol dels temps. Per a allò bo –si considerem el disseny en abstracte– i per a tot el dolent: Palau de les Belles Arts que cau a trossos, butaques cegues en una sala de concerts, capricis d'artista de varietés...

50 anys després de la gran riuada del 57, va descarregar una forta tempesta sobre València que va inundar el Palau de les Arts. L'aigua corria lliure pels passadissos, escales, tallers, soterranis i diverses sales del coliseu operístic made in Calatrava, entre les quals la sala Martín i Soler que estava per estrenar.. La reparació va costar vora vint milions d'euros.

EPÍLEG

València és de les poques ciutats que pot presumir d'un riu sense aigua amb una vintena de ponts de diversos estils, èpoques i usos. Però quan plou de veritat, les aigües acostumen a buscar el curs natural que les porte a la mar, sense mirar pèl ni considerar la classe d'obstacles que han de superar. Aquest principi no s'inclou en cap assignatura necessària per a doctorar-se, però tot aquell que l'ignore està condemnat a patir les conseqüències. Només li cal repassar les històries del Túria. ■

L'ofrena al riu Túria

J. ENRIQUE MARTÍNEZ

La nostra comarca, el Camp de Túria, com bé diu el seu nom, podem observar que està lligada a dues conceptes, per una part el “Camp”, el motor econòmic-social que durant segles i segles ha menejat les nostres terres i els seus pobladors. I per altra banda, “el Túria”, el nostre riu, el que proporcionava l’aigua al “Camp” per a que la collita fora prospera i abundant. Com veiem, la nostra comarca diu ben clar quins dos “elements” eren la base i motor de la societat, el Camp i l’Aigua.

Per als nostres treballadors de la terra, la importància del riu anava més enllà de l’aigua fresca, era el seu element vital. Passant per Edetans, Romans, Visigots, Àrabs, i Cristians, tots ells veneraren el riu dintre del seus ritus sempre com a fi de tindre la millor aigua i abundància. El Cristianisme i a la cultura popular valenciana, els llauradors/es seguirem amb ritus, invocacions i ofrenes a sants o santes que tenien el patronatge a tot el que envoltava la vida agrícola, com és el cas dels Sants Abdó i Senent, coneguts com els Sants de la Pedra, patrons dels hortolans i llauradors, i d’una cosa molt important, que protegiren les collites de les pedregades. També podríem trobar a Santa Barbara, protectora dels llamps i les tronades, o Sant Antoni Abat, protector dels animals que eren els que ajudaven a llaurar la terra, o el benvolgut Sant Roc protector de les pestes. Però, i l’aigua?

L’aigua és considerat com un dels quatre elements de la naturalesa, i considerat com l’element “mater” per la

cultura grecollatina. Doncs bé, la mare dels cristians qui és? Doncs sí, Maria, la Mare de Déu, i així és com es manifestava per als treballadors de la terra amb la veneració de la Mare de Déu amb totes les seues advocacions, dons, atributs o títols afegits a la verge. A les festivitats cap a la Mare de Déu (que solen tindre una relació amb la finalització de les collites) no podia faltar un ritus que ve heretant-se des de cultures primitives com és el cas de l’ofrena, eixe do que es dedica a la Mare de Déu (com també a Déu o als sants), per a implorar el seu auxili o alguna cosa que es desitja, o bé per a complir amb un vot o obligació.

Però més enllà, a dia de hui, podríem dir que dos poblacions al món fan un ofrena directa al seu riu, un d’ells el trobem a l’Índia, la població de Banarés i el seu riu Ganges, que té una relació mitològica amb l’hinduisme i el déu Brama. I l’altra, la tenim a la nostra comarca, el nostre poble veí Riba-roja de Túria, com bé indica el seu nom. I d’ahí és d’on prove aquesta festivitat, ja que fins a l’any 1953, Riba-roja de Túria era sol Riba-roja, a seques. Encara que per a diferenciar-se amb Riba-roja de l’Ebre, es solia dir Riba-roja de les coves pel gran nombre d’aquestes. Però sigué eixe any davant la reivindicació de la seua població, el Consell de Ministres va aprovar la nova denominació oficial de la població: Riba-roja de Túria. L’any 1980 es va celebrar la primera Ofrena al riu Túria, potenciada pel cronista oficial del municipi

davant l'aniversari que va ser agregat el nom de "Túria" al nomenclàtor de la població i coincidint amb la celebració del segon centenari de l'església parroquial de La nostra Senyora de l'Asunción (recordeu la relació de la Mare de Déu amb l'element "mater"), que ja va poder contemplar el botànic Cavanilles, a la fi del segle XVIII. Dèsset anys després, és a dir, en 1997, va tindre lloc la segona Ofrena al riu Túria, i a l'any 2000 la tercera Ofrena que a partir d'aquest any es va a seguir realitzant cada cinc anys.

Riba-roja de Túria amb un passat agrícola i, per tant, agraït amb el riu Túria, que fecunda i ha fecundat durant mil·lennis els seus camps. La Gran Ofrena al riu Túria reuneix una nodrida representació dels municipis que travessa el riu Túria al llarg dels seus 243 quilòmetres de recorre-

gut, des del seu naixement, a les muntanyes del Queixal de Sant Joan (Terol), prop del poble de Guadalaviar, fins a la seua desembocadura al Mediterrani, en Pinedo (València). Estan presents ajuntaments, cooperatives agrícoles, comunitats de regants i agrupacions municipals i folklòriques de localitats com Terol, Ademuz, Torrebaja, Casas Altas, Casas Bajas, Santa Cruz de Moya, Aras de los Olmos, Titaguas, Tuéjar, Benageber, Chelva, Calles, Chulilla, Loriguilla, Domeño, Gestalgar, Bugarra, Pedralba, Vilamarxant, Quart de Poblet, Manises, Mislata, València i la mateixa Riba-roja de Túria. Així realitzant una demostració pública d'agraïment a les aigües del Riu en reconeixement als beneficis que d'elles reben.

Com es demostra aquest agraïment? les diferents poblacions aporten cistells amb els seus productes agrí-

coles més peculiars, que seran depositats simbòlicament sobre l'aigua o es llancen, des del pont vell, junt a flors, productes que, gràcies a l'aigua, s'han obtingut en la terra, regals simbòlics nascuts de l'esforç i sacrifici dels habitants de les terres veïnes i regades pel Riu Túria. Tres Comunitats Autònomes participen en aquest acte Comunitat d'Aragó, Castella-la Manxa i Comunitat Valenciana, visitants de tots els racons acudeixen als diferents actes que es desenvolupen durant una setmana el mes de juliol. L'acte culmina amb el descens pel riu Túria dels escuts de les tres Comunitats Autònomes realitzats en flor natural. Un merescut homenatge de gratitud al Túria.

Encara que l'Ofrena al Riu Túria és l'acte que culmina les celebracions i digam l'eix principal dels festejos, podem

trobar un gran nombre d'actes com el Pregó que reuneix un grandíssim nombre de visitants i l'Auditori Municipal deu d'ampliar el seu aforament en l'exterior amb pantalles que mostren com cadascun dels pobles riberencs saluda a Riba-roja de Túria, els mantenidors del Pregó, són persones de reconegut prestigi; la Fira dels Pobles; Concursos i exposicions; trobada de bandes de música; activitats lúdiques; partides de pilota valenciana; paelles valencianes; tir i arrossegament i esmorzars populars.

La popularitat de l'ofrena al riu Túria i la seua particularitat va fer que es declarara Festa d'interès turístic l'any 2010.

Cada cinc anys Riba-roja de Túria ret homenatge al riu que li dóna nom, realitzant una celebració única on de manera cívica el poble agraeix a l'element mare, l'aigua. ■

An aerial photograph of the Túrria gardens in Valencia, Spain. The image shows a large green football pitch in the center, surrounded by dense urban development. In the foreground, there are historic buildings with red-tiled roofs and a church with a prominent dome. A modern bridge with a white arch spans a river or canal. The background shows the city extending to the sea, with many cranes visible in the port area.

Els jardins del Túrria

Entrevista a Ricard Pérez Casado

MARIA COMES

“ELS JARDINS DEL TÚRIA SON LA MILLOR HERÈNCIA QUE HE DEIXAT AL POBLE DE VALÈNCIA”

Ricard Pérez Casado, ex alcalde de València, parla amb nosaltres sobre l'antic llit del Túria: com va ser el recorregut que va tindre fins a convertir-se en el que és hui o com aconseguiren declarar-lo espai verd i acabar en el projecte que pretenia fer autopistes on hui està el parc més famós de tota la ciutat.

Qué es el que penses quan escoltes ‘Jardins del Túria’?

Pense que és el jardí dels ciutadans, que la gent s'ha apropiat d'ell. Eixa és la part més feliç dels significat del jardí: haver canviat una desgràcia per una felicitat col·lectiva. I a més haver complit una cosa per la que havia lluitat jo i centenars ciutadans: “el llit del túria el volem verd i nostre”. La primera decisió com a tinent d'alcalde d'urbanisme la vaig tindre clara. En 1979 vaig declarar el riu zona verda i suprimir el projecte de les autopistes que pretenia unir el port i l'aeroport en carreteres que hagueren estat on hui està el parc.

Encara queda molt per fer?

Falta fer el final. L'últim tram és el més difícil, és el que ha d'unir la ciutat amb el port i, per tant, unir els objectius del port i els de la ciutat i no sempre van de la mà.

Crec que hi ha un idea que proposa refer el riu al seu final, que siga riu. Que n'hi haja un passeig com de bosc de ribera, con el barranc de Mandor. Vorem si es fa realitat o no.

Com vas començar a implicar-te en este projecte?

Des del principi, quan començà la lluita ciutadana. Jo sóc dels que assistia a les ‘manis’. Junt a personatges com Josep Vicent Marqués o Just Ramírez, injustament oblidat, i altres arquitectes, varem dissenyar els dos grans objectius del segle XX per a Valencia: “el llit del túria és nostre i el volem verd” i “el saler per al poble”. En els anys 60 eixe era el nostre tema. Sobre tot en els 70. Ja en el final del franquisme varem fer mobilitzacions a les que venien persones de dimensió espanyola com Mario Gaviria. Mirant cap enrere, ara que ho pense, varem fer realitat moltes de les peticions per les que lluitavem quan vàrem arribar al Govern.

Quines son les dificultats que vares trobar a l'hora de fer el Jardins?

El primer obstacle va ser llevar els obstacles. El riu era una claveguera a cel obert, així que varem fer un sistema de clavegueres immens, costosisim i que no se veu.

Altra de les dificultats va ser que estava ahí el matadero que tiraba els vertits al riu. Es va d'haver traslladar el

matadero a Mercavalencia i, després, tallar el corrent d'aigua. Tot això abans de començar. L'èxit, en part, va ser possible perquè varem contractar professionals joves i independents que van fer un treball fantàstic, com Ricardo Bofill, que era l'encarregat del disseny global, o els de l'empresa Veges tu, que feren una tram.

Una altra dificultat, per dir-ho d'alguna manera, va ser la campanya en contra que varem rebre. Fou dramàtica. Deien que els arbres no anaven a créixer, que s'anava a inundar, que vindria un altra riuà... i mira, res d'això va passar.

Quins eren els teus exemples? Cap on miraves per a inspirar-te en temes d'urbanisme?

Ací la visió que hi havia de l'urbanisme era l'automòbil i, per tant, asfalt. Jo no ho veia així. Un dels meus exemples era Jane Jacobs, la dona que va impedir que la 'Quinta Avinguda' es carregara Madison Square. Imaginat jo pensava que l'urbanisme estava al servei del ciutadans i no al revés. I que la ciutat es l'espai on n'hi ha conflictes però també on es poden resoldre.

En mobilitat mirava a Amsterdam o Frankfurt, on vaig viure un temps. En recuperació del centre històric mirava cap a Bolonia. De fet, si et fixes al voltant dels jardins hi ha una serie d'equipaments que no és casual que estiguen ahí. Va ser decisió nostra i molt personal: l'IVAM, el Palau de la Música, Vivers... Era una invitació que deia: "si vostè passeja pel riu té accés a la cultura, a l'oci o a la distracció".

Si pogueres, canviaries alguna cosa dels Jardins?

Sí. Que no estiguera la Ciutat de les Arts i les Ciències. Faria un programa de contenidors en contingut i uniria definitivament la ciutat, el port i la platja. Es una de les poques ciutats europees que té un espai natural enorme, que es l'Albufera i el Saler, i unes platges kilomètriques al nord. A més insistiria en la façana marítima de la ciutat i en una implicació port-ciutat més intensa.

Com posiciona a la ciutat este espai verd?

València no seria la mateixa sense els Jardins del Túria. És un element estructural de l'espai urbà, que s'apropiat la ciutadania. És el que volíem. Això és el més important per a mi. És la millor herència que he deixat per al poble. ■

El Jardí del Túria, la principal singularitat urbanística de la ciutat de València

PAU RAUSELL

PARCS I CIUTAT

Els parcs són, en tota la seua dimensió, espais públics, en el sentit que proveeixen un lloc perquè qualsevol els faça servir amb finalitats de descans, de relax o recreacionals en un entorn d'efectiva interrelació individual o col·lectiva en condicions de certa seguretat. Els espais oberts i els parcs urbans s'han convertit en elements essencials en el desenvolupament de les ciutats pràcticament des dels inicis de la planificació urbana. El parc esdevé així una vacuna d'ampli espectre que prevé l'espai contra l'estrès de la vida urbana, suavitza l'agressiu paisatge d'asfalt i ciment i recicla, converteix i purifica el soroll i els gasos de la motorització i de la contaminació.

A més, defineix espais d'ús públic que permeten la socialització, així com pràctiques individuals i col·lectives considerades pràctiques preferents o de mèrit, com l'esport i el consum i la pràctica cultural (lectura, escultures, pintura aficionada, la música). També des de la dimensió individual i psicològica sembla que l'ús dels parcs tenen efectes mesurables i es poden detectar tres tipus d'impactes; a) aprenentatge sobre les relacions amb si mateixos i amb altres, b) aprenentatge sobre el desenvolupament personal i social, c) el goig de la natura. Els resultats indiquen també que els visitants de més edat i més cultes tenen major probabilitat de

valorar la importància dels efectes que els de menys edat i menor formació. En canvi, en la literatura no es detecten diferències significatives en els resultats entre visitants masculins i femenins.

En les últimes dècades, la literatura sembla confirmar que l'ús dels parcs urbans a Europa Occidental i als Estats Units per part dels ciutadans és creixent. I fruit d'aquesta creixent demanda ciutadana, dissenyar una apropiada política urbana és necessari a causa de l'adequada diversitat de tipus de parcs, tant en termes d'escala, com de concepte, de disseny, de significat i de connexió amb l'àrea en què està ubicat, de manera que es maximitzen les possibilitats per a l'apropiació i la participació per part de la ciutadania.

En general cal dir que els estudis de cas apunten que un sol parc difícilment satisfà les necessitats dels diferents grups que l'ocupen. Els parcs solen ubicar-se en àrees amb elevats preus del sòl, circumstància que pot suposar uns costos d'oportunitat molt alts. Alhora, els parcs, a través de les seues externalitats, generen variacions en els preus dels espais circumdants. Així, des de la lectura dels impactes individuals, socials i econòmics dels parcs urbans, la perspectiva sobre la racionalitat de la seua funcionalitat i el seu ús esdevé un aspecte rellevant i d'interès permanent. Els usos d'un parc determinen el seu valor públic, i en conseqüència, estimar

i aproximar-se als beneficis de “no mercat” d’un parc com a bé públic és una tasca que exigeix tècniques més o menys sofisticades. El que resulta inevitable és que, qualsevol que siga la tècnica, s’ha de partir de la detecció de les “utilitats” que generen els seus usos.

EL JARDÍ DEL TÚRIA

En el període 1979-1985, amb l’adveniment de la democràcia, s’executa la redacció i aprovació del primer PGOU de la democràcia, i la incorporació de l’antic llit del riu Túria com a espai enjardinat suposa l’assumpció de certa racionalitat integral en el domini de la conceptualització de la ciutat. Com relata Josep Sorribes, Tanmateix, els disbarats han impedit que el riu es configurara com a referent simbòlic per excel·lència de la ciutat. Primer foren els virulents atacs de faraonisme de la dreta. Després, “l’abstenció” financera de la Generalitat, que determinà l’execució per trams i provocà la pèrdua de la desitjable unitat de disseny inspirada en els plantejaments de Bofill o en els d’un altre. El riu, ara convertit en el Jardí del Túria, es féu a pedaços, i encara avui tots els seus trams centrals i alguns altres “provisionals” demanen a crits una solució digna que minimitze el desori.

Amb totes les seues deficiències, el Jardí del Túria de València és un gran parc urbà, amb unes característiques molt especials. En primer lloc, es tracta d’un parc urbà no planificat, en el sentit que la seua existència es deu a circumstàncies històriques atzaroses que finalment en els anys 80 permeten la disposició per a la ciutat de més d’un milió de metres quadrats (1.173.000), fet que supo-

sa el 65% del total de parcs urbans de la ciutat en 2004 i, abans de la inauguració del Parc Central, el 27% del total de les zones verdes de la ciutat.

En segon lloc, la seua disposició transversal d’Oest a Est de la ciutat explica que discorre confrontant 10 dels 15 districtes de la ciutat, de manera que la seua transversalitat geogràfica es converteix també en transversalitat social en lllindar amb barris i districtes de molt distinta naturalesa en termes socioeconòmics. En aquesta disposició longitudinal, naturalment, els diferents trams comparteixen certa morfologia comuna determinada per la configuració original de la llera del riu, encara que, tant en els seus equipaments com en la seua disposició funcional i paisatgística com en els seus usos, els diferents trams configuren una successió de parcs consecutius i fins a cert punt diferenciats.

Però el Jardí del Túria no és sols un parc per a residents, sinó que, especialment als seus dos extrems, es situen dos dels elements amb major capacitat de tracció turística, com són la Ciutat de les Arts i les Ciències i el Bioparc a la part del parc de capçalera.

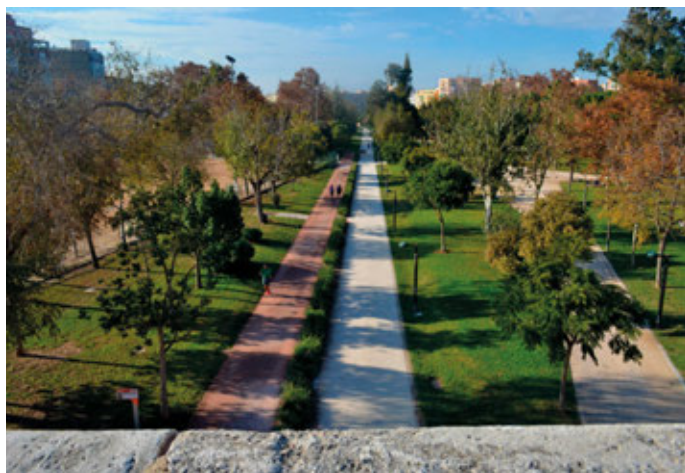
Queda fora de discussió el fet que l’aparició del complex de la Ciutat de les Arts i les Ciències ha dotat de nous continguts tangibles i intangibles a la destinació Ciutat de València i, en aquest sentit, ha reconfigurat les característiques d’aquest destí. Ja no només es tracta que el destí adquireix noves característiques, sinó que aquestes noves característiques redefeixen el producte. I com assenyalen els estudis empírics, la imatge és un factor clau en l’elecció de les destinacions. La imatge de la destinació és un antecedent directe de la qualitat i la satisfacció percebuda, així com de la intenció de tornar i de recomanar la destinació. Dels impactes a la premsa internacional de la Comunitat Valenciana, en general en 1 de cada 3 apareix alguna referència a la Ciutat de les Arts i les Ciències. El que sembla demostrar que la Ciutat de les Arts i les Ciències s’ha convertit ja en un referent de la ciutat que supera clarament, en el cas d’alguns col·lectius, el grau d’identificació de la ciutat amb els referents patrimonials més convencionals. I aquest és el cas, especialment, per als turistes nacionals.

I per tant, del que no hi ha cap dubte és que independentment que la formulació del complex s'ajuste al disseny previst o que aconseguisca els objectius perseguits en l'àmbit de la reorientació i mobilització dels fluxos del turisme cultural, el que sí resulta clar que, amb més o menys deliberació, València ha aconseguit escalar posicions a la xarxa de les jerarquia urbana a través d'una diferenciació que ha reforçat notablement el seu capital simbòlic. La recepta, però, no ha estat gens nova; utilització d'entorns arquitectònics emblemàtics amb arquitectes de repercussió mundial (Calatrava, Foster...), la persecució en l'organització de mega-esdeveniments culturals o esportius, la renovació de la seua façana marítima, etc. La relativament modesta situació de partida està provocant que el canvi siga àmpliament visible, però cal no oblidar que estem en un entorn molt competitiu i dinàmic en el qual altres destinacions competidores estan també en permanent moviment.

EL USOS DEL JARDÍ DEL TÚRIA

Però, d'acord amb un estudi detalla realitzat per Econcult de la Universitat de València, si obviem el tram de la Ciutat de les Arts i les Ciències, els usuaris del JDT són ciutadans residents, dels barris adjacents als diferents trams, especialment gent jove, ocupats i estudiants, amb renda mitjana i mitjana-alta, elevats nivells de formació i amb una lleugera proporció més gran d'homes que de dones. Els usuaris es van concentrant en els trams Est-Centre, recollint els trams de l'Albereda, el Palau i el Gulliver, i la CAC. La presència de visitants "no residents" resulta anecdòtica en la majoria dels trams, excepte el del la CAC. La proximitat dels usuaris explica que la forma més habitual d'accés siga caminant, especialment en els trams centrals. Els trams més extrems comptabilitzen el major nombre d'accessos amb vehicle propi. La suma del transport públic explica un 20% dels accessos. El

temps d'estada és elevat, el que mostra que l'acte d'usar el JDT és un acte deliberat que s'explica a partir d'una voluntat conscient. Tot i creuar la ciutat, la disposició del JDT per sota del nivell de carrer determina que no constitueixi un lloc de trànsit. En conseqüència, aquesta actitud deliberada explica que també la freqüència de les visites siga elevada i hi haja gairebé una quarta part dels usuaris que visiten el JDT més de dues vegades a la setmana. L'ús del JDT mostra algunes pautes de consum addictiu en el sentit que els usuaris que realitzen les visites més llargues són també els que mostren una major freqüència de visites. En general, es pot declarar que en el JDT hi ha poques coses a fer activament. El passeig genèric és l'activitat practicada habitualment per més del 54% dels usuaris. Aquesta circumstància explica que gairebé un terç dels usuaris declara no triar el tram que visita per cap raó en especial i només un quart el tria pels elements dotacionals que exhibeix el tram i que satisfan les seues necessitats. Entre les pràctiques "actives" cal destacar la pràctica d'esport. Atès que aquesta activitat es realitza de manera relativament homogènia en tots els trams del riu, entenem que consisteix principalment en esports que no requereixen de serveis dotacionals específics com el fúting, la bicicleta, etc. A partir de les característiques sociodemogràfiques dels usuaris i les seues formes d'ús, podem distingir 7 tipus diferenciats de usotipos: els esportistes (19,2%), els solitaris (5,8%), els cangurs (11,1%), els propietaris de gossos (2,7%), les parelles (16,9%), els amics (10,7%) i els grups d'oci familiar (7,1%). Tot i aquesta segmentació d'usuaris, queda

una part important -gairebé un 30%- d'usuaris exclosos o no classificats que mostren característiques sociodemogràfiques i actitudinals molt diverses. En general, els usotipos apareixen de forma més o menys homogènia en tots els trams, el que ens indica que realment no existeixen especialitzacions molt marcades per trams. L'ús del conjunt del JDT és un ús genèric i molt poc segmentat. La notorietat dels diferents trams coincideix amb els usos que es fan dels mateixos, de manera que el tram més conegut és el del Palau i el menys conegut el del parc de capçalera. Els trams més ben valorats són el Palau i la CAC, els segueix un conjunt de trams que són Vivers, Gulliver i Alameda, i finalment un tercer grup, encara amb puntuacions per sobre de la mitjana de l'escala proposada com són Campanar, Atletisme, Bosc Mediterrani, Serrans i Parc de Capçalera. La valoració genèrica dels trams del riu és clarament positiva i tots els trams estan valorats per sobre del valor mitjà de l'escala proposada. Hi ha un ampli consens en aquestes valoracions, i les diferències amb prou feines vénen explicades ni per les condicions sociodemogràfiques dels usuaris ni per les seues formes d'ús. Les coses són diferents quan els usuaris valoren cada un dels elements dels trams, i ací sí que apareixen alguns elements "suspesos".

Els elements més ben valorats són la Jardineria, l'Ombra / assolellament i les àrees de descans, i els pitjors la seguretat i vigilància, els serveis, els jocs per a majors, les cafeteries i els Quioscos. Combinant les valoracions de cadascun dels trams amb la disponibilitat a pagar (DAP) ens apareixen quatre tipus de trams. El primer tipus correspon a aquells trams amb una valoració per sobre de la mitjana i en els quals els usuaris troben utilitats per sobre de la mitjana valorables en termes de preus. A aquest grup correspon al tram de la CAC. El segon tipus correspon a trams amb valoracions per sota de la mitjana, però en els quals els usuaris troben serveis pels quals estarien disposats a pagar. En aquest tram podem situar al Parc de Capçalera (pels seus serveis d'oci i recreatius) i els trams d'Atletisme i Serrans per les seues instal·lacions esportives. Un tercer grup de trams el trobem en aquells molt ben valorats però que ofereixen utilitats i serveis fàcilment substituïbles i que per tant mostren una DAP per sota de la mitjana. Es tracta dels trams de Palau, Vi-

vers, Gulliver i Albereda. Com en altres estudis, la disponibilitat a pagar és major en aquells individus amb major renda, formació i edat.

En general, per tant, estem davant d'un parc urbà en el qual els usuaris són residents propers en bona situació sociodemogràfica, molt ben valorat pels seus usuaris, especialment en la seua dimensió estètica, però del que obtenen pocs serveis concrets. Malgrat la seua configuració per trams, donada la facilitat de transició entre tots ells, apareix poca especialització entre els trams, i tant les característiques sociodemogràfiques com els usos apareixen molt poc segmentats. En aquest sentit, cal destacar, com assenyala la literatura, que la localització

dels parcs té més influència en els seus atributs que la influència que tenen els parcs sobre el caràcter de l'espai en el qual es localitza. Aquest sembla ser també el cas del Jardí del Túria, on cada tram s'impregna de la naturalesa dels seus veïns.

Sorprenentment, el Jardí del Túria és un dels elements que probablement s'ha configurat amb certa espontaneïtat "no planificada adaptant-se als usos reals". Tot i així és, sense dubte, la principal singularitat urbanística que el diferencia de qualsevol altra ciutat del món. La seua transversalitat social, territorial i demogràfica el converteix en un dels bens públics urbans més apropiats, utilitzat i valorats per la ciutadania. ■

Els dos Palaus musicals del Túrria

VORO CONTRERAS

Hi ha poques ciutats al món que puguen presumir de comptar amb dos auditoris musicals de la mida i la importància del Palau de la Música i el Palau de les Arts Reina Sofia. Situats tots dos al llit del Túria de València, i separats per poc més d'un quilòmetre de distància, no només ofereixen una programació regular de música sinó que, a més, alberguen dues de les millors orquestres d'Espanya: La veterana Orquestra de València (fundada el 1943 sota la direcció de Joan Lamote de Grignon) al Palau, i la més recent Orquestra de la Comunitat Valenciana a Les Arts.

Dos auditoris propers en l'espai i en el temps. Tot i la llarga tradició musical de València, la ciutat no va tenir el seu primer Palau –el de la Música– fins a 1987. Només 18 anys després s'inaugurava el “palau” veí de les Arts. Així, el motiu del segon auditori no va ser que el primer s'hagués quedat xicotet o obsolet sinó, més aviat, una qüestió de gènere (musical): Les Arts va néixer com a teatre per a l'òpera, un gènere que al Palau de la Música poc ha conreat i, a més, tampoc té un espai habilitat per a acollir muntatges operístics.

De tota manera, quan a finals de l'anterior segle es va decidir el projecte per a construir el Reina Sofia com a part del complex de la Ciutat de les Arts i Les Ciències dissenyat per Santiago Calatrava, no van ser pocs els que van subratllar la intenció per part del govern del PP a la Generalitat de poder presumir de la seva pròpia joia musical igual que els socialistes havien presumit en impulsar en la dècada dels 80 el Palau de la Música.

Efectivament, va ser l'Ajuntament de València, amb el socialista Ricard Pérez Casado com a alcalde, l'impulsor del Palau de la Música, que es va construir a través del Pla Nacional d'Auditoris aprovat el 1983 pel Ministeri de Cultura. El conveni entre el Ministeri de Cultura i el consistori es va signar el 7 d'abril de 1984. El Ministeri va aportar una quantitat total de 500 milions de pessetes. Per la seva banda, la corporació municipal es comprometia a aportar els terrenys necessaris, a la supervisió del projecte i a la contractació de l'arquitecte.

El triat va ser José María García de Paredes, que era con-

siderat el major expert en acústica d'entre els arquitectes espanyols, a més de ser un home molt culte i amb amplis coneixements musicals. “Coneixia les millors sales de concerts d'Europa i s'havia dedicat a estudiar en profunditat el so de cadascuna d'elles per treure les seves pròpies conclusions”, explicava en una entrevista el també arquitecte Eduardo de Miguel, responsable de l'ampliació del Palau en 2003.

Una de les primeres i més importants decisions que es van prendre va ser la de situar el Palau davant els trams X-XI del nou Jardí del Túria dissenyat per Ricardo Bofill. I no va ser una decisió fàcil, ja que obligaria els melòmans de València, que durant dècades havien desenvolupat la seua afició en el centre de la ciutat, a traspasar la frontera mental dels “extramurs” per poder escoltar els seus compositors i músics favorits. Malgrat la seua situació privilegiada, la zona escollida no era en aquell temps més que un descampat conegut com “la Azufrera”, en una àrea industrial molt degradada i envoltada de barraques mig derruïdes que ja ningú habitava. Precisament, un dels objectius del projecte era traure profit urbanístic un espai de la ciutat que no el tenia.

El Palau es va construir (i va ampliar anys després) amb dues sales de concert, una per a música simfònica –la José Iturbi, amb 1.781 localitats–, i una altra de cambra –la Joaquín Rodrigo, per 420 espectadors–; dues sales de conferències, una sala d'exposicions, zona de camerinos, sales de premsa i autoritats, vestuaris, taquilles, guarda-roba i botiga.

Després de tres anys de tràmits i obres, poc abans de les 10 de la nit del 25 d'abril de 1987 s'obrien per primera vegada al públic les portes del nou auditori i els convidats començaven a omplir el vestíbul principal. Poc després, els assistents –entre els quals es trobaven les famílies dels mestres Rodrigo i Palau; la neboda del mestre Falla, Maria Isabel de Falla al costat del seu marit i arquitecte del Palau, José María García de Paredes; Enrique García Asensio, Matilde Salvador, Amando Blanquer o els artistes Miquel Navarro, Michavila, Manolo Valdés, Anzo o el crític Aguilera Cerni, entre moltes altres personalitats– van accedir a la Sala A.

L'Orquestra de València, dirigida pel seu titular, Manuel Galduf i el Cor Nacional d'Espanya van ser els protagonistes de la vetllada. En els faristols, dues obres del repertori valencià i universal: el Concert d'Aranjuez del mestre Rodrigo i la Marxa burlesca de Manuel Palau -en commemoració del vintè aniversari de la seva mort- a més d'una peça clau d'un dels compositors espanyols més internacionals: "La vida breve" del granadí Manuel de Falla. Entre els solistes d'aquest primer concert –que es va repetir al dia següent i que Televisió Espanyola va emetre el 22 de maig– figuraven el guitarrista Narciso Yepes, la castanyolista Lucero Tena i els cantants Enriqueta Tarrés, Evelio Esteve, Mabel Perelstein, Beatriz Melero, Jesús Sanz Remiro i Manuel Cid.

Des de llavors i fins ara, en els diferents escenaris de l'auditori han actuat orquestres com les filharmòniques de Viena, Berlín, Nova York, Los Angeles, Sant Petersburg i Londres, entre d'altres, i dirigit batutes com la de Carles Klieber, que va donar a València el seu únic concert a la península i un dels últims abans de morir.

Entre altres directors destaquen noms com Daniel Barenboim, Zubin Mehta, Riccardo Muti, Valeri Guerguiev i Gustavo Dudamel, mentre que com a solistes, entre altres, han deixat la seva empremta els violinistes Anne-Sophie Mutter i Ivo Pogorelich, els pianistes Lang Lang i Maria Joao Pires i el violoncel·lista Mstislav Rostropóvitx. I cantants com Plácido Domingo, Josep Carreras, Montserrat Caballé, Teresa Berganza, Cecilia Bartoli, Victòria de los Ángeles, Alfredo Kraus i Siegfried Jerusalem, entre altres, també s'han pujat a l'escenari de l'auditori valencià al llarg de més de trenta anys.

Des de juliol de 2018 el Palau de la Música roman tancat després que en els mesos anteriors es produïren diversos desprendiments en els sostres de les sales principals. El motiu d'aquests incidents han estat les filtracions d'aigua en els conductes de la ventilació. La previsió de l'Ajuntament de València és que el Palau no torne a obrir les portes fins 2022 o 2023. Durant aquest temps, la programació i les actuacions de l'Orquestra de València es traslladaran a altres auditoris de la ciutat.

Malgrat tot açò, la història del Palau de les Arts Reina Sofia és potser més abrupta que la de l'auditori veí.

En aquest cas, va ser la Generalitat la que va impulsar i es va fer càrrec del projecte. El 1996 el llavors govern autonòmic d'Eduardo Zaplana va decidir cancel·lar la construcció de la Torre de Telecomunicacions que havia projectat en l'anterior executiu de Joan Lerma (i de la qual ja s'havien fet els fonaments) per situar al seu lloc un nou teatre per a l'òpera. El 1997, el valencià Santiago Calatrava, el més internacional dels arquitectes espanyols, va presentar el primer projecte del Palau de les Arts, amb un cost previst de 51 milions d'euros. Però gairebé des d'aquest mateix moment es van anar succeint els canvis en el disseny de l'auditori –la conclusió es va anunciar llavors per a l'any 2001–, i, amb ells, els sobre costos en el pressupost.

L'any 2000 la Generalitat va nomenar a Helga Schmidt primera intendent del futur teatre operístic, l'encarregada d'aixecar el projecte que havia de situar València al

mapa de la lírica internacional. Va ser el llavors conseller de Cultura, Francisco Camps, qui va proposar el nom de Schmidt –que durant anys havia estat l'assistenta de Herbert von Karajan–, després d'haver-la conegut el 1998 de la mà de Plácido Domingo quan es va encarregar de produir el muntatge de "Luna", l'òpera de José María Cano, al Palau de la Música. Amb els seus contactes i influència Schmidt va aconseguir sumar al projecte a dos genis de la fossa: Lorin Maazel i Zubin Mehta.

Donya Helga (per a tot el que ha tingut alguna cosa a veure professionalment amb Les Arts) va explicar que a Maazel el va convèncer perquè creés i dirigís l'Orquestra de la Comunitat Valenciana dient-li que ho havia fet tot en la música excepte, precisament, crear una orquestra. Ell va demanar suport econòmic i el va tenir: audicions a milers de quilòmetres per elegir els seus 90 músics entre més de cinc mil candidats. La formació va debutar el 2006 i ha acumulat elogis unànims tot i haver arribat a perdre a gairebé la meitat dels seus components de plantilla.

Finalment, i després de diversos sobre costos, retards i problemes, el Palau de les Arts Reina Sofia, el palau valencià de l'òpera, va obrir les seues portes el 8 d'octubre de 2005. En aquest moment, la previsió del cost del projecte ja arribava als 248 milions d'euros (acabarien sent uns 330 milions). Però això no va impedir una inauguració amb magnificència, tal com mereixia el fet que València comptés ja amb el seu propi teatre operístic i amb una orquestra (la de la Comunitat Valenciana) creada per un dels millors directors del món (Mehta) i considerada des de llavors com una de les millors (sinó la millor) d'Espanya.

Però no va ser Mehta, sinó Lorin Maazel, l'encarregat de dirigir a l'OCV i posar-li música a la inauguració de Les Arts, amb la Reina Sofia a la llotja acompanyada per Francisco Camps i la llavors ministra de Cultura, Carmen Calvo. La peça escollida per a l'esdeveniment va ser el "Himne Nacional" al que van seguir peces de Bizet, Penella, Serrano, Chapí, Lleó, Rodrigo i Falla, aquestes últimes dirigides pel valencià Enrique García Asensio.

Des de llavors, els grans esdeveniments musicals s'han anat succeint en paral·lel als problemes estructurals, institucionals i econòmics de les Arts. En la part positiva, la musical, cal destacar, per exemple, les produccions pròpies o coproduccions que han viatjat a l'estranger,

com és el cas de "Carmen", de Bizet; "El rey que rabió", de Chapí; "Fidelio", de Beethoven; "La Bruja", de Chapí; "l'elisir d'amore", de Donizetti; "Opérame. ¿Qué diablos es la ópera?"; "Otello", de Verdi; la "Tetralogia" de Richard Wagner, que comprèn "Das Rheingold", "Die Walküre", "Siegfried" i "Götterdämmerung"; "Turandot", de Puccini i "Una cosa rara", de Martín i Soler. Aquests muntatges s'han traslladat a diverses ciutats espanyoles i també a òperes a Àustria (Graz), la Xina (Guangzhou), Estats Units (Houston i Los Angeles), Itàlia (Gènova, Palerm i Trieste) i Mònaco (Montecarlo).

També ha estat positiva la consolidació de l'Orquestra de la Comunitat Valenciana, titular de les Arts, i del Cor de la Generalitat Valenciana, tot i els problemes per establir la plantilla en els últims anys a conseqüència de la crisi. Cal subratllar també la importància dels directors que alguna vegada han dirigit a l'OCV –Riccardo Chailly, Andrew Davis, Valeri Guerguiev, Gianandrea Nosedo o Georges Prêtre–, a més dels seus titulars: Maazel, Mehta, Omer Meir Wellber, Fabio Biondi, Ramón Tebar i Roberto Abbado. I cal no oblidar la tasca que s'està fent des del Centre de Perfeccionament Plácido Domingo (el tenor està vinculat amb Les Arts des dels seus inicis) per nodrir l'escena lírica de nous valors.

Davant del progrés musical, els problemes econòmics, arquitectònics i institucionals del Palau de les Arts no han cessat gairebé des del mateix moment en què es va inaugurar l'edifici. Després de la presentació del 8 d'octubre de 2005 es van celebrar quatre concerts i el complex va tancar les seues portes perquè les obres no havien acabat. La sala principal va passar de 1.750 localitats a les actuals 1.412 perquè es va descobrir que Calatrava havia dissenyat un teatre amb més de 300 butaques cegues, la primera vegada que això passava amb un edifici de nova planta.

La primera temporada del Palau es va inaugurar el 20 d'octubre de 2006 amb un "Fidelio" de Beethoven dirigit per Zubin Mehta, que va criticar que tres dels quatre escenaris estigueren tancats. 38 dies després de l'obertura de la seua primera temporada oficial al Palau de les Arts tancava les seues portes pel primer dels seus tres

incidents greus. En aquest cas va ser l'avaría de la plataforma mòbil de l'escenari principal, que va obligar a cancel·lar una representació i a fer pegats en les següents.

El segon incident greu va tenir lloc la nit de l'11 al 12 d'octubre de 2007 quan l'edifici es va inundar per causa d'unes pluges torrencials. Els danys van ascendir a 16,7 milions d'euros, segons el fons de compensació d'assegurances. L'inici de la temporada es va haver d'ajornar i es van cancel·lar i ajornar diverses representacions. El tercer incident greu va tenir lloc el 2013 quan hi va haver de retirar tot el trencadís de l'edifici en detectar bombaments i desprendiments. El mateix Calatrava va assumir el cost de l'operació.

A aquests problemes arquitectònics ha hagut de sumar en els últims anys les investigacions per les contractacions sospitoses que es van dur a terme durant la gerència d'Helga Schmidt, que va marxar de Les Arts el gener de 2015 després que el coliseu fos intervingut judicialment i ella detinguda pels presumptes delictes de prevaricació, malversació i falsedat documental. La primera intendent de Les Arts va morir al setembre de 2018. Tampoc cal oblidar l'enfrontament institucional entre la Generalitat (i en concret, la Conselleria de Cultura dirigida per Vicent Marzà) i l'anterior intendent Davide Livermore, que va portar a la dimissió d'aquest últim en 2017. Des de llavors, la direcció de Les Arts està en mans de Jesús Iglesias Noriega. ■

Educació Sociambiental al Túria: experiències per a contar

ANTONIO JOSÉ MORALES

Les Ciències Socials són experiències científiques d'humanitat segons Hernández (2002). Per això volguera compartir estes vivències d'educació sociambiental amb totes aquelles persones que estan vinculades al riu Túria. Per a contribuir d'esta manera a la construcció d'un coneixement, des de l'educació emocional, que permeta desenvolupar ciència tenint en conte els espais subjectius.

El topònim Túria està present en multitud d'aspectes relacionats amb el medi físic, natural, social i cultural de nostra geografia. Així ho veiem a la Comarca del camp de Túria, Riba-roja, IES Riu Túria, Falla El Túria... (Fig. 1).

Fa ja uns quants anys vaig aprendre a nadar a les aigües del riu Túria. A beure dels seus pous i fonts. A despertar el sentit de sorpresa del qual ja havia parlat a meitat del segle passat Rachel Carson (1956, edició espanyola 2012). I la veritat és que en l'actualitat segueix sorprenent-me tots els dies que tinc la sort d'obrir la meua percepció a tot quant m'ofereix per a descobrir tresors que m'havien passat inadvertits. Les potencialitats educatives del riu Túria i els seus paisatges, a més de al seu medi, radiquen en la forma que tenim de comprendre'l (Morales, 2014). Amb això desenvolupem les competències emocionals

relacionades amb habilitats que fomenten el benestar personal i social (Bisquerra, 2003). Les quals ens ajuden a viure el moment present per a experimentar la felicitat (Rojas, 2019).

A principis dels 90 vaig començar a estudiar, juntament a altres companys i com a membre del Institut d'Estudis Comarcal Camp de Túria (IDECOS), el patrimoni hidràulic de la comarca de Camp de Túria a localitats com Riba-roja, L'Eliana, Vilamarxant...(Hermosilla i Morales, 1993; Esteve et al., 1993 i Hermosilla et al., 1993). Un poc més tard m'aproximava a la catalogació de l'arbrat monumental del meu municipi (Morales, Serrano i Ferrer, 1996). Anys després col·laborava en una guia de senders locals (Morales et al., 2008)... I he de confessar que a tot allò m'ajudaren els meus estudis universitaris. Però sincerament crec que molt més m'ensenyaren els meus pares (Antonio i Julia) principalment sobre com sentir i emocionar-se amb el medi natural (Fig. 2). Així com els relats dels meus inoblidables amics, el tio Voro (Salvador Gimeno) i la tia Pilar (pilar Zorrilla) sobre maneres de vida a Riba-roja, part dels quals entén recollits en la meua Tesi Doctoral (Morales, 2003), i que parlen de que es plantava vímet a la Vallesa; de que anaven a la rambla quan parlaven de l'horta, del riu o de les bones qualitats de

Fig. 1. Monument Infantil de la Falla El Túria. Enguany celebra el seu cinquanta aniversari. Font: fotografia pròpia, 2012.

Fig. 2. Arbres donats per Antonio Mañas i Julia Hernández Cano i que estan plantats en l'explanada del Pont Vell de Riba-roja de Túria. Font: font oral i Chisvert (1996).

Fig. 3. Exemplar que apareix en la pel·lícula "El Olivo" dirigida per Icíar Bollain (2016), on pot apreciar-se a la dreta la "cara del monstre". Font: fotografia pròpia. 2017.

l'"enruna" (terra llimosa d'aportació fluvial) per a conreu. A tot això caldria afegir les narratives del meu bon amic José Luján sobre les aigües superficials i subterrànies.

Fa tres anys vaig poder veure la pel·lícula "El Olivo" (Bollain, 2016) que feu despertar en mi la curiositat d'anar a veure este exemplar a la localitat de de Canet lo Roig. En observar-lo, ma muller (Mª Antonia Peláez) i jo ens vam emocionar quan vàrem constatar que l'arbre estava arrelat al lloc al qual pertanyia i vérem la "cara del monstre" (Fig.3) al que la protagonista al·ludia en la seua infància i que ens va servir per a identificar-lo. Em va fer reflexionar sobre la importància de la vinculació de l'educació soci ambiental amb l'educació emocional a partir del paisatge, definit este concepte com la percepció que les persones tenen del territori (Consell d'Europa, 2000).

1. EL RIU TÚRIA I L'AGENDA 2030

L'agenda 2030 per al Desenvolupament Sostenible aborda cinc eixos per a transformar el món: persones, planeta, prosperitat, pau i aliances. Així mateix proposa 17 Objectius per al Desenvolupament Sostenible (ODS) i 160 metes (Nacions Unides, 2015). Per a poder portar a terme este comés és precís una formació integral bàsi-

ca en educació soci ambiental per a comprendre nostra vinculació amb el medi on vivim, on interactuem i del qual formem part a partir del desenvolupament d'un pensament globalitzat i complex (Zabala, 1999) per a fomentar actuacions amb cert criteri social i ambiental. Tot això, des d'una perspectiva holística i biocentrista però també des d'una perspectiva solidària i sostenible en nostre quefer diari. Connectant les dimensions econòmica, social, ambiental i cultural. Però també la cosa local amb la global a través de pedagogies per a la sostenibilitat que tinguen en compte la cosa global i la ciutadania planetària (Murga-Menoyo i Novo, 2017). I que possibiliten la vinculació entre sostenibilitat i drets humans (Gil i Vilches, 2017).

Institucions com la Universitat de València s'estan afanant per fer comprensible el missatge de l'Agenda 2030 per a "transformar el món" en l'àmbit educatiu, qüestió que també seria necessària fer arribar als àmbits de gestió territorial. Els objectius de Desenvolupament Sostenible sobre "Educació de qualitat" (ODS 4), "Aigua neta i sanejament" (ODS 6), "Vida d'ecosistemes terrestres" (ODS 15) i "Aliances per a aconseguir els objectius" (ODS 17) estan íntimament vinculats a l'educació soci ambiental aplicable al riu Túria i el seu entorn. No obstant, l'última paraula, l'última acció està en nostres agendes personals (Morales, Santana i Sánchez, 2017) i en la conducta d'una ciutadania responsable i compromesa. Per això, a través d'este article oferiré una sèrie d'experiències relacionades amb l'educació soci ambiental, que d'una o altra manera podran estar vinculades amb el riu Túria, amb la finalitat de provocar una reflexió personal i social en la forma de relacionar-nos amb els paisatges del Túria.

2. DEL GUADALAVIAR AL TÚRIA

Com diu Souto (2018) l'espai es viu com es pensa i es pensa com se sent. No podria concebre el riu només amb el que he après a l'escola. Per això seguiré amb el meu discurs a través de les experiències que he tingut per a poder mostrar la representació personal que tinc del riu.

Fig. 4. Riu de Pedra (Orihuela del Tremedal). Montes Universales. Font: fotografia pròpia.

El riu Túria naix com a Guadalaviar a la *Muela de San Juan* (*Sierra de Albarracín*), naix com a aigua, però també com a muntanya, arbres, animals, persones...com a paisatge que en les meues vivències compare amb el naixement d'altres rius, tots fascinants per ser tan distints, tots espectaculars per ser tan semblants.

En la ruta que vaig fer a la tardor de 2017 per la seua capçalera vaig estar a *Griegos* i a *Guadalaviar*. També m'apropí a *Bronchales* i a *Orihuela del Tremedal* per a escoltar la brama i veure els rius de pedra (Fig. 4). I quan em dirigia cap al poble d'*Albarracín* podia intuir el discórrer del riu a l'observar la seua vegetació de ribera lluint tons ocres (xops negres, *Populus nigra*) i rogencs (àlbers trèmols, *Populus tremula*). Vaig continuar fins a *Gea d'Albarracín* i s'indicava el Centre d'Interpretació de l'Aqüeducte Romà. I aqüeductes hi ha a *Chelva* i a *Riba-roja*...Tot allò em va portar a la reflexió de comparar espai i territori. Espai geogràfic com un tot interrelacionat i territori com un espai delimitat administrativament i de manera convencional pel ser humà.

En la representació social que tenim del riu és precis ser conscients de les aportacions de l'Alfambra des de la Serra de Gúdar que en unir-se al Guadalaviar conformen el riu Túria. L'aportació d'este afluent ha quedat totalment oblidat en la representació lineal que en la geografia escolar s'ha fet del riu Túria.

En una altra excursió que vaig fer a *Libros* (*Teruel*) em vaig allotjar al costat del riu Túria. Al seu entorn es localitzaven unes mines on trobaren granotes fossilitzades. Prop d'allí Riodeva i els seus Amanaderos. En esta zona es troba el jaciment d'un dinosaure que té nom de riu: *Turiasauro ridoevensis*.

3. LA HISTÒRIA DEL "PINO VICENTE"

Amb motiu de la col·laboració per a un llibre editat per la Universitat de València, vam realitzar un treball de camp (Morales i Caurín, 2016) que ens va portar a

Fig. 5. Alto de las Barrancas o Cerro Calderón. Cim més alt de la Comunitat Valenciana. Font: fotografia pròpia, 2015.

veure el *Pino del Sombrero* i el jaciment paleontològic de *Corcolilla*, a la Serranía. Per a passar a continuació a la *Puebla de San Miguel*, al Racó d'Ademús, on es varem quedar impressionats amb les savines albes del paratge

de *Las Blancas*; la història del *Pino Vicente* i les emocions que et provoca el pujar a la muntanya més alta de la Comunitat Valenciana, anomenada *Alto de las Barrancas* o *Cerro Calderón* (Fig. 5).

Fig. 6. El Pino Vicente al fons i un panel informatiu en primer pla. Font: fotografia pròpia, 2015.

En este cas és necessari aprendre de la història que conta el panel sobre el *Pino Vicente*. En ell, es fa referència a Vicente Tortajada Tortajada (Fig. 6), un forestal del Racó d'Ademús, l'acció del qual de salvaguarda en la dècada

dels 60 del segle passat va evitar que el *Pino*, conegut com les tres *Garras* o de la *Culebra* no fora talat per a aprofitament forestal. Esta persona va vore este exemplar, a més d'un arbre, un ser viu des d'un paradigma bi-

Fig. 7. Nevero de Tuéjar. Fotografia: Jaime Pascual i Jesús Berga, 2015

ocèntric, part d'un ecosistema al qual donava identitat. A partir d'aleshores, este exemplar passà a denominar-se el *Pino Vicente*.

4. CHORRERO I CASA DE LA GARITA

Seguint amb l'esmentat treball, en altra excursió anàrem fins a Tuéjar, Chulilla i El Parc Natural de Chera i Sot de Chera. Eixe dia vam disfrutar d'un bon esmorzar a Tuéjar, on visitàrem un *nevero* (Fig. 7) i les pintures prehistòriques del Corral de Silla on el panel ens contava que foren descobertes per uns escolars amb motiu d'una excursió guiada pel professor José Sánchez.

D'ací ens vam dirigir a Chulilla, on ens meravellàrem amb l'acció del Túria en la "*Hoz de Chulilla*" (Fig.8) i vàrem llegir el treball tan penós que tenien els ganxers quan conduïen les fustes pel riu, l'paratge dels Calderones, segons les descripcions realitzades per Cavanilles (1795-97).

L'anticlinal de Chera ens paregué espectacular i les cascades del Parc Natural de Chera-Sot de Chera, també (Fig.9). Ens quedàrem bocabadats en vore que en la cova havien realitzat un *graffiti*. En este cas vam vore un enfocament antropocèntric de les persones que havien realitzat les pintures. D'alguna manera volien passar a la posteritat sent el centre d'atenció. No varen saber captar la bellesa d'aquell lloc.

5. EL PARC NATURAL DEL TÚRIA I ECORIBA

En 2007 es va declarar el Parc Natural del Túria en el tram mig-baix del seu curs (Decret 43/2007). És curiós que fins el segle XXI no haja tingut una figura de protecció d'este calat i ens sorprèn, encara més, que la representació social que se té d'este enclavament natural, siga majoritàriament de "parc-jardí" front a la de "parc espai natural" (Santana et al., 2015). es torna a repetir l'enfocament antropocèntric i no existeix consciència de que el ser humà forma part de l'ecosistema.

Des d'EcoRiba, projecte local de Riba-roja de Túria que té com a objectiu principal posar en valor el paisatge per a dinamitzar el territori, creiem que és molt important ser conscients de la complexitat del nostre entorn. La seua vertebració a través de l'EcoRiba Eficient, EcoRiba Verd i EcoRiba Educatiu es fonamenta en tres objectius (Morales i Garcia, 2016):

1. Contribuir a la protecció i restauració paisatgística del municipi potenciant l'economia verda i els jaciments d'ocupació endògens.
2. Fomentar l'eficiència energètica, el consum sostenible i la gestió responsable de recursos i residus.
3. Fonamentar els anteriors objectius en una educació soci-ambiental que permeta un aprenentatge integral del medi local i una interacció més sostenible i solidària, tant a l'àmbit local com global.

Tot això deu interpretar-se com un canvi de paradigma cap a la transició ecològica. Per això ens preocupa tot el relacionat, entre altres coses amb: la neteja del riu Túria i millora de la mobilitat sostenible per este entorn natural; el patrimoni hidràulic i arqueològic rural; la regeneració del bosc de ribera; la catalogació de l'arbrat monumental; l'inventari de l'endemoflora; la utilització de tot allò que es ofereixen els ecosistemes naturals per a combatre les plagues i produir de manera ecològica; l'economia circular al servei de les persones i el medi ambient; i la contribució al foment de sinergies i aliances

Fig. 8. Hoz del riu Túria (Chulilla). Fotografia: Jaime Pascual i Jesús Berga, 2015.

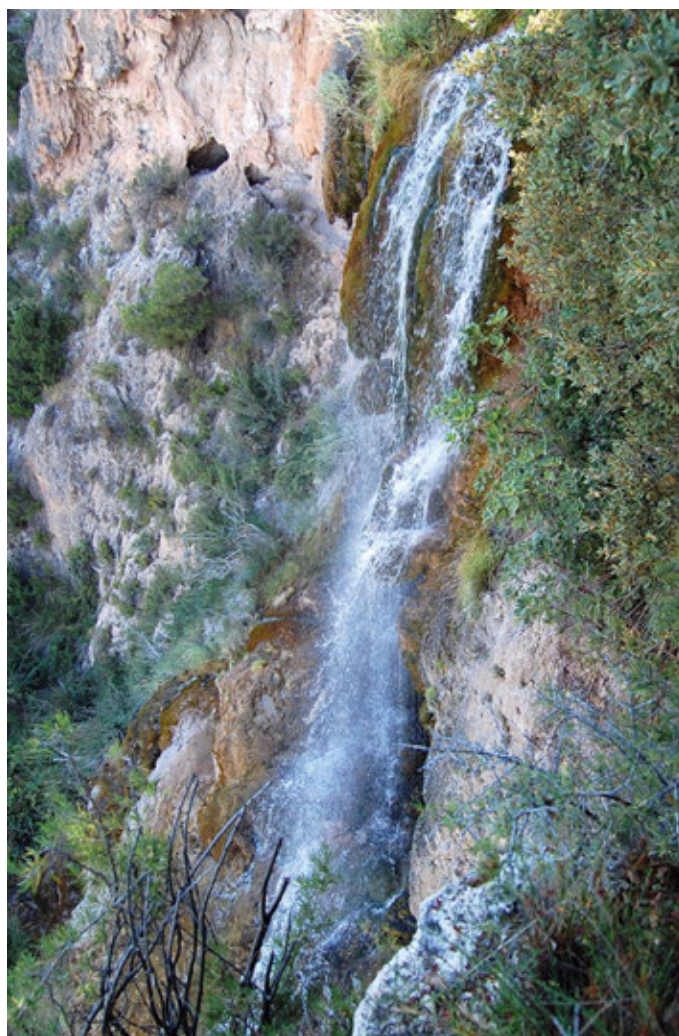

Fig. 9. Deus petrificants del raig i coves de la Garita (Chera). Font: Jaime Pascual i Jesús Berga, 2015.

de col·laboració per a protegir i gestionar el Parc Natural del Túria.

Entre els resultats més rellevants del projecte EcoRiba relacionats amb este espai natural cap citar:

1. El lideratge de l'Ajuntament de Riba-roja del projecte GUANDIAN per a contribuir a la protecció de la interfície orbà-forestal de la Vallesa front al possible risc d'incendi. Amb este projecte, en el qual també estan implicats altres socis (Ajuntament de Paterna, Hidraqua, Catequa, Medi XXI, UPV, UV) i es conta amb la col·laboració del Parc Natural del Túria (GVA), es

pretén crear barreres verdes resistents a l'efecte del foc a través de l'aigua regenerada procedent de la Depuradora EDAR II. Al mateix temps, es condicionarà la Zona Humida catalogada de la Vallesa complementant-se estes accions amb treballs silvícoles i de regeneració del bosc de la ribera autòctona, així com la reeducació de la percepció ciutadana relacionada amb la prevenció d'incendis per a adaptar-se i mitigar les conseqüències del canvi climàtic (Anguiano et al., 2019). Este projecte va ser seleccionat en la III Convocatòria de la UIA, en l'apartat d "Adaptació al Canvi Climàtic", juntament a ciutats com: Amsterdam, París, Manchester, Barcelona i Sevilla.

Fig. 10. Plàtan d'Ombra del mas de Traver. Candidat a "Arbre Espanyol, 2018". Font: fotografia pròpia, 2018.

Fig. 11. Explanada del Pont Vell, Riba-Roja de Túria. Font: elaboració pròpia.

2. Impuls de la iniciativa per a la creació de l'Associació dels Municipis Vinculats al Parc Natural del Túria.
3. Foment de la iniciativa relacionada amb el sorgiment de l'Associació de Municipis Vinculats a la Immediata.
4. Disminució de la contaminació lumínica a l'àrea més pròxima al Parc Natural del Túria.
5. Catalogació de l'Arbrat Monumental d'Interès Local de Riba-roja (Morales, García i Barberà, 2018). Entre els exemplars localitzats a l'àmbit del Parc Natural de Túria destaquen: el Pi pinyoner de Porxinos, el Xop del Camí de la Rambla Redona, el Xop de l'explanada del Pont Vell, dos xops en Traver, deu pins pinyoners en Traver i el Plàtan de Traver (Fig 10). Este últim és el tercer arbre més alt de la Comunitat Valenciana i va ser candidat per a ser seleccionat com a "Arbre Espanyol 2018) i posteriorment poder accedir a la candidatura de "Arbre Europeu, 2018).
6. Inventari de 26 espècies de flora endèmica de Riba-roja (Ferrer-Gallego i Peña, 2018). Cap ressaltar la presència del romer rastrer (*Rosmarinus officinalis* subsp. *valentinus*), el timó (*Teucrium dunense* subsp. *sublittorale*) i el tramús valencià (*Lupinus mariae-josephae*). Amb respecte a esta última, descoberta a Riba-roja en 2016, constitueix la població ubicada més al nord de tot el planeta (Laguna, 2018).
7. Col·laboració amb el Parc natural en el manteniment de l'àrea recreativa de l'explanada del Pont Vell (Fig. 11).

Fig. 12. Projecte d'“Apadrinament de les riberes del Túria”. Font. Fotografia pròpia, 2019.

8. Connexió de la infraestructura cerdà i blava a través de la restauració del Barranc dels Moros.
9. Conveni amb la UNIÓ per a la producció ecològica en la finca Les Paretotes i amb això fomentar l'alimentació saludable als centres educatius.
10. Col·laboració amb el Parc Natural en el projecte d'“Apa-

drinament de les riberes del Túria” (Fig. 12) per a substituir la canya invasora (*Arundo donax*) per la vegetació autòctona de ribera i amb això incrementar la biodiversitat i la resistència del territori al risc d'incendis. És necessari no confondre la canya invasora amb la canya jueva (*Arundo micrantha*), esta última espècie forma part de la flora autòctona del riu Túria (Peña et al., 2017).

Fig. 13. Jornades de conscienciació de neteja amb kajak en el riu Túria. Font. Fotografia pròpia.

11. Jornades de neteja del riu Túria. Amb tres sessions a l'any de recollida de residus del riu en campanyes de sensibilització amb *kayac* (Fig.13)
12. Col·locació de caixes-refugi per a recuperar l'hàbitat dels ratpenats i amb això combatre la plaga del mosquit tigre. De forma prèvia se realitzà un inventari i es descobriren onze espècies de ratpenats a la

localitat. Entre elles el ratpenat ratoner peus grans (*Myotis capaccinii*) que està catalogada com a espècie en extinció. També s'han col·locat caixes-niu per als falciots amb la mateixa intenció (Alcocer i Sancho, 2018).

13. Recuperació de fauna silvestre ferida o que haja caigut del niu per al seu transport al Centre de Recu-

Fig.14. Alliberació de la tortuga leprosa, (*Mauremys leprosa*) espècie autòctona del Túria. Font. Fotografia pròpia, 2017.

peració de El Saler (GVA). Posteriorment, s'han dut a terme, en col·laboració amb esta institució, jornades de reintroducció de fauna silvestre al Parc del Túria en campanyes de solta de fauna per a sensibilitzar a la ciutadania sobre la necessitat de protegir i incrementar la biodiversitat d'este espai natural (Fig. 14).

14. Publicacions infantils relacionades amb la flora i fauna local (Morales, Caurín i Moreno, 2017 i 2018).
15. Senyalització de l'eco-ruta biosaludable Traver Camí-del Quint.

16. Restauració del pou de la Granota.

6. MÀSTER D'INVESTIGACIÓ

La Facultat de magisteri (Universitat de València), a partir del Màster d'Investigació en Didàctiques Específiques, està plantejant tota una sèrie d'eixides al camp per a propiciar l'aprenentatge en el medi (Fig.15). Esta iniciativa s'està desenvolupant des del curs 2013-2014 al Parc Natural de l'Albufera i al parc Natural del Túria. En el cas de l'Albufera es promouen activitats per ad-

Fig.15. Alumnat del Màster d'Investigació en Didàctica de les Ciències Socials junt al Plàtan de Traver. Font: fotografia Jaime Pascual, 2017.

quirir bases didàctiques relacionades amb l'educació emocional i la problematització del medi (Morales et al., 2014). Per la seua part, al Parc Natural del Túria es pretén que l'alumnat aprenga a elaborar una guia didàctica per a utilitzar el treball de camp com una metodologia imprescindible per a abordar l'educació socioambiental i l'educació emocional a través de l'aprenentatge en el medi. A més dels diferents Treballs Final de Màster (TFM) sorgits com a conseqüència d'esta iniciativa, és necessari mencionar l'elaboració d'una Tesis Doctoral que relaciona la participació escolar amb la gestió dels espais naturals (Santana, 2019).

7. EL TÚRIA, UN RIU QUE ABANS ARRIBAVA AL MAR

En este discórrer del riu Túria hem passat per tota una sèrie d'enclavaments naturals protegits entre els quals cap citar el Paisatge Protegit dels Pinars de Rodeno, el Parc Natural de La Puebla de San Miguel, la Reserva de la Biosfera del Alto Túria, el Parc Natural de Chera- Sot de Chera i el Parc Natural del Túria. Però en el seu tram final, el riu no arriba a desembocar al Mar Mediterrani. El curs superficial del mateix, hui en dia són Jardins del Túria. El desviament de les seues aigües, que es va fer perquè

Fig. 16. Plataforma "L'Anguila al mar, l'angula al Túria". Font: fotografia A. Vilchez, 2019.

el Llit Nou amb motiu de la inundació de 1957, no tenia previst ningun cabdal ecològic perquè este riu desembocara en el mar. I des d'este punt de vista, espècies en perill crític d'extinció com l'anguila europea (*Anguila anguilla*) no pot portar a terme el seu cicle biològic perquè es veu interromput la seua migració fins el Mar dels Sargazos i el seu retorn cap a l'interior del propi riu. Per això, des de l'Ajuntament de Riba-roja s'impulsà una iniciativa perquè en col·laboració amb la Coordinadora en Defensa dels Bosc del Túria, la Universitat de València i el Parc Natural del Túria (GVA), es posara en marxa la Plataforma de "L'Anguila al mar, l'angula al Túria". (Fig. 16).

8. ALGUNES CONSIDERACIONS PERA PROSEGUIR

A partir d'esta comunicació és possible extraure una sèrie de reflexions:

1. Des se l'àmbit academista de l'ensenyament tradicional s'ha promogut una representació social del Túria com un curs d'aigua lineal, amb delimitacions territorials d'àmbit administratiu que poden dificultar la comprensió del concepte del propi riu i amb això la seua gestió territorial.

Fig 17. El Túria, un riu de vida. Font: fotografia pròpia, 2019.

2. Així mateix s'han fomentat els enfocaments antropocèntrics sobre els biocèntrics amb la qual cosa el riu sembla que no sols estiga al servici del ser humà, obviant en este sentit la perspectiva ecològica del mateix.
3. La protecció del riu Túria ha sigut un fet parcial i feta molt tard al segle XX. Al segle XXI seria necessari tindre en compte la protecció de la Red d'Infraestructura Blava i la seua connexió amb la Red de la Infraestructura Verda. Amb la finalitat d'entendre la complexitat del sistema fluvial i la seua interrelació ecosistèmica com a connector ecològic entre la seua capçalera i el mar. I amb això revisar el coneixement que tenim sobre el riu i la manera transformadora en la qual volem relacionar-nos amb ell mateix.
4. És necessari superar les visions parcel·lades que es tenen del riu per a abordar el seu tractament sostenible i integral, des d'un enfocament supramunicipal, suprarregional i suprainterinstitucional, interdisciplinar i global per a poder donar una ullada a la seua incidència planetària. Les aliances entre els distints agents són competències en la seua gestió per a coordinar accions de protecció, manteniment i recu-

peració d'este espai natural, des del seu naixement fins a la seua desembocadura, deuen inspirar-se en l'Agenda 2030 per al Desenvolupament Sostenible.

5. És necessari construir un coneixement viscut sobre el riu Túria a partir de les experiències pròpies per a poder connectar-lo amb els sabers acadèmics i amb això afavorir l'empatia amb el riu. Amb la finalitat d'implicar-se en la seua gestió des de la participació, la governança responsable i l'acció compromesa.
6. Com a recurs didàctic es poden utilitzar relats que ens ajuden a identificar les nostres emocions cap a este espai natural per a actuar en conseqüència amb un patrimoni natural i cultural dotat d'identitat pròpia i del qual formem part al beure i utilitzar les seues aigües en nostra vida diària. El Túria, a més d'un riu d'aigua, és un riu de vida (Fig.17).

9. BIBLIOGRAFIA

- ALCOCER, A. I SANCHO, V. (2018). *Los quirópteros de Riba-roja*. Càdec. Taller de Gestió Ambiental S.L. Informe Inèdit.
- ANGUIANO, J.; MORALES, A.J.; DALMAU, F.; PUCHOL, L.; HERNÁNDEZ, F., I ECHEVARRIA, C. (2019). GUARDIAN, reutilització de l'aigua en la defensa contra incendis forestals. Congrés nacional de l'Aigua, Orihuela. Innovació i Sostenibilitat (Ed. J. Melgarejo. Coord. P. Aracil). Orihuela: Universitat d'Alacant, pp.1083-1187. Recuperat de: <http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/88367> (Últim accés 23 d'octubre de 2019).
- BISQUERRA, R. (2003). Educació emocional i competències bàsiques per a la vida. *Revista d'Investigació Educativa*, 1 (21), pp. 7-43.
- BOLLAÍN, I. (2016). *El Olivo*. Escrita per Paul Laverty. Protagonitzada per Anna Castillo, Javier Gutiérrez i Pep Ambrós. Produïda per Morena Fils.
- CARSON, R. (1952, edició espanyola 2012). *El sentido del asombro*. Madrid: Ediciones Encuentro.
- CAVANILLES, A. J. (1795-97). *Obdservaciones sobre la Historia Natural, agricultura, Población y Frutos del Reyno de Valencia*. Edició facsímil. València: Artes Gráficas Soler.
- CONSELL D'EUROPA. (2000). Conveni europeu del Paisatge. Florència. Ministeri d'Assumptes Exteriors.
- CHISVERT, N. (1996). Concedides 14 places d'objectors a l'Associació per a la protecció del Medi Ambient. L'Associació ha demanat una entrevista amb Zaplana per a presentar-li el projecte del riu i el Parc Trim. Falta col·laboració. *La Prensa* (Dir. Màximo Huerta). Riba-roja: Publicacions Comarcals, p. 4.
- DECRET 43/2007, de 13 d'abril, de declaració del Parc Natural del Túria. Conselleria de Territori i habitatge.
- ESTEVE, V.; FERRER, A.J.; MORALES, A.J. I SERRANO, J. (1993). L'aigua i els sistemes de reg a Vilamarxant, Riba-roja i Loriguilla. *Lauro. Quaderns d'història i societat*.
- FERRER-GALLEGO, P.P I PEÑA, A. (2018). Flora endèmica de Riba-roja de Túria. Riba-roja: EcoRiba Ajuntament de Riba-roja de Túria. Banc de Dades de Biodiversitat i parc Natural del Túria (Generalitat Valenciana).
- GIL, D. I VILCHES, A. (2017). Educació per a la sostenibilitat i educació per als drets humans: dos camps que deuen vincular-se. *Teoria de la Educació. Revista Interuniversitaria*.
- HERNÁNDEZ, F.X. (2002). *Didáctica de las ciencias Sociales. Geografía e Historia*. Barcelona: Grao.
- HERMOSILLA, J; ESTEVE, V.; FERRER, A.J. I MORALES, A.J. (1993). Utilització de recursos hídrics al Túria mitjà: tram de Gestalgar-Bugarra-Pedralba. *Lauro. Quaderns d'història i societat. Dossier: Els sistemes de regadiu del Camp de Túria, nº7. Lliria*: M.I. Ajuntament de Lliria, pp.117-132.
- LAGUNA, E. (2018). *Libros y publicaciones: "Flora endèmica Riba-roja de Túria"*. Conservació Vegetal, nº 22 Madrid: departament de Botànica de la Universitat Autònoma de Madrid, p.26.

- MORALES, A.J. (2003). Biogeografía y aprovechamiento de la flora autóctona valenciana. *El caso de las plantas aromáticas, medicinales y condimentarias*. València: Universitat de València.
- MORALES, A.J. i CAURÍN, C. (2016). *Itinerarios didácticos y educación ambiental*. La Universitat de València i els seus entorns comarcals: La safor, La Vall d'Albaida i L'Alt Túria Valencià. València. Universitat de València, pp. 280-283.
- MORALES, A.J.; CAURÍN, C., SENDRA, C. i PARRA, D. (2014). Aprentent a plantejar problemes al medi. *Didáctica de las Ciencias Experimentales y Sociales*, N°8. València: Dpt. Didáctica de les Ciències Experimentals i Socials, Universitat de València, pp. 65-81.
- MORALES, A.J.; FERRER, A.J.; SILVESTRE, C. i ABELLÁN, J. (2080). *Itinerarios paisajísticos y culturales del termino de Riba-roja de Túria (Guía de senderos)*. Riba-roja de Túria: M.I. Ajuntament de Riba-roja de Túria.
- MORALES, A.J. i GARCÍA, F. (2016). EcoRiba. *Plan de dinamización de Riba-roja de Túria a través del paisaje. Desarrollo local sostenible y empleo verde* (Coords. R. Calvo, M.Bou y J. Portet). València: Neopàtria. Universitat de València, pp.133-144.
- MORALES, A.J. i GARCÍA, F. i BARBERÁ, R. (2018). Catàleg d'Arbratge Monumental i Singular de Riba-roja de Túria. Riba-roja: Eco Riba Ajuntament de Riba-roja de Túria i CIEF.
- MORALES, A.J.; SANTANA, D. i SÁNCHEZ, L. (2017). *Identidades territoriales i educación ambiental. Del paisaje emocional al paisaje cultural*. Íber. *Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, n°89. Graó, pp 12-17.
- MORALES, A.J; SERRANO, J. i FERRER, A.J. (1996). Catàleg d'arbres singulars de Riba-roja de Túria. Primeres Jornades de Geografia del camp de Túria. L'Eliana: Institut d'Estudis Comarcals del Camp de Túria, pp.47-55.
- MORALES, M.; CAURÍN Tz i ROMERO, R. (2017). Punxa i el Plàtan de Traver, Riba-roja de Túria: EcoRiba-M.I. Ajuntament de Riba-roja de Túria.
- MORALES, M.; CAURÍN Tz i ROMERO, R. (2018). Punxa i els animals de Riba-roja. Riba-roja de Túria: EcoRiba-M.I. Ajuntament de Riba-roja de Túria.
- MURGA-MENOYO, M^a, A. i NOVO, M^a, (2017). *Sostenibilidad, desarrollo "glocal" y ciudadanía planetaria. Referentes de una pedagogía para el desarrollo sostenible. Teoría de la Educación. Revista Interuniversitaria*, 29 (1), 55-78.
- NACIONES UNIDAS (2015). *Transformar nuestro mundo: la agenda 2030 para el desarrollo sostenible*. Código: A/RES/70/1. Recuperado de: <https://n9.cl/12ot>
- PEÑA, A; FERRER-GALLEGU, P.; RIERA, V.; FABADO, J. i MATEO, G. (2017). Flora vascular del Parc Natural del Túria. València: Generalitat Valenciana.
- ROJAS, M. (2019). *Cómo hacer que pasen cosas buenas*. Barcelona: Editorial Planeta.
- SANTANA, D. (2019). *Participación escolar y gestión territorial: una dialéctica educativa*. Tesis doctoral inédita. Dir, Xose Manuel Souto González/Codir. Antonio José Morales Hernández.
- SANTANA, D.; MORALES, A.J.; COLOMER, J.C.; CAMPO, B. i CAURÍN, C. (2015). *Parques naturales: la necesaria conceptualización transformadora en la Educación Primaria y Secundaria*. *Didáctica Geográfica* n° 16. Madrid:AGE, pp 73-94.
- SOUTO, X.M. (2018). *La geografía escolar: deseos institucionales y vivencias de aula*. *Boletín de la Asociación de Geógrafos españoles*. Vol, 79, N° 2757, pp1-31 <http://dx.doi.org/10.21138/bage.2757>
- ZABALA, A. (1999). *Enfoque globalizador y pensamiento completo. Una respuesta para la comprensión y la interpretación en la realidad*. Barcelona; Graó. ■

Epíleg: de cara al riu

SUSANA RODRIGO

Pare
digueu-me què
li han fet al riu
que ja no canta.

Rellisca com un barb
mort sota un pam
d'escuma blanca.

Pare
el riu ja no és el riu.

Pare
abans que torne l'estiu
amague tot el que és viu.

("Pare", cançó de l'àlbum "Per al meu amic",
de Joan Manuel Serrat 1973)

La WWF (*World Wildlife Foundation*) presentava un informe sobre els rius del món, que qualificaven com a "els principals proveïdors d'aigua del món", assegurant que estan morint-se, tal i com ja avançava quasi premonitòriament en la seua cançó Serrat als anys 70!, com a resultat, diuen i veiem, de l'acció tan negativament continuada dels éssers humans sobre ells.

I com malauradament hem pogut anar comprovant durant els darrers 50 anys, la cosa ha anat encara a pitjor.

Res, o quasi res del que s'ha anat fent per tal de protegir la font imprescindible de vida que són els rius ha sigut suficient.

Caminar entre pedres polides per l'aigua i el temps, entre parets de roca viva, vertiginoses i humides o per planures verdes, daurades i boscoses; descansar sota els arbres de les seues riberes i gaudir de la llum, de la brisa regalimant al seu través; submergir-se en les seues agües fredes i nitidíssimes, en moviment incesant, escoltant la xerrameca de les pedretes que espenta, per jugar feliç i confiada o espolsar-se l'ensopiment de la calor estival...

Aquets són els meus recods dels rius de la meua infantesa i de la meua adolescència. De la meua joventut i, amb

sort, amb molta sort, els de la meua maduresa... Però, què serà dels rius de ma vellesa quan, cada vegada més freqüentment i per a desgràcia de tots i totes, vajan quedant-se sols en això, dolcíssims records, nostàlgies cada vegada –ai!–, més i més llunyans?

RIUS DE VIDA

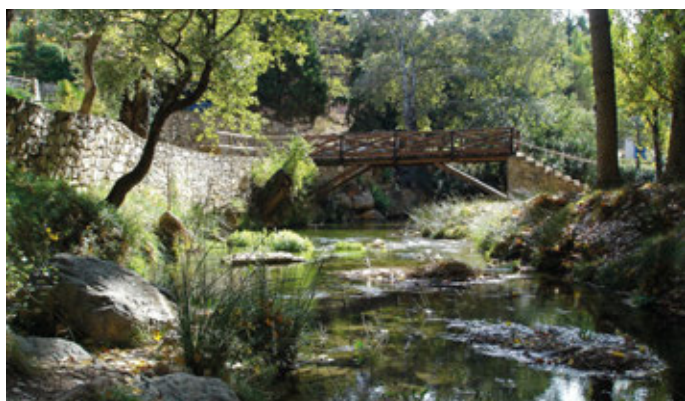
Els rius són un dels recursos naturals més importants, un dels ecosistemes més valuosos que tenim. I no només perquè aquests i les seues conques hidrogràfiques ens proporcionen aigua, imprescindible per a la nostra supervivència i la de moltíssimes espècies de fauna i vida vegetal, sinó també perquè són font d'aliments, origen de medicines, de materials de construcció i d'artesania... a més de col·laboradors actius en la mitigació de sequeres i inundacions.

Ens seria impossible prescindir dels innabastables béns que ens regalen els ecosistemes aquàtics i ni poden pensar tan sols en poder reproduir-los de cap altra manera. No és possible. Però no caiguem en el compte!

Un informe internacional publicat en *Nature* demostrava, amb dades incontestables, el vertader impacte en els rius de tot el planeta que pot resumir-se de la següent manera: l'estrés ambiental, la contaminació, l'escorrentia agrícola i les espècies invasores, entre d'altres, estan posant en perill urgent la biodiversitat i amenacen de mort els rius.

Cada vegada més, l'abastiment d'aigua a les poblacions corre el perill real de no poder dur-se a terme a partir de les fonts de subministrament tradicionals i això és, si més no, la clara i inneludible conseqüència de la contaminació persistent dels aqüífers per pràctiques agrícoles i/o industrials dolentes.

I malauradament, totes aquestes situacions no semblen tindre una solució a curt termini ja que la recuperació de la qualitat de l'aigua dels aqüífers fins arribar a tornar-la a la que és pròpia del seu règim natural, tornant a tindre rius, brolladors i fonts vives, no és un procés precíssament curt.

PERQUÈ ENS INTERESSA CONSERVAR ELS NOSTRES RIUS

A aquestes altures de l'escrit, tenim ja, de segur, una idea comuna que és la de que els rius són fonamentals per als ecosistemes terrestres.

Al llarg del temps als llits de la major part dels rius han anat establint-se nombrosos grups humans sabedors de la seua gran fertilitat i de la gran quantitat de beneficis que el riu i el seu entorn podien arribar a proporcionar-les, des del punt de vista agrícola però també des de la pròpia biodiversitat.

Però amb el seu creixement i sobre tot amb l'incesant desenvolupament industrial i urbanístic, s'ha anat fent malbé, a poc a poc però sense treba, el seu estat ecològic arribant a situacions especialment dramàtiques i d'un altíssim cost ambiental: el 90% de les nostres conques fluvials ha patit en algun moment episodis de contaminació, sobretot a l'estiu. I pel que fa a les riberes d'inundació, part importantíssima del riu, també es dona un fort deterior.

Allò de cultivar però sobretot de construir en les riberes i inclús en els propis llits secs dels rius, a prop de les seues desembocadures... continua sent encara avui una comuna, encara que arriscada, pràctica el resultat de la qual podem comprovar i patir tan sovint com apareixen pluges fortes.

D'altra part, els usos del sòl han canviat moltíssim i allò que afecta a les conques, acaba afectant també als rius.

Només un exemple: la xarxa de pistes d'accés als rius supera, en la major part dels casos, a la pròpia xarxa hidrogràfica, i, en general, a tots ens sembla còmode, a més de pràctic i inclús lògic poder arribar amb el cotxe fins a la mateixa ribera del riu; quasi quasi fins al racó més recòndit del riu, sense cap consciència de que així el riu i el seu entorn no fan més que perdre qualitat i perdre vida!

En les últimes dècades, aquets rius venen patint la major degradació de la seua història: la qualitat de l'aigua ha empitjorat enormement gràcies a la contaminació industrial, urbana i agrícola; la demanda de l'aigua per a usos agrícoles i l'abastiment creix de manera imparable. A més a més, tota l'aigua que el riu bessa a la mar, se considera una "perdua".

L'estrés al que sometem el riu provoca el trencament de la seua estructura com a ecosistema en el que tots i cadascun dels organismes vius tenen les seues funcions. No és que el riu es mora sinó que més bé perd l'estructura que l'és pròpia quedant escasos organismes per auto-filtrar l'aigua, descompondre la matèria orgànica...

Els ecosistemes aquàtics estan a punt de colapsar i les pressions afegides per la crisi climàtica, duren, sense dubte segons els especialistes, encara majors problemes i incerteses en el futur.

Amb aquest panorama, cada vegada som més els i les qui urgim a les persones, a les institucions, a les empreses i als governs a prendre mesures -cadascú al seu nivell i responsabilitat- efectives, eficaces i realistes, per a restaurar i conservar els llits ecològics dels rius fonamentant-se en la tornada a la sostenibilitat tant pel que fa als usos i activitats com en les pràctiques innadequades, inclús en les actuacions d'alguns suposats "acondicionaments" ambientals.

"Els rius seran allò que nosaltres vulgàvem que siguessin", deia lúcidament *José Pablo Manao*, expert en rius.

No podem permetre-nos el luxe de seguir vivint només de bones intencions.

És fa precís i urgent treballar amb el riu, no contra el riu!

RESTAURAR ELS RIUS

Com hem vist fins ara, la urgent recuperació dels paisatges fluvials, o el que és el mateix, la recuperació ambiental i paisatgística dels rius implica, d'entre altres, la creació d'un nou tipus de relació entre el riu i el seu entorn territorial que connecte, mitjançant eines i projectes les tres rehabilitacions: la rehabilitació ambiental, la paisatgística però també la social dels espais fluvials dels nostres rius, zones humides i aqüífers.

Moltes i serioses investigacions han acabat coincidint en fixar quatre reptes de caràcter prioritari: fixar un número suficient de cabals ecològics que garanteixen la vida als rius; detindre i revertir la sobreexplotació d'aqüífers per tal de garantir la seua recuperació i, per últim, resoldre els problemes de mala qualitat de l'aigua pels abastiments humans.

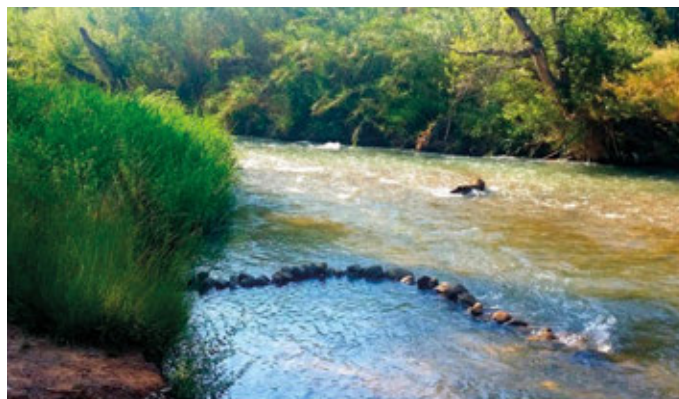
Charles J. Vörösmarty, professor d'enginyeria civil en la Universitat de Nova York i director de la Iniciativa CUNY sobre Encreuaments Ambientals i un dels més importants investigadors ambientals interdisciplinars sobre els recursos hídrics i la seua problemàtica -estrés hídric, contaminació, interaccions població-aigua, embassaments i preses i inundacions i sequeres, tant a nivell local com a nivell regional, continental i global, deia, referint-se als rius i la gestió de l'aigua:

"... Ja no podem continuar examinant la seguretat de l'aigua per als humans i les amenaces de la biodiversitat de manera independent. Necessitem vincular ambdues. El marc sistemàtic que hem creat ens permet mirar al domini humà i al de la biodiversitat en el mateix camp de joc."

El marc al qual fa referència l'investigador pareix que oferiria, ni més ni menys, que una eina útil per a prioritzar les possibles respostes de política i de gestió d'una crisi mundial de l'aigua.

I aclara Vörösmarty:

"Tal i com succeix amb la medicina preventiva, els estudis demostren que diagnosticar i després limitar les amenaces a la

seua font d'origen local, en lloc de a través de costosos remeis i rehabilitació, n'és més efectiu a més de ser l'enfocament més sensat per tal d'assegurar la seguretat mundial de l'aigua tant per als humans com per a la biodiversitat aquàtica."

A propòsit de la necessitat de restabliment, de la inaplicable recuperació ambiental i paisatgística dels nostres rius, és de nou el propi Vörösmarty junt al seu col·lega en investigació Peter B. McIntyre els qui ens donen algunes claus imprescindibles sobre com si finalment acabem recorrent a la pròpia Natura i a la protecció de la Biodiversitat sense necessitat d'utilitzar grans i costosos, molt costosos, recursos que ens permetan millorar la gestió de l'aigua, de segur podrem començar a introduir canvis reals en l'enfocament de les polítiques estratègiques de l'aigua en el seu conjunt.

Francis Bacon deia: "La natura només se domina obeïnt-la". Res que afegir-hi!

I EL FUTUR?

Per fi, hem arribat a casa nostra i ens toca de prop; de ben prop!

El riu Túria.

Vaig llegir la crònica que una persona, membre d'un grup de Majors de Telefònica, feia de la ruta que el seu grup havia completat pel riu Túria, entrant per Pedralba i em va agradar tant que no podia més que transcriure-la ací!

És molt millor i més viva que cap fotografia, que cap resum botànic que poguerem fer del nostre riu i el seu entorn i per això, al cronista i al seu grup, infinites gràcies!:

"... Accedim al barranc de la Pedrera, via d'accés al llit del riu que en aquest punt va prou encaixonat. El llit del riu Túria té ací una certa vegetació arbòria però, sobretot, està ple de vegetació arbustiva i de canyars.

D'entre els arbres destaquen els xops i els pins i entre els arbusts que hem observat, hi havia murta, arbocers, margallons, coscoll, ullastres –l'olivera borda–, llorers, nogueroles o cornicabres i llentiscles i plantes aromàtiques i medicinals com ara la sajolida, el rabet de gat, el timó i el romaní, la pebrella i el lliga-bosc també conegut per mare-selva..."

I jo, afegeix albers, lledoners, oms i salzes, aurons blancs, freixes... i tants i tants arbres de Ribera.

Preciós retracte de família en verd!

Hem vist fins ara com els rius i rieres són, en general i en particular, elements clau del paisatge. Són ecosistemes complexes i dinàmics alhora que influeixen directament en el bon funcionament de la resta d'ecosistemes terrestres. Són espais naturals propers als nuclis urbans per la

seua importància com a fonts de recursos hídrics i això els fa molt accessibles encara que també molt vulnerables.

I el nostre Túria és tot això.

Seria impossible entendre la riquesa de la Vega valenciana sense els seus rius i d'entre tots, sense el Túria, el cap i el cor de les Comarcas Centrals valencianes.

Josep Montesinos i Martínez, professor del Departament d'Història de l'Art de la Universitat de València ens ofereix un extraordinari text sobre el Túria del que el següent fragment n'és mostra:

"El Túria neix en terres aragoneses i entra ja, en la seua part alta, a terres valencianes travessant congostos estrets flanquejats per parets altes, envoltat de muntanyes poblades pels boscos més extensos de les terres valencianes. Amb moments d'assossec en què s'obrin hortes fèrtils o on s'han construït embassaments. Calma el seu trajecte a la comarca del Camp de Túria i, per fi, gairebé sec, ja que ha deixat la sang al llarg del recorregut i, especialment, al tram final on es desfà en centenars de sèquies, desemboca a la ciutat de València. És el riu per excel·lència, el "riu mare" dels valencians de les comarques centrals."

Però com ja hem vist abans en el cas d'altres espais fluvials, la ribera del riu Túria no és una excepció i ha anat perdent també part de la seua riquesa natural pròpia amb el pas del temps però també i sobretot per l'acció de les persones.

Així les coses, nosaltres formem part del medi natural que ens envolta i, per tant, hem de tindre comportaments responsables amb ell. No sempre hem conegut l'impacte que les nostres accions i activitats estaven tenint en els nostres espais naturals, en el nostre riu, per això és tant important la conscienciació i el compromís de la ciutadania en la recuperació de la riquesa dels nostres paratges naturals.

Com tot allò que ha de ser estimat, l'entorn fluvial del Túria necessita del seu coneixement per a arribar a apre-

ciar-ne els seus valors ecològics i socioculturals i protegir-los, però també arribar a identificar els problemes que l'afecten, reflexionar sobre com pal·liar-los i participar-hi activament des de les possibilitats de cadascú.

El riu Túria és també un gran recurs, que ha sigut –i ho continua sent– peça imprescindible en la reactivació i dinamització econòmica de moltes societats locals riberenques com ara algunes de *Rincón de Ademuz*, els Serrans, El Camp de Túria –com Riba-roja, Vilamarxant o Benaguasil– però també les més properes a la ciutat de València com ara Quart de Poblet, Xirivella, Mislata...

Però la disjuntiva se'ns presenta quan hem de fer compaginar eficaçment la preservació del paisatge natural i cultural del Túria amb l'aprofitament necessari dels seus recursos hídrics.

És possible conservar el paisatge fluvial tradicional del Túria i alhora fomentar les possibilitats futures de desenvolupament econòmic al voltant del riu?

Si aconseguim tindre sempre presents i vigilats aspectes com ara la qualitat de les aigües i el seu ús sostenible, la protecció de la biodiversitat vegetal i faunística, la neutralització d'un urbanisme salvatge i incontrolat... potser que el nostre riu Túria, les seues aigües i el seu paisatge deixen de ser només que bon records d'infantesa, com els meus i els de tantes altres persones, per a convertir-se en un riu viu i en millors condicions que les actuals del que gaudeixen les generacions del futur.

Tenim el grandíssim deute i l'enorme responsabilitat de conservar-ho i millorar-ho.

A poc a poc però de manera innexorable van acumulant-se més i més senyals de que el món, la Terra, la nostra Terra mare, amb els seus rius i els seus mars, amb les seues muntanyes i boscos, amb les seues platges i deserts, amb el seu aire i els seus cels... està canviant, i ho fa molt ràpid, i per a mal.

Les persones, totes, en qualsevol part d'aquest món malt, hauríem de prendre consciència ja, d'una vegada,

de que nosaltres, els éssers humans, som totalment incapços per nosaltres mateixos, de tantes meravelles com la Natura fa i ens regala: purificar l'aire que ens envolta generant l'oxígen que tant necessitem a partir de diòxid de carbó, tal i com fan els arbres i les plantes servint-se de la fotosíntesi, la generació d'energies naturals a força del pur pas del temps i el moviment constant de la Terra, com fan els mars i els oceans... Som limitats, com els recursos que ens envolten, i tenim molts deutes.

Pareix mentida estant com estem en el món de la informació i les tecnologies, però no existeix, en general, eixa consciència necessària sobre allò que està passant-li al nostre entorn, potser precíssament perquè la Terra és molt agraïda i ha anat parant els terribles colps que li hem anat infligint. Fins ara.

Com diu la dita: "Mai és massa tard –o sí?– si el gaudi és gran."

Reflexionem i prenim consciència, sí. Però sobretot, actuem i fem-ho ja! Abans no siga massa tard. Inclús si ja és tard, perquè és un deute que cal acomplir amb la nostra Mare, la Terra. ■

Naixement Riu Túria

En Albarracín, Guadalaviar abans de ser Túria

Alt Túria

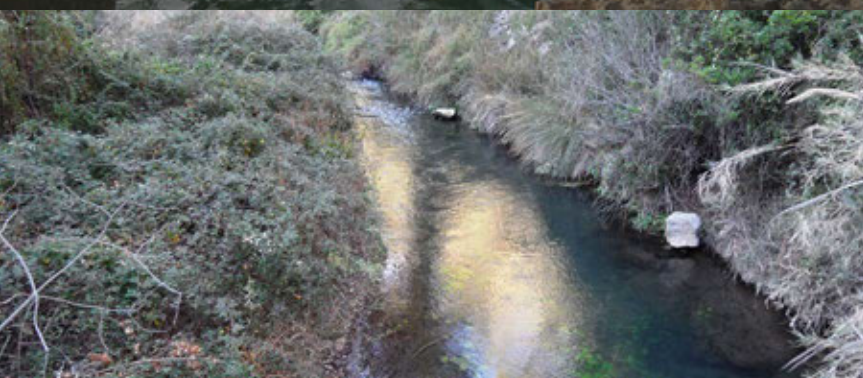
Alt Túria

Baix Túria – Vilamarxant

Baix Túria – Riba-roja

Baix Túria – Paterna

Séquia de Quart

132

Repartiment

Repartiment

Racó d'Ademús

Racó d'Ademús

Túria Mitjà – Chulilla

Túria Mitjà

Baix Túria – Benaguasil

Baix Túria – L'Elia

Assut de Mislata

Assut – Séquia de Mestalla

Desviament Plan Sur

Desembocadura

QUÈ FAREM ESTES FALLES?

DISSABTE 15 DE FEBRER

- 19:30 h. Concentració al nostre Casal.
- 19:45 h. Recollida de les Falleres Majors i Presidents.
- 21:00 h. Presentació de la nostra Fallera Major Infantil **YANIRA SANCHEZ I PALACIOS**, del President Infantil **ALEJANDRO HERRERO I ALCALDE** i de la Fallera Major **MONICA PALACIOS I LINARES** a l'Auditori Municipal de L'Eliana.
- En acabar l'acte de la presentació es servirà "xocolata amb panous" al nostre casal.

DIVENDRES 21 DE FEBRER

- 20:00 h. Presentació del Llibret de la Falla al nostre casal.

DISSABTE 22 DE FEBRER

- 12:00 h. Concentració de tota la Comissió al nostre casal per a assistir a l'acte de "LA CRIDA".
- 12:30 h. **"CRIDA"** a la Plaça del País Valencià. En acabar este acte cercavila pels carrers de la població.
- 18:00 h. Concentració al nostre Casal.
- 18:30 h. Cercavila amb Batukada.
- 20:00 h. Paelles de Confraternitat Fallera al Carrer Major, organitzades per la Junta Local Fallera. (Cada Falla haurà de portar les paelles i els ferros, plats i coberts. Els ingredients "pollastre, conill, verdura, arròs, oli, pimentó, sal i aigua, així com la llenya", correrà a càrrec dels organitzadors.

DIUMENGE 23 DE FEBRER

- 11:30 h. Concentració al nostre casal per a iniciar **"L'ARREPLEGÀ"** i entrega del Llibret a tots els que col·laboren amb les seues aportacions.
- 14:00 h. Dinar al nostre parador. (Cal apuntar-se abans de les 10:00h del mateix dia).
- 18:00 h. **GALA FALLERA** i Exhibició de **"PLAY BACKS"** a l'Auditori del Centre Soci Cultural de L'Eliana, organitzar per la Junta Local Fallera.

DISSABTE 29 DE FEBRER

- 18:30 h. Concentració al parador per a formar les diferents comparses que participaran en la Cavalcada.
- 19:00 h. **GRAN CAVALCADA** de carrosses i comparses, amenitzada per unes quantes bandes de música de renom de la Comarca de Camp de Túria.
- 21:30 h. Sopar al parador per a tots els Fallers i Falleres. Sopar preparat per les nostres bunyoleres.
- 23:30 h. Després actuarà una orquestra en la Plaça del País Valencià, organitzada per la Junta Local Fallera.

DIUMENGE 1 DE MARÇ

- 14:00 h. Paelles al nostre Parador. (Cal apuntar-se abans de les 10:00h del mateix dia).

DISSABTE 7 DE MARÇ

- 18:30 h. Concentració al Parador per a formar les diferents comparses participants en el Tren Faller.
- 19:00 h. **TREN FALLER** de comparses, amenitzat per unes quantes bandes de música de renom de la Comarca de Camp de Túria.
- 21:30 h. GRANTORRA, a càrrec dels Fallers.
- 22:30 h. Gran Disco Mòbil. DJ SAMAIR.

DIUMENGE 8 DE MARÇ

- 14:00 h. Paelles al nostre parador (Cal apuntar-se abans de les 10:00h del mateix dia).

DIVENDRES 13 DE MARÇ

- 20:30 h. Començament de **"LA PLANTÀ"** de la nostra falla gran.
- 21:30 h. Les nostres tradicionals paelles de LA PLANTÀ. En acabar, cercavila per la nostra demarcació amb els ninots de les nostres falles.

DISSABTE 14 DE MARÇ

- 10:00 h. Esmorzar al parador (Cal apuntar-se amb un mínim de dos dies de antelació).
- 17:00 h. Jocs infantils GEGANTS per a totes les edats, roses i cotó dolç per als nostres fallerets.
- 19:00 h. VII Concurs de Truites de Creïlles Falla Josep Antoni.
- 21:30 h. Sopar al Parador per a tots els fallers i falleres. Sopar preparat per les nostres bunyoleres.
- 23:00 h. Ball fins a les tantes a càrrec de l'orquestra **"ADICCION"**.

DIUMENGE 15 DE MARÇ

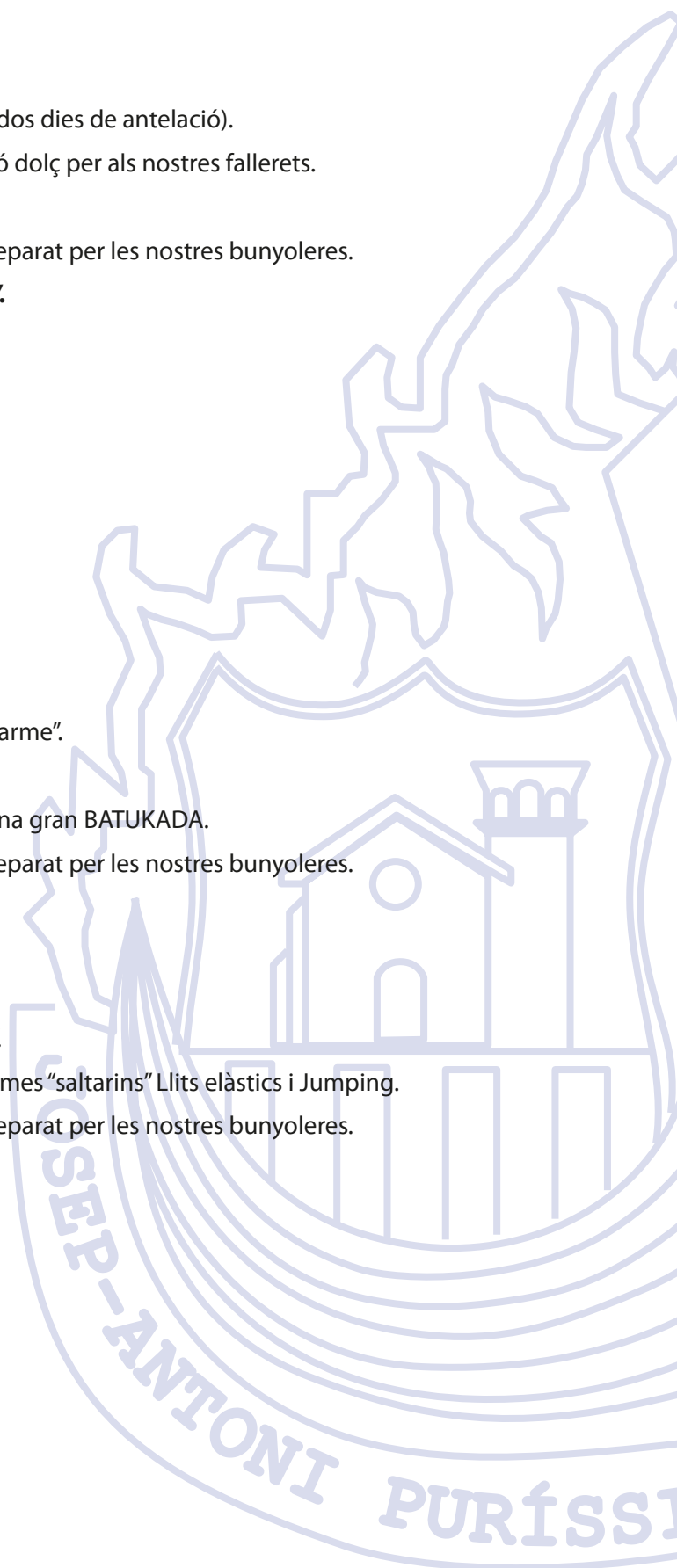
- 18:00 h. Berenar per als mes menuts de la falla.
- 19:00 h. "Tú sí que vales"
- 21:00 h. Sopar al Parador per a tots els fallers i falleres.
- 22.30 h. Espectacle de Màgia per a tots els públics
- 23:30 h. **DISCO MÒBIL** per a tots.

DILLUNS 16 DE MARÇ

- 14:00 h. Mascletà organitzada per la Comissió "Falla Verge del Carme".
- 18:00 h. Berenar per als mes menuts de la falla.
- 18:30 h. Visita a les falles del poble i tallers acompanyats d'una gran BATUKADA.
- 21:30 h. Sopar al Parador per a tots els fallers i falleres. Sopar preparat per les nostres bunyoleres.
- 23:30 h. **DISCO MÒBIL** per a tots.

DIMARTS 17 DE MARÇ

- 14:00 h. Mascletà organitzada per la Comissió "Falla del Mercat".
- 17:30 h. Berenar per als mes menuts de la falla i després per als mes "saltarins" Llits elàstics i Jumping.
- 21:30 h. Sopar al Parador per a tots els fallers i falleres. Sopar preparat per les nostres bunyoleres.
- 23:30 h. **DISCO MÒBIL DJ. SPECTRA** per a tots.

DIMECRESS 18 DE MARÇ

- 10:00 h. Esmorzar al parador (Cal apuntar-se amb un mínim de dos dies de antelació).
- 11:30 h. Concentració dels nostres representants al parador per al Trasllat de la Mare de Déu.
- 12:30 h. Concentració al nostre parador de tots el fallers i falleres.
- 13:00 h. Cercavila.
- 14:00 h. Mascletà organitzada per la Comissió "Falla Antic Moli i Casetes".
- 18:00 h. Concentració al nostre casal faller de les Comissions Infantil i Major per a assistir a l'acte de L'OFRENA A LA MARE DE DÉU DEL CARME. Les Falleres i Falleres hauran de portar mantellina en aquest acte.
- 18:30 h. OFRENA a la MARE de DÉU del CARME.
- 21:30 h. Sopar al Parador per a tots els fallers i falleres. Sopar preparat per les nostres bunyoleres.
- 00:00 h. Ball amb l'afamada **ORQUESTRA LA SENDA**.

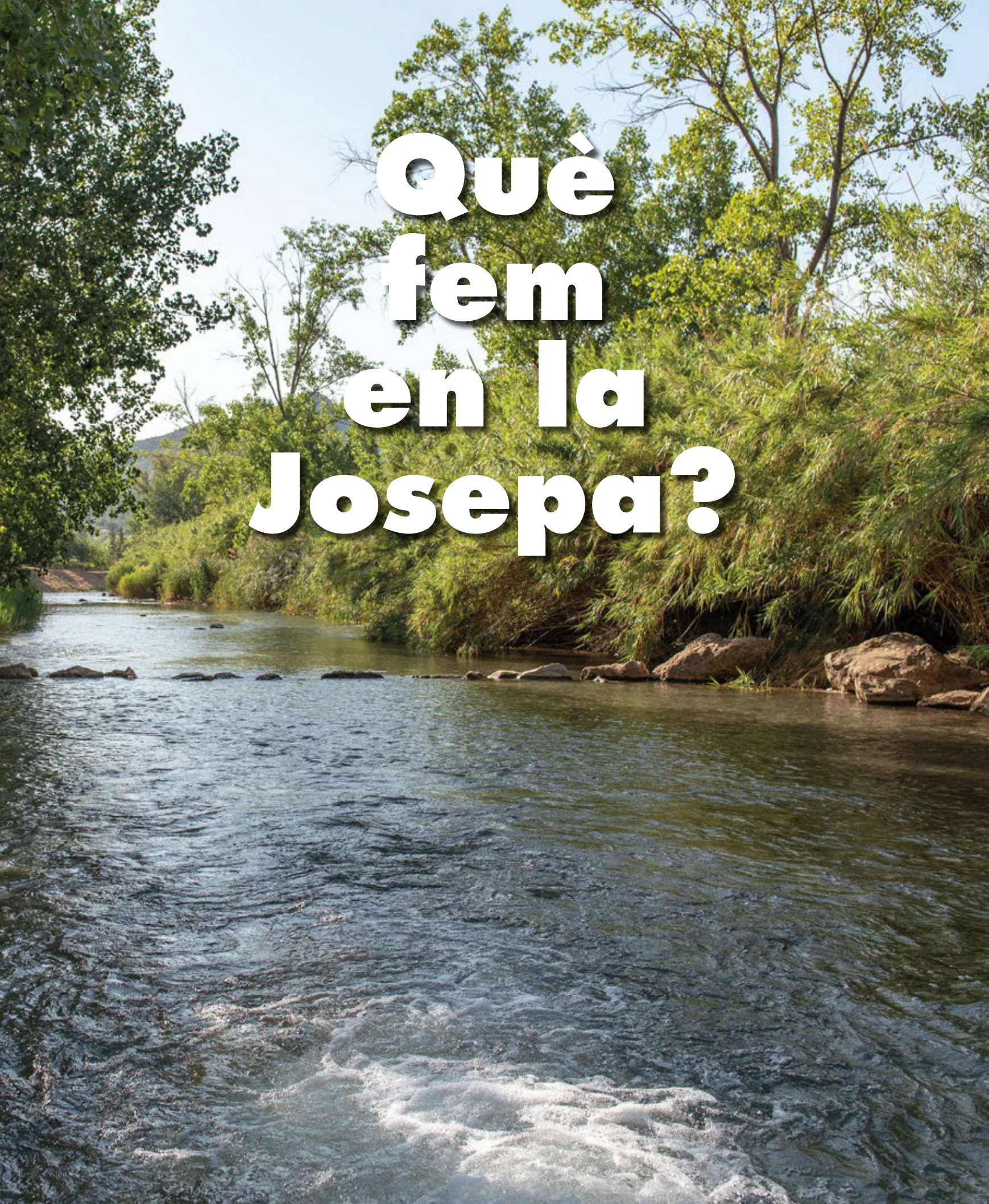
DIJOUS 19 DE MARÇ

- 08:00 h. Extraordinària DESPERTÀ i XOCOLATÀ.
- 10:00 h. Esmorzar al parador (Cal apuntar-se amb un mínim de dos dies de antelació).
- 11:30 h. Concentració al nostre Casal de tota la Comissió per a assistir a la missa en HONOR DE SANT JOSEP. En acabar la missa, PASSACARRER.
- 14:00 h. **GRAN MASCLETA** organitzada per la nostra Comissió "Falla Josep Antoni, Puríssima i Major" a càrrec de la Pirotècnia **HERMANOS CABALLER**. A l'aparcament del Poliesportiu.
- 15:00 h. DINAR DE SANT JOSEP. (Els tiquets es posaran a la venda anticipadament).
- 20:00 h. Sopar infantil "Perritos".
- 21:00 h. Sopar d'aixella al nostre parador.
- 00:30 h. Música a càrrec de **NACHO HERRERO**.

NIT DEL FOC

- 22:00 h. Després d'un bonic castell de focs d'artifici, la nostra Fallereta Major, **YANIRA SANCHEZ I PALACIOS**, acompanyada pel President Infantil **ALEJANDRO HERRERO I ALCALDE**, encendran la traca que li pegarà foc a la nostra Fallereta Infantil.
- 23:00 h. A ballar una estona amb música al parador.
- 00:30 h. Després d'un castell de focs d'artifici, la nostra Fallera Major, **MONICA SANCHEZ I PALACIOS**, acompanyada la nostra presidenta de la falla **TERESA PEIRÓ I AGUILAR** encendrà la traca que li pegarà foc a la Falla Gran. Després de la CREMÀ, continuarem amb la música fins que les nostres forces s'esgoten.

**Què
fem
en la
Josepa?**

HALLOWEEN

FALLES 2019

Recordant les falles 2019, pense que ha passat tot molt ràpid, per a mi un poc impensable haver sigut ara Fallera Major, però vaig tindre al meu marit que va ser el primer a recolzar-me i que no va parar d'animar-me fins que una nit parlant amb ell, em va tornar a preguntar, Mª Carmen, no series tu la Fallera Major?

M'ho havia dit algunes vegades i aleshores em va eixir un sí molt nerviós que em va obrir un any carregat d'il·lusió i moltes emocions.

Em quede amb tot. Cada acte tenia la seua essència i em transmetia una emoció.

Per a mi ha sigut un somni que després de molts anys s'ha complit, una espineta que m'he llevat, veure com el meu germà va ser president infantil i la meua germana Fallera Major i que després de molts anys ells junt a mon pare estigueren en la meua presentació per a mi va ser molt emotiu.

Mai oblidaré la cara del meu marit pujant-me la banda i les paraules de la meua neboda Pili i la meua filla Carmen parlant en nom de tota la família, una nit inoblidable.

Com ho hem passat de bé amb les eixides, la primera quan vam anar a veure la falla per primera vegada, què contents estàvem Natalia, Alejandro i jo al veure com anava tot en marxa! Amb ells ha sigut un orgull representar l'any 2019. Ells formen part d'una gran família fallera a la que li he agafat molt afecte. I em falta per anomenar la meua presidenta Tere, sempre disposada a tot amb un sonriure, sempre al peu del canó. No tinc dubtes de que

si a algú li agraden les falles i ho porta en la sang és ella. Viure les falles 2019 amb ella, junt a Natalia i Alejandro ha sigut un gran plaer.

Vull felicitar a Carmen i J.Maria per la seua gran tasca fent el llibret de la falla i la il·lusió que posen sempre, són un referent d'esta falla. Com ho passem de bé al anar a arreplegar el premi del llibret a València. És un dia molt especial!

Han sigut tants bons moments viscuts i ho he passat tan bé que no podria parar d'escriure i si açò ha passat ha sigut gràcies a tots els fallers i falleres d'esta comissió.

Desitjar a Mònica, Yanira i Alejandro que disfruten al màxim del seu any faller com a màxims representants. Tenen molta il·lusió i ganes i en tot el que puga, ací em tindran. Només em queda despedir-me, sabent que al escriure açò arriba el final del meu regnat, pero molt feliç per haver pogut ser la Fallera Major de la falla JOSEP ANTONI-PURÍSSIMA I MAJOR.

Sempre agraïda,

Mª CARMEN LÓPEZ COLL
Fallera Major 2019

COL-LABORADORS

BUNYOLERES

Carmen Aguilar i Ballester, Maruja Gimeno i Molina,
Veva Marco i Chisbert, Fina Marco i Gisbert, Maria Marco i Marco,
Blanca Moran i Molina, Amelia Montoya i Piqueras, Sota Ibañez i Ruiz.

ARTISTE FALLER

Sergi Edo Llopis

FLORS

Flors Maria

MAQUETACIÓ I IMPREMTA

Logik Graphics

LOTERIA

Administración 13 "Santa Catalina"

Guia Comercial

C/Molí, 2 - 1º
46183 L'ELIANA (València)
Tels. 96 274 17 05 - 96 274 08 23
Fax 96 275 09 97
E-mail: torrent@astorrent.com

Tevás

Travel

AGÈNCIA DE VIATGES

Fernando Ferrer Giner
C/ Moli 17, baix – dreta
46183 L'Eliaana

Telèfon 962 027 352
tevastravel@aeav.es

ENRIQUE
FERRER
RAMON

Mª JOSE
GOLFE
ROBLEDO

FORN
TEL 96 274 20 80 - Ricardo Llopis 24 - 46183 L'ELIANA

RICARDO LLOPIS 24

46183 L'ELIANA

VALENCIA

fornlescasetes@fornlescasetes.com

Casa de Comidas
Tia Chelo

COMIDAS PARA LLEVAR

SÁBADOS Y FESTIVOS
RACIONES
DESDE **3,5€**

**MENÚ DIARIO
DE MARTES
A VIERNES**

6,5€

AGUA Y POSTRE
INCLUIDOS

**PAELLAS Y
FIDEUA POR
ENCARGO**

*Comida
casera* **100%**

C/ MARQUÉS DE CÁCERES, 56 B - L'ELIANA

@casadecomidastiachelo **96 017 49 90**

PO Box 169 · E46183 L´Eliana (Valencia) SPAIN
Phone +34 962 740 932 · Fax +34 962 740 249
www.tigernuts.com | info@tigernuts.com

bar • DEL MERCAT

SALUD

DENTAL

VIDA

ACCIDENTES

DECESOS

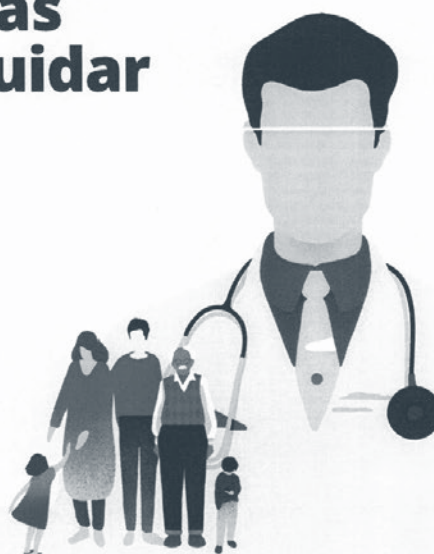
MASCOTAS

Cuidar de las personas es mucho más que cuidar de su salud

Asisa L'Eliana

C/ Purísima, 15 B

Tfno.96 243 94 55

Empresa Colaboradora:

R 200
AÑOS

asisa ➔

Sabemos cómo cuidarte

NIT & DIA
(CAFÉ BAR)

Desdejunis - Esmorzars - Degustació de Tapes - Sopars

Sopars per a grups

C/Major, 25 - L'Eliana

Reserves: 962 028 751 629 642 683

Assessoria Romero i Roldan

Jurídica - Laboral - Fiscal - Comptable

C/ Benissanó 15, 46183
L'Eliana - València
96 275 86 12 - 676 65 60 39
attcliente@asesoriaryr.com

<https://www.asesoriaryr.com>
attcliente@asesoriaryr.com

"Cuidem del teu negoci i cuidem de tu..."

BAR MOLÍ 25

Jose Ming Qiang Chen

c/ Molino, 25 - L'Eliana (València)

nuriaxinyichen@gmail.com

Tels. 96 274 43 74 - 688 08 09 83

Av. Enrique Daries 1 - 46183 L'Elia - Tel. 963117756

PILAR VALVERDE

INDUMENTARIA VALENCIANA

Sueños de Camelia

Personalitat
Elegancia
Qualitat

**Nova col·lecció
de comunió 2020**

Talles especials
Confecció a mida

Segueix-nos
en facebook

C/Virgen del Rosario, 3 - L'Elia - 96 165 61 70 www.pilarvalverde.com - info@pilarvalverde.com

l'Eliana

General Pastor, 10
Tel. 96 165 52 06

Av. de les Corts, 16
Tel. 96 202 90 91

Benaguacil

Av. del Montiel, 59
Tel. 96 273 04 10

gelateria.lacaseta@gmail.com

Miguel Gil Murgui

Enginyer Tècnic Industrial

🏠 C/Valencia, N°3, Pta.9 - L'Eliana, València

☎ 629 056 533 ✉ mgilmu@hotmail.com

MEDICINA ESTÉTICA		CIRUGIA ESTÉTICA
Fotodepilación	Mesoterapia	Rinoplastia
Botox	Carboxiterapia	Blefaroplastia
Rellenos de arrugas	Mesoterapia facial	Lifting facial
Aumento de labios	Dietas	Otoplastia
Eliminación de manchas	Lifting con Hilos	Liposucción
Plasma rico en plaquetas (PRP)	Biorrevitalización	Abdominoplastia
Rejuvenecimiento con A. Hialurónico	Shape lift	Mini abdominoplastia
	Bioplastia	Elevación de glúteos
	...	Mamoplastia de aumento
		Elevación de pecho
		Labioplastia
		Vaginoplastia
		Cirugía vascular
		...

si buscas calidad, llámanos,
nuestros **14 años** de experiencia
y más de 50.000 servicios
realizados con éxito nos avalan

www.clinicacorpor.es

CLINICA CORP
MEDICINA Y CIRUGIA ESTETICA
REGISTRO SANITARIO Nº 7530
@clinicacorporlaeliana
síguenos en f Clínica Corpus, Medicina y Cirugía Estética

PONTE EN MANOS DE PROFESIONALES ALTAMENTE CUALIFICADOS Y FORMADORES

96 202 84 21

Arqmap
arquitectura + diseny

Marta Andrés Peiró
arquitecta

Rosales, 10, vivienda 5
L'Eliana (Valencia)

mandrespeiro@gmail.com
tel. 96 111 58 80

GRÁFICAS LA ELIANA

- IMPRENTA
- LONAS
- DISEÑO WEB
- CARTELERÍA
- PUBLICIDAD
- ROTULACIÓN
- IMPRESIÓN DIGITAL
- DISEÑO GRÁFICO

LONAS PUBLICITARIAS

RÓTULOS, VINILOS, DECORACIÓN

gorras,
tazas,
etc...

OFERTAS

Camisetas y Ropa de Trabajo personalizada

- BANNERS -
- ROLL UPS -

f GRAFICASLAELIANA
e info@graficaslaeliana.com
www www.graficaslaeliana.com

h Calle Mayor, 74, Esq. Fuerzas armadas
46183 - L'Elia (Valencia)
t Tel: 96 202 90 99 / Fax 96 202 82 05

**Gaudix de les nostres tapes selectes,
Menú degustació
i tot tipus d'arrossos.**

Safraner

Restaurant - arrosseria

C/ Benisanó, 13
L'Elia

961 436 086
661 429 076

safranereliana@gmail.com

díaz tous

ASSESSORIA

Fiscal Contable Laboral Jurídic

C/Benissanó, 3, 46183 L'Eliana

Telf. 962 742 925

Fax. 962 758 411

Email: dt.asesoria@gmail.com

ENRIQUE DESCO.COM

SERVEI URGENT 24H
677 123 123

www.rshome.es * Teléfono: 961 671 436 * info@rshom.es

COMES

Pâtisserie i Forn

ESPECIALITAT:

PÂTISSERIA SALADA

TARTES I REPOSTERIA

www.comespatisserie.com

Dimecres i Dissabte Pans Especials
Pa Gallec i de Sègol

Pâtisserie i cafeteria:

AVINGUDA ALCALDE ENRIQUE DARES, 2-Tel. 961 65 56 34

Puríssima, 4 - Tel. 962 74 01 15 - L'ELIANA (València)

Telas y Costuras

**ARREGLOS Y COMPOSTURAS
DE TODO TIPO DE PRENDAS**

 675 408 961

**C/ Cristo del Consuelo, 15 - Bajo nº 2
46183 L'ELIANA (Valencia)**

CLIPPING

**Trages cerimònia home.
Estil italià.**

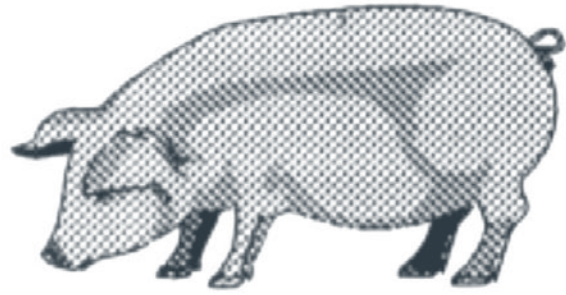
www.clipping.es

**MEDICINA DE FAMÍLIA. PEDIATRIA / PUERICULTURA. ANÀLISIS
CLÍNICS. A.T.S. REHABILITACIÓ. AL·LÈRGIA. CARDIOLOGIA.
DERMATOLOGIA. ENDOCRINOLOGIA. NUTRICIONISTA.
GINECOLOGIA. OBSTETRICIA. OTORRINOLARINGOLOGIA.
OFTALMOLOGIA. ECOGRAFIES. PODOLOGIA. TRAUMATOLOGIA.
UROLOGIA. CIRURGIA GENERAL. APARELL DIGESTIU.
ECOCARDIOGRAMES. PSICOLOGIA CLÍNICA.
CENTRE DE VACUNACIÓ**

**Benisano, 11 · 46183 La Eliana (Valencia)
Tel. 96 165 64 04 · cita@centromedicopasarela.es
www.centromedicopasarela.es**

Carnisseria

Ramón Marco

Especialitat en corder y embotits casolans

C/ Palacio, 23 • Tel.: 96 165 63 67 • L'Eliana • Valencia

denti laser

General Pastor, 23-25 Bj - Tel. 96 202 74 36 - L'Eliana

monroldent@gmail.com - Twitter @CDentilaser - www.dentilaser.es

GISAN PAPERERIA GIMENO DESCO

- Papeteria
- Llibreria
- Articles de regal

Estem al carrer Gesmils, nº 33, al costat de Consum, davant el col·legi
L'Olivera (Verge del Carme) • Tel. 96 274 40 40 • Mòbil 663 845 766

VINE A VEURE'NS!!!

Papeleriagisan@gmail.com

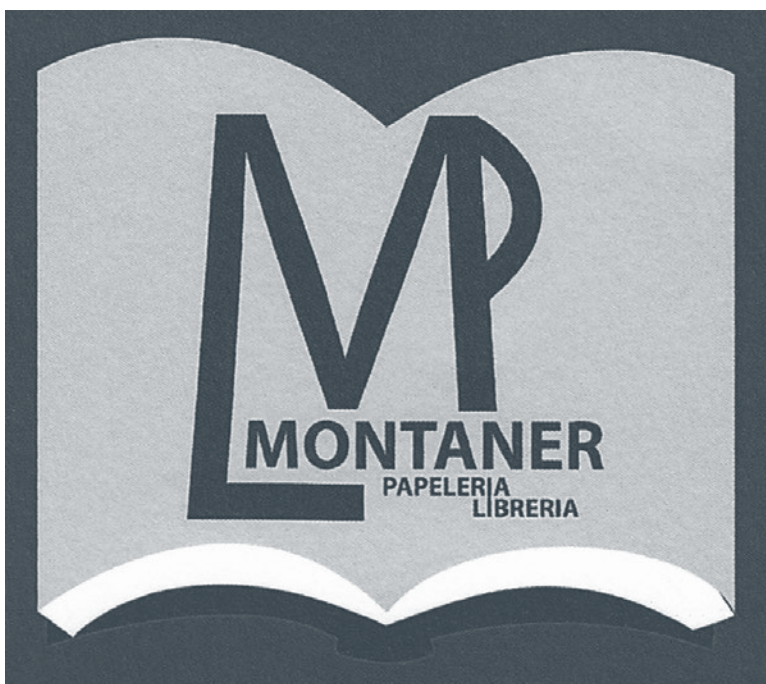
Peix i marisc fresc del dia

Horari: De dimarts a dissabte 8h 30' a les 14h.
dimarts des de les 19h fins a les 20h 30' (Peix de la llotja)

Al carrer València, 19 (contonada Molí)
Tel.: 962 740 805

Atendrem amb gust els seus encàrrecs.

crespopaya@yahoo.es

PAPERERIA LIBRERIA

MONTANER

Desde 1978

C/ Major nº56 b. 46183 L'Eliana Valencia

tel: 962740992 tel/fax: 962742405

pmontanercb@gmail.com

VALLBO-GLASS

96 276 32 05/06
rotulación y Publicidad

**Vestuario y
Protección Laboral**

**SERIGRAFÍA
VINILOS
BORDADOS**

**Lunas de Vehículos
con Aseguradoras**

Tintados Homologados

**Rotulación de Vehículos
Comercios... y mas..**

Av. Cervantes nº 29 46185 La Pobla de Vallbona
vallboglass@gmail.com msfproteccion@gmail.com

PLAERDEMAVIDA

• e/ baret •

Cuina de mercat
d'elaboració pròpia

Amplia selecció de vins
nacionals i internacionals

Menú de migdia

C/ Benaguasil, 1 - baix esquerra (cantó). L'Elia. 96 331 58 78 - www.plaerdemavida.es

ART PIZZA

AUTÈNTICA MASA ITALIANA

Somos Arte Sanos

MENÚ 1

2 X PATATAS GAJO (BBQ)
+
2 X BOTES DE REFRESCO

6€

MENÚ 2

PIZZA PEQUEÑA
+ PATATAS GAJO (BBQ)
+ BOTE DE REFRESCO

8€

MENÚ 3

PIZZA MEDIANA
+ PATATAS GAJO (BBQ)
+ BOTE DE REFRESCO

10€

MENÚ 4

PIZZA BARCO
+ BOTE DE REFRESCO
+ PATATAS GAJO (BBQ)

10€

MENÚ 5

2 X PIZZAS MEDIANAS
+ 2X BOTE DE REFRESCO
+ PATATAS GAJO (BBQ)

18€

MENÚ 6

2 X PIZZAS FAMILIARES
+ REFRESCO DE 2L
+ PATATAS GAJO (BBQ)

28€

(Pedido mínimo 10 € para el reparto a domicilio) Horario: Lunes a miércoles de 19:30 a 22:00
Jueves a Domingo de 19:30 a 23:00
722 20 20 00 C/ General Pastor 25, L'Elia 46183 (Valencia)

BEBIDAS		PIZZAS		
		PEQ.	MED.	FAM.
Agua 1,5l	1,20	4,50	6,00	11,00
Bote Refresco	1,20			
Bote Cerveza	1,20			
Litro de Cerveza	2,00			
Refresco de 2l	2,20			
NOVEDADES				
PIZZA BARCO				
1. Margarita		4,50	6,00	11,00
(Tomate y Mozzarella)				
2. Jamón York		5,00	7,00	12,00
(Tomate, Mozzarella y Jamón york)				
3. Hawaiana		5,90	7,90	12,90
(T.M. Jamón york y piña)				
4. 4 Quesos		5,90	7,90	12,90
(Sensacional selección de 4 quesos semicurados)				
5. Pepperoni		5,90	7,90	12,90
(Tomate, Mozzarella y Pepperoni)				
6. Carbonara		5,90	7,90	12,90
(Nata, Mozzarella Champiñón, Bacon y Cebolla)				
7. Barbacoa		5,90	7,90	12,90
(T.M. Pollo, Bacon, Salsa barbacoa y Cebolla)				
8. Americana		5,90	7,90	12,90
(T.M. Bacon y Champiñón)				
9. Pica-Pica		5,90	7,90	12,90
(T.M. Chorizo picante, Bacon y Salsa barbacoa)				
10. Vegetal		6,50	8,50	13,90
(Champiñón, Pimiento verde, Olivas y Cebolla)				
11. 4 Estaciones		6,50	8,50	13,90
(T.M. J.Tori, Atún, Champiñón y Olivas)				
12. De la casa		6,50	8,50	13,90
(T.M. Chorizo, Bacon, huevo y Cebolla)				
13. Ibérica		6,90	9,00	15,90
(T.M. Bacon, J.Tori y Queso de Cabra)				
14. Rústica		6,90	9,00	15,90
(T.M. Jamón Serrano y Queso de Cabra)				
15. Romana		6,90	9,00	15,90
(T.M. Anchoas del Cantábrico, Alcaparras y Olivas)				
16. Marinera		7,50	9,90	16,90
(T.M. Atún, Anchoas del Cantábrico y Cebolla)				
17. Atún y Salmón		7,50	9,90	16,90
(T.M. Atún, Salmón Ahumado y Cebolla)				
18. Anchoas y Salmón		7,50	9,90	16,90
(T.M. Anchoas, Salmón Ahumado y Cebolla)				
19. Rúcula con Jamón		7,50	9,90	16,90
(T.M. Jamón Serrano, Rúcula, Parmesano y Aceite de Oliva Virgen Extra)				
20. Roquefort con Pera		7,50	9,90	16,90
(Salsa Roquefort, Pera, Nueces y Cebolla)				
21. Mermelada de fresas		7,50	9,90	16,90
(Mermelada de fresa, Mozzarella, Queso de Cabra, Roquefort y Nueces)				
INGREDIENTES				
PEQUEÑA	0,50			
MEDIANA	1,00			
FAMILIAR	1,50			
INGREDIENTES ESPECIALES				
PEQUEÑA	1,00			
MEDIANA	1,50			
FAMILIAR	2,00			
SALMÓN AHUMADO				
ANCHOAS DEL CANTÁBRICO				
QUESO DE CABRA				
QUESO ROQUEFORT				
QUESO PARMESANO				
JAMÓN SERRANO				
722 20 20 00				

Avd. Cortes Valencianas, 4
46183 L'ELIANA
610881802 - 675754268

 restaurante el olmo
 el olmo restaurante

NUEVA GERENCIA

Especialidad en
Carnes, arroces y tapas

La Tasca de Selo

C/ Fuerzas Armadas, 3
L'Elia
690 605 427-657 542 237

Abierto todos los días
excepto lunes

L'ELIANA ENGLISH SCHOOL

CENTRO DE DIA en L'Eliaana y Servicio de Ayuda a Domicilio

Te ofrecemos mejorar tu vida

Calle Rosales, 10. L'Eliaana
www.montcalet.com

- ASISTENCIA MÉDICA Y ENFERMERÍA PERMANENTE.
- FISIOTERAPIA DIARIA Y REHABILITACIÓN POST-HOSPITALARIA.
- UNIDAD DE MEMORIA.
- GESTIÓN DE AYUDAS PÚBLICAS.
- SERVICIO DE TRANSPORTE CON RUTAS CORTAS Y CÓMODAS.
- COCINA PROPIA CON DIETAS PERSONALIZADAS.

96 2752038

— APERITIVOS —
RAFA

Castañas

Anacardos

Avellanas

Piñones

Especialidad en
frutos secos, aceitunas,
salazones y encurtidos

Tfno. Encargos
David - 651 657 676

C/ Santa Teresa, 3, bajo
46183 L'Eliana - Valencia

nacho timón_diseño industrial

www.nachotimon.com
c/francisco alcaide nº20_pta 2
cp.46183_l'eliana_valencia
(+34) 687 37 06 14
nachete@nachotimon.com

CENTRE D'ESTUDIS À GORA

REPASO GENERAL

PRIMARIA, E.S.O., BACHILLER.
UNIVERSIDAD. TODAS LAS ASIGNATURAS.

PRUEBAS DE ACCESO

CICLOS FORMATIVOS, SELECTIVIDAD-PAU
MAYORES DE 25

VALENCIANO

EXÁMENES JUNTA QUALIFICADORA

IDIOMAS

C/ FRANCISCO ALCAYDE 35 | L'ELIANA | 46183
962 725 345 | 674 851 957
agoracb@gmail.com

**Tu óptica de vanguardia
en La Eliana**

Avda Alcalde Enrique Daries, 5
PARKING GRATUITO a 50 metros (Corts)
96 274 44 82 618 026 245
info@mordickopticos.es

Noelia Calcerrada, Óptica Colegiada 15636

 Noelia Calcerrada MORDICK

HAMBURGER HILL

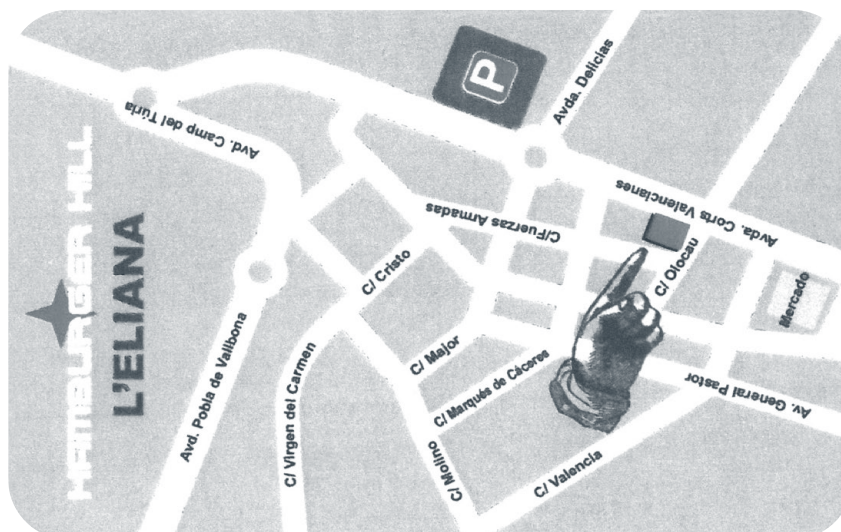
BURGER RESTAURANT ★ LOUNGE BAR

Hamburger HILL La Eliana

Telfs. 627 748 020 · 960 065 145

Avd^a Corts Valencianes 16
(esquina a C/ Olocau)

46183 · La Eliana

ELIAVET
Clínica veterinaria

Ahora abrimos 12 horas.

Estamos en:
Calle Marines, L'Elia
(junto a Consum)

Ven a vernos de 09:00 a 21:00.
Y los sábados hasta las 14:00.

Urgencias: 652 52 05 67 // Citas: 96 274 41 66
Web: www.eliavet.com // Email: info@eliavet.com

• Colegio Virgen del Carmen

Síguenos en:

MESÓN - GALLEGO Morriña

"Lo que siento por mi tierra"

Reservas Tel. 647 13 63 99

C/ Ulliría nº 2 - Bajo L'Elia

DAIKIN

ELICLIMA, S.L.

CLIMATIZACIÓN LÓGICA

- *CLIMATIZACIÓN PISCINAS*
- *AIRE ACONDICIONADO*
- *FRÍO INDUSTRIAL*
- *SISTEMAS DE CALEFACCIÓN*

AVDA. DE LES CORTS VALENCIANES, 39 L'ELIANA
TEL. 962 74 22 22 - FAX 962 75 09 90 - Móvil 669 857 891

M Í M A T E

belleza y relax

C/ Ave María, 2 46183 L'Eliana 685 943 841

- ORQUESTAS
- DISCO MÓVILES
- SONIDO E ILUMINACIÓN PROFESIONAL
- HINCHABLES
- ESCENARIOS E INFRAESTRUCTURA
- MUSICALES
- CONCIERTOS
- ARTISTAS
- ANIMACIÓN & PERFORMANCE
- DRUMS & PLAY
- KARAOKE ROCK BAND

Y MUCHO MÁS...

Tlf: 639 985 750

mail: nexusgrup@gmail.com

www.nexusproman.com

Chapa - Pintura - Mecanica

C/. Moscu, 11
(Pol. Mas de Tous)
46185 Pobla de Vallbona

TLF. 96 312 96 03
fanauto.cb@gmail.com

ESTD

2003

THE CLIFFS

Official Irish pub

FARMACIA EL MERCAT

Lda. Vanesa Torrent Desco

**C/ Valencia, 47 - L'Eliana
Teléfono 962758022**

**www.farmaciadelmercat.es
info@farmaciadelmercat.es**

Homeopatía

Formulas Magistrales

Dietas personalizadas

Atención farmacéutica

Análisis

(colesterol, glucosa, triglicéridos..)

Veterinaria

ABIERTO DE LUNES A SÁBADO
8:00h - 21:00h
ININTERRUMPIDAMENTE

- FARMACIA , PARAFARMACIA Y ORTOPEDIA
- ESPECIALISTAS EN FITOTERAPIA
- HOMEOPATIA
- DERMOCOSMÉTICA Y NUTRICOSMETICA
- SALUD BUCODENTAL
- ALIMENTACIÓN E HIGIENE INFANTIL
- SERVICIO DE DIETISTA Y NUTRICIÓN DEPORTIVA
- TOMA DE TENSIÓN
- ANÁLISIS DE : GLUCOSA, COLESTEROL Y TRIGLICERIDOS

HAZTE CON TU TARJETA CLIENTE Y ACUMULA DESCUENTOS EN TUS COMPRAS, ADEMÁS SI NOS SIGUES EN FACEBOOK PODRAS DESCUBRIR NUEVAS PROMOCIONES Y DESCUENTOS

C/VALENCIA,33 – 46183 L'ELIANA (VALENCIA) 961655245 - 616177699

FERRETERÍA

ARTÍCULOS DE JARDINERÍA – ELECTRICIDAD – MENAGE

PINTURA – COPIAS DE LLAVES

www.ferreteriahermanasginer.es

C/ AVE MARÍA, 4 - Tel. / Fax. 962 74 13 40 - LA ELIANA

- ARREGLOS IGLESIAS.
- GRAN VARIEDAD RAMOS DE NOVIA.
- DECORACION DE INTERIORES EN FLOR NATURAL, FLOR NATURAL PRESERVADA, SECOS Y TELA.
- GRAN SURTIDO ARTICULOS DE REGALO.
- PLANTAS NATURALES, ETC.

C/ Marqués de Cáceres, 38
46183 L'ELIANA (Valencia)

Teléfono 962 740 892
690 397 766
www.florsmaria.es

HORNO PASTERÍA

Especialidad en:
Pastas caseras
Magdalenas
Tartas

Calle Mayor, 14 - Teléfono 962 74 02 07
Sucursal: Valencia, 47 - 962 74 33 57
LA ELIANA (Valencia)

Automoción FÓRMULA JUANVI

Servicio integral para su automóvil

C/ La Huerta, 2
46183 La Eliana (Valencia)

Telf. 96 006 12 38

info@automocionformulajuanvi.es

www.automocionformulajuanvi.es

GENERALI

José Luis Andrés López
— Generali L'Eliana —

Avenida Cortes Valencianas, 8 Bajo
Teléfono: 650156542 - 961 039 365
Mail: jl.andres@generalimediadores.es

Administración de Lotería nº 13

Su fortuna soñada S.L.U

Plaza Santa Catalina, 1
Tel. 963 922 411 - 963 913 952 · Fax: 963 916 460
www.loteria13.com · 46001 VALENCIA

LOPEZ&ANTON

GRUPO INMOBILIARIO

Localizanos en
Google Maps

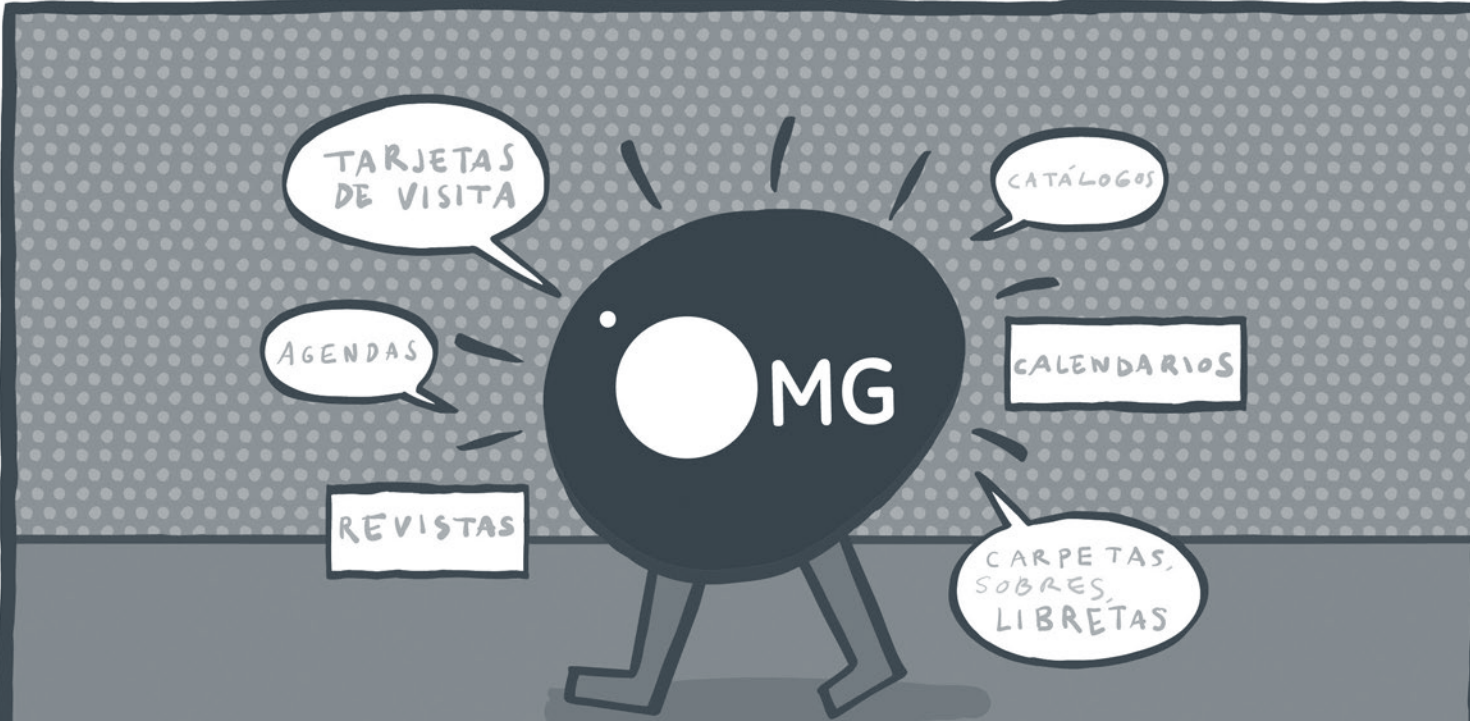
Les desea
Felices
Fiestas

C/ Major, 31
46183 L'Eliana (Valencia-Spain)
T. (+34) 961 641 573
info@lopezanton.es

Logik Graphics

SERVICIOS GRÁFICOS

PARQUE TECNOLÓGICO • C/ Sir Alexander Fleming, 7
46980 Paterna (Valencia) • Tel. 963 219 031
www.logik.com.es • logik@logik.com.es

MUNDO GRÁFICO

Parque Tecnológico 661 785 446
46980 Paterna mg@mundografico.eu
Valencia mundografico.eu

CIVERA

DESDE 1967

50 Años
ofreciendo lo mejor
del Mar

DIRECCIÓN
Anselmo Barrón

COCINA MEDITERRÁNEA

COMEDORES PRIVADOS

Autovía de Ademuz, salida 16. Urb. Montesano
Apdo. Correos 26 - Tel. 962 74 00 56
46183 LA ELIANA (Valencia)

*Herboristería
Herbasana*

ALIMENTACIÓN ECOLÓGICA - ALIMENTACIÓN CELIACOS
SUPERALIMENTOS VEGANOS - COSMÉTICA NATURAL
HIERBAS - VERDURA ECOLÓGICA

c/ Mayor, 41 - L'Eliana
Tel. 96 274 11 94 / 605 844 493

LA TRATTORIA

LA PIZZA MÁS GRANDE, CON LOS PRECIOS INCREÍBLES Y SIEMPRE CON SABOR ARTESANAL

2x1

PRUEBA NUESTROS NUEVOS SABORES

- 8 QUESOS
- MERMELADA DE TOMATE
- MERMELADA DE ARANDANOS
- CALABRESE

DESCÁRGATE EN
ANDROID NUESTRA APP

PEDIDO MÍNIMO 10€

**2x1 A DOMICILIO DE DOMINGO A JUEVES EN
PIZZAS MEDIANAS Y GIGANTES CON 3 Ó MÁS
INGREDIENTES**

**2x1 LOCAL Y RECOGER SOLO EN PIZZAS TODOS
LOS DIAS Y DE TODOS LOS TAMAÑOS**

96 272 50 41

LLAME PARA HACER SU PEDIDO

C/ABADÍA, 5. L'ELIANA

ABIERTO DOMINGOS Y FESTIVOS. 963 022 122

ADMINISTRACIÓN DE LOTERÍA Nº2 L'ELIANA

C/ GENERAL PASTOR, 11

46183 L'ELIANA (VALENCIA)

TEL./FAX. 962.750.456

loterialaeliana2@hotmail.com

www.loterialaeliana.es

!!!GORDO DE NAVIDAD 2014 VENDIDO AQUÍ!!!

Bon Café

Cafetería

Auda. Alcalde Enrique Daries. 12
46183 - L'Eliaana - Valencia

Tel. 96 214 31 00

CONSTRUCCIONES y Promociones

**Construcción
y Promoción
de Viviendas**

Unifamiliares

Cocinas

Reformas Integrales

Baños

Piscinas

Teléfono 610271371

TENEMOS LA CASA DE TUS SUEÑOS

Villamed

LUXURY HOMES

Valencia • Madrid • Barcelona • Ibiza

CARROZAS CASTI LLOSA

Polígono Les Eres - C/ Camp Rodat, 3 · 46180 BENAGUASIL (Valencia)
E-mail: info@carrozas-castillosa.com · www.carrozas-castillosa.com
Tel.: 96 273 70 21 - Angel 609 905 032 - Jose Mª 650 201 976

ELIACON CONSTRUCCIONES

Ricardo Alcácer

C/ Molino, 6- L'ELIANA
construccioneseliacon@gmail.com
M.619 769 158
T. 962 741 091

35 AÑOS DE EXPERIENCIA EN LA CONSTRUCCIÓN

Reformas Integrales

Construcción y Promoción de VIVIENDA NUEVA

Construcción de Pérgolas en madera y obra

Construcción y Diseño de Piscinas

AUTOS SEBASTIÁ

DANIEL SEBASTIÁ VIÑUALES

Avda. Pobla de Vallbona, 39
46183 L'Eliana (Valencia)

Teléfono: +34 962 74 06 51
Móvil: +34 618 604 151
E-mail: autossebastia@gmail.com

C/Mayor nº 19 - L'Eliana tel 962725328

BAR CASA ENRIQUE

ENRIQUE LÓPEZ - CONCHI MELERO

C/Valencia, 49

Telf. 96 275 08 37

46183- L'Eliana (Valencia)

bar casa enrique

(96) 202 66 77

KOALA

TAPAS, BOCATAS, MONTADITOS...

L'ELIANA C/MOLINO 12 (FRENTE A CORREOS)

Bar - Restaurante
L'ELIANA

**Especialidad en carnes,
tapas y ensaladas.
Fabulosísimo Café Irlandés.**

Calle Mayor, 11 y Calle El Molino, 3
Teléfono 961 153 557
LA ELIANA (Valencia)

landia

Cuina valenciana des de 1968

Virgen del Carmen, 2 (Junto a Iglesia)
L'Elia | Valencia | 96 202 64 34
www.restaurantelandia.com

RESTAURANTE CHINO

Av. Alcalde Enrique Darles, 1
(Enfrente Videoclub RADOS)
46183 L'ELIANA

**SERVICIO
A DOMICILIO
GRATUITO**

 **96 165 50 79
619 793 197**

**Todos los años celebramos
la Nochevieja, con menú especial
a precios razonables**

**Haga su reserva con antelación
www.restaurantechinolongteng.com**

**Bar Bocatería
Miguel**

ABRIMOS A PARTIR
DE LAS 18 H.

C/Villamarchante,2
L'ELIANA(Valencia)

 96 274 41 75

Web * Servicio a Domicilio * Especialistas en Ordenadores Apple * Reparaciones Electronica

MrComputer

 96 202 94 47

 601 26 00 10

mistercomputer.es

Reparamos tu

**MOVIL en
!1 HORA!**

**Pide cita previa por telefono o en:
c/ Abadia 4 (Frente Cocoliso)**

Servicio Tecnico Informatico * Moviles * Accesorios * Tintas * Mantenimiento a Empresas

CARMEN ROMÁN

CORREDOR DE SEGUROS
Autorización D.G.S. VP-2008-02

SEGUROS GENERALES:

- * **PERSONALES** (Vida individuales y Colectivos, Accidentes...)
- * **EMPRESAS** (PYMES, Decenal, Comercios y Multirriesgos)
- * **PATRIMONIALES** (Hogar, Automovil, Moto, RC Privada, Asistencia en Viaje, Salud...)
- * **AHORRO E INVERSIÓN** (Planes de Pensiones, Ahorro Garantizado,.)

Pl. Pais Valenciá, 4 - 46183 L'Eliana - Valencia

Tlf. 962 758 650 Fax 962 741 381

carmen@seguroscroman.es - www.seguroscroman.es

C/ Lagares,1 - 49600 - Benavente - Zamora

Tlf. 980 046 341

CLINICA DE FISIOTERAPIA

M.ª Carmen Velasco Carrasco

DIPLOMADA EN FISIOTERAPIA

NºCOLEGIADO 805

- Unidad Patología Vertebral
- Unidad Traumatológica
- Unidad Reumática
- Unidad Neurológica
- Unidad Respiratoria
- Unidad Vascular

TERAPIA MANUAL Y OSTEOPATÍA
ELECTROTERAPIA

c/ Las Nieves 15
46183 L'ELIANA (Valencia)

Tel. 96 274 38 75
Previa petición cita.

**La Comissió
de la Falla Josep
Antoni-Puríssima
i Major vol agrair
a tots els anunciants
la seua col·laboració
amb aquest llibret
i amb la festa
de les Falles.**

CENTRE ÒPTIC **L'ELIANA**

Belén Valero Marco
OPTICO DIPLOMADO

**PROFESIONALES DEL CUIDADO DE TU VISIÓN
CON LENTES PROGRESIVAS VARILUX**

VARILUX®
una lente Essilor

C/ Marqués de Cáceres, 20
46183 L'Eliana - 961 656 902
centropticleliana@hotmail.com

**CLÍNICA DENTAL MARÍA DEVESA
DESDE 1974**

- ▶ **PERIODONCIA E IMPLANTES**
- ▶ **ESTÉTICA GENERAL O CONSERVADORA**
- ▶ **ORTODONCIA Y ORTOPEDIATRÍA**

- ▶ **- 15% ESTÉTICA Y ODONTOPEDIATRÍA**
- ▶ **- 16% EN IMPLANTOLOGÍA**

- ▶ **BLANQUEAMIENTOS CON LUZ LASER
150 € (2 SESIONES)**

**REVISIONES, VISITAS Y PRESUPUESTOS
¡GRATIS Y SIN COMPROMISO!**

**CALLE FRANCISCO ALCAYDE
NÚMERO 43 BAJO 46183
LA ELIANA (VALENCIA)**

962028780 / 620868522

ESPECIALISTAS EN TU SONRISA

Primera visita
y pre-diagnóstico
GRATUITO.

961 952 037 | FINANCIACIÓN A TU MEDIDA

www.rbclinicaodontologica.com | rbclinicaodontologica@gmail.com

C/ Valencia, 33.
46183 La Eliana, Valencia.

961 952 037
691 745 132

CRISTALERIA

PERSIANAS

**TOLDOS-VENTANALES-MAMPARAS
ARREGLO DE PERSIANAS**

ASENSI

**VIRGEN DEL PILAR 42
46180 BENAGUASIL**

TELEFONO 962730073- 680813978- 619390370

Dekora

muebles

Calle Valencia 41, 46183 L'Elia, Valencia

Telf. 962725173 Info@dekoramuebles.com

www.dekoramuebles.com

PELUQUERÍA & BARBERÍA
MELY RAMOS

C/ Olocau, 5
46183 L'Elia - Valencia

Tel. 619 323 820
CITA PREVIA

 Peluqueria_Mely_Ramos

DEPURADORES V. MATA

PISCINAS Y FONTANERÍA EN GENERAL

- DESCALCIFICADORES
- RIEGOS
- ÓSMOSIS
- ACCESOL
- CALEFACCIÓN
- SANITARIOS
- FONTANERÍA
- BOMBAS PRESIÓN
- BOMBAS PISCINA
- CALENTADORES
- PISCINAS

C/ General Pastor, 29 bajo - 46183 L'ELIANA (Valencia)
Tel. **96 202 95 66**

Paloma R.
Gabinete de estética

- 647 966 934 -

C/ MARQUÉS DE CÁCERES Nº 21
LA ELIANA (VALENCIA)

HELADERÍA BAR Torrent

Almuerzos, Comidas, Cenas
Aperitivos & Tapas

**HELADOS Y GRANIZADOS
ARTESANOS**

Plaza Pais Valencià, 16
46183 L'Eliana (Valencia)
Tel. 96 274 01 10

domus
decem
CONSTRUCCIONES

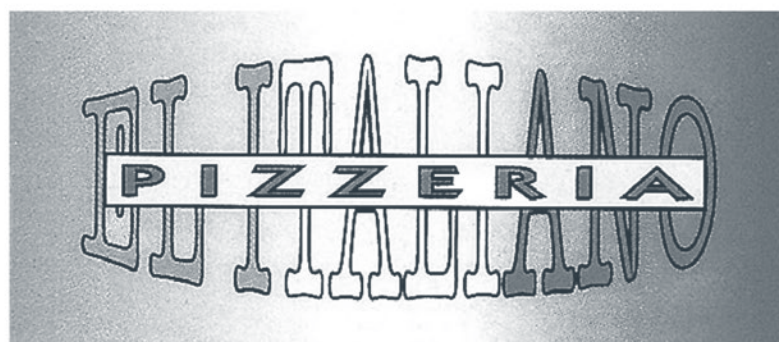

961 38 42 09

www.domusdecem.es
administracion@domusdecem.es

Calle Fuerzas Armadas n. 3, bajo - L'Eliana / Valencia

Comprometidos con la calidad

R E S T A U R A N T E

Calle San Vicente, 16
☎ 96 279 27 89 · LLÍRIA

C/ Vilamarxant, nº 1
☎ 96 202 60 08 · L'ELIANA

TINTORERÍA LAVANDERÍA

SHERLIMP

LIMPIEZA DE TODO TIPO DE PRENDAS

ALFOMBRAS - EDREDONES

PIEL FINA: CUERO, ANTE, NAPA

Especialidad en trajes regionales

SERVICIO A DOMICILIO

C/ Marqués de Cáceres, 54 -La Eliana (Valencia)

T. 96 165 56 29

EL CELLER

(Edif. Pasarela)
C/F. Armadas s/nº
La Eliana
Reservas 96.274.34.92

Pons Asesores

Marilo Pons Busutil
Economista

C/ Mayor, 13 L'Eliana - Valencia
Telef. 960 647 434 - móvil 677 483 922
marilo.dpt@gmail.com

MAXTER

eventos y producciones

CONCIERTOS SONIDO ILUMINACIÓN ESCENARIOS GRADAS CARPAS PASARELAS ESTRUCTURAS SILLAS Y MESAS
JAIMAS MICROFONÍA MESAS SONIDO DJ ANIMADORES HINCHABLES COMIDAS POPULARES DISCOMÓVILES
ESPUMA ORQUESTAS DECORADOS WC CAMERINOS PERSONAL CONFERENCIAS AUDIOVISUAL PROYECTORES
PANTALLAS DE LED ORGANIZACIÓN EVENTOS ARTISTAS LINE ARRAY MAGOS STRIPPERS PRESENTACIONES
ESTUDIO DE GRABACIÓN MOQUETA ILUMINACIÓN EXTERIOR INSTALACION FIJA MEGAFONÍA COMIDAS GIGANTES

C/ Calderers, 34 (Pol. Ind. 3)
46120 Alboraya
VALENCIA

www.maxtereventos.es
maxterevent@gmail.com
678 523 582 - 961 108 159

*Especialitat en Arrossos
Gastronomia Valenciana*

Obert de Dimarts a Diumenge

San Fernando, 69
46183 L'Eliana (Valencia)

Informació i Reserves
96 274 15 60 - 96 202 77 37

Avd. Cortes Valencianas, 31 A
46183 L'Eliana (Valencia)

96 274 15 60 - 96 202 77 37

CELTA

1971

CELTA

1971

Avda. Corts Valencianes, 27 bajo
Tel. 96 274 32 03
46183 L'Elia (Valencia)

★
EN EL
RESTAURANTE

★ **MARCO** ★

LOS PLATOS
A TU MEDIDA
★

CONFECCIONAMOS
EL MENÚ A TU GUSTO

DESDE HACE MÁS
DE MEDIO SIGLO

c/ **PURÍSIMA, 11**
46183 L'ELIANA
-VALENCIA-

TLF: 962 74 01 07

Easy English Center

Profesores

Nativos y Licenciados

Tu Centro de Inglés en L'Eliana

- Clases de Inglés a todos los niveles
- Centro Trinity College of London
- Actividades de Inmersión lingüística
- Viajes y Cursos a Irlanda

C/ Fuerzas Armadas nº20

VEN Y PRUEBA GRATIS

96 202 67 07 / 639 20 92 34

-EL-
PALILLO
EUSKAL TABERNA

Los pintxos de la Taberna El Palillo
están en boca de todos.

Todos los miércoles
Pintxo + Chato/Zurito

3,5€

www.tabernaelpalillo.es

Av. de las Cortes Valencianas 31b - 46183 - La Eliana
961 677 881

Peluquería

**Sandra
Valladolid**

Horario:

Martes a Jueves de 10,00 a 19,30

Viernes de 9,30 a 19,30

Sábados de 9,00 a 14,00

Plaza País Valenciano, 6 bajo

Tel. 96 274 15 62

L'ELIANA (Valencia)

**serigrafia
LUNA
.com**

CAMISETAS PERSONALIZADAS · REGALO PROMOCIONAL

96 151 29 86

Marco

CALIDAD EN ALIMENTACION

Charcutería y quesos selectos – Excelente bodega

Realiza tus pedidos, servimos a domicilio:

Tfno. 962740122 / Whatsapp 616153743

www.supermercado marco.com

mail: info@supermercado marco.com

Atención farmacéutica

Análisis clínicos

Ortopedia

Dermocosmética

Cuidado del bebé

Dietas personalizadas

Fitoterapia

Tarjeta fidelización

Deshabitación tabáquica

Perforación lóbulo

FARMACIA
Mª TERESA TORRES BARTUAL

Purísima 10 - L'Eliana

Tlf: 962 740 118 - ☎ 601 377 557

maitetorres@redfarma.es

HORARIOS

Lunes a Viernes - 8:30h a 21:00h - Sábados - 9:00h a 14:00h

DECORACIÓN

TODO - TEXTIL

Gral. Pastor, 13 - Tel. 96 165 51 39 - Mov. 670 66 85 89 - L'ELIANA
e-mail: todo-textil@hotmail.com

CORTINAS

TEJIDOS DE DISEÑO

CORTINAJES

PANEL JAPONÉS

ESTORES

PAQUETOS Y ENROLLABLES

VESTIMOS HOTELES, APARTAMENTOS
Y HOGARES..... A SU MEDIDA

ROPA DE HOGAR

COLCHAS - NÓRDICOS - SÁBANAS - TOALLAS - MANTELERÍAS

P.I. MAS DE TOUS. C/ BERLIN, 15. - 46185 LA POBLA DE VALLBONA (VALENCIA)

TEL. 962763142-FAX.962763185

www.garcopanel.com//info@garcopanel.com

LIDERES EN PUBLICIDAD
LOW-COST

L'ELIANA
¿Quieres montar
un negocio rentable?
Contáctanos y descubre lo tu mismo.
franquicia@zaspublicidad.com
FUERZAS ARMADAS Nº 1 - L'ELIANA 96 1039357 - 601409043

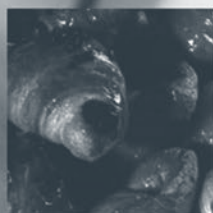
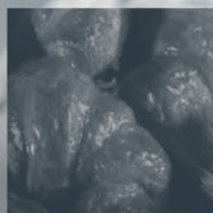
FLYERS	VINILOS PERSONALIZADOS
CARPETAS	REGALOS DE EMPRESA
TALONARIOS	FOTOMURALES
CALENDARIOS	CARTAS MENÚ
MERCHANDISING	ROLL UPS
TARJETAS DE VISITA	LOPD

valenciana pastelera, s.l.

VAL PAST

B o l l e r i a a r t e s a n a

Valenciana Pastelera
empezó como **negocio**
familiar en **1985**
dedicándose a la
fabricación y elaboración
de todo tipo de
bollería congelada.

Desde sus principios trabaja
para conseguir un único
propósito, ofrecerle al
profesional **un producto y**
un servicio de calidad.

Nuestros productos son el
resultado de las **técnicas**
más avanzadas, aunque
conservando siempre el
sabor más tradicional.
Trabajamos en todo
momento con **ingredientes**
de primera calidad,
asegurando el éxito posterior
de toda nuestra gama de
productos.

Valpast, siempre al
servicio del profesional.

VALENCIANA PASTELERA, S.L

C/ Moncabrer, 20
Pol. Ind. Cementeri Vell
46960 - Aldaya- Valencia
valpast@valpast.com
Telf: 961 51 77 63

Pit Stop

TALLERES MULTIMARCA

Nacho Peñalver Martín

C/. Marqués Cáceres, 14
46183 La Eliana, Valencia
☎ 619 079 106

*** Género Estrella ***
Especialistas en:

- Clóchinas**
- Salazones**
- Ostras**
- Platos de elaboración casera**

Av. Cortes Valencianas, 27
46183 - La Eliana (Valencia)

Tel. 695 578 908

f Neotaberna La Salada

RENAULT
Passion for life

Camp de Turia
L'Elia

Concesionario Oficial Renault Dacia

Turismos y vehículos comerciales

Nuevos, km0 y ocasión

SERVICIOS ESPECIALIZADOS

- Mecánica General Multimarca.
- Chapa y Pintura
- Renault Minuto
- Venta de Vehículos Nuevos y Ocasión
- Neumáticos
- Lavado a Mano
- Seguros
- Compañías de Renting
- Electricidad del Automóvil
- Pre-ITV e ITV
- Suspensión y Frenos
- Entrega y Recogida Gratuita de Vehículos
- Servicio de grúa 24 horas

Ctra. Poble Vallbona, 20 - 46183 L'Elia (Valencia)

Tel: 962758336 autoeliana@red.renault.es

QUE BO
ASSABORIR
EL MILLOR DE

les Falles!

La teua tenda Consum a
l'Av. Diputació, 14
Tel. 962 750 150
www.consum.es

consum

que bo ser

diferent!

ELEVEN

BISTRO

RESTAURANTE

ELEVEN11BISTRO

608 863 479

AV. DE LA CONSTITUCIÓN N°11

ELEVENBISTRO

the garage
vehículos clásicos para eventos

Bodas

TheGarageVlc

@TheGarageVlc

TheGarageVlc

+TheGarageVlc

www.thegaragevlc.com • info@thegaragevlc.com • tel. 638 615 885

61284

Índex Comercial

AGÈNCIA DE VIATJES

Texas Travel	1
--------------------	---

ALIMENTACIÓ

Aperitivos Rafa	21
Art Pizza	18
Carniceria Ramón Marco	15
Casa de Comidas Tia Chelo	2
Consum	73
Herbasana	37
Pescaderia JM	16
Supermercado Marco	64
Tigernuts	3
Valplast	67

ALTRES

Administración Loteria nº 13	33
Administracion Loteria nº 2	38
Carrozas Castillosa	41
Eliavet	24
Eliclima	25
Maxter	57
Nacho Timón	21
Nexuspro	26
Replay	-2
Tintoreria Sherlimp	55

AUTOMOCIÓ

Autos Sebastia	42
Fanauto	27
Formula Juanvi	32
Pit Stop	71
Renault	70

CERVESSERIA-BAR-GELATERIA-CAFETERIA

Bar Casa Enrique	43
Bar El Mercat	4
Bar Moli 25	6
Bar Torrent	54
Bocateria Miguel	46
Cafeteria Bon Café	39
El Celler	56

Hamburger Hill	23
Koala	43
La Caseta	8
La Trattoria	37
Landia	45
Nit i Dia	5
Pizzeria El Italiano	55
Taberna El Palillo	62
The Cliff	27

CONSTRUCCIÓ

Construcciones y Promociones	39
Domus Decem	54
Eliacon	41
Garcopanel	66
Marta Andres	9
Miguel Gil	8

DEPURADORS

Depuradores Mata	53
------------------------	----

ENSENYAMENT

Agora	22
Easy English	61
Let's Go!	20
Rivas Luna	-1

FERRETERIA-FONTANERIA-CRISTALERIA

Asensi Cristaleria	51
Ferreteria Giner	29

FLORS

Flores Maria	30
Flores Nuevas	38

FORNS-PASTISSERIES

Forn les Casetes	2
Horno las Nieves	31
Pasteleria Comes	13

GESTORIES-ASSESORIES-INMOBILIARIES

Assessoria Diaz Tous	11
----------------------------	----

Assessoria Roldan	6
Assessoria Torrent	1
Carmen Roman	47
Generali	32
López & Antón	34
Pons Asesores	56
RS Home	12
Villamed	40

IMPRENTES-INFOGRAFIA

Graficas La Eliana	10
Logik Graphics	35
Mundo Gráfico	35
Personalizateya	17
Serigrafia Luna	63
Zas Publicidad	66

MOBLES I DECORACIÓ

Dekora Muebles	52
----------------------	----

OPTIQUES

Centre Òptic L'Eliana	49
Mordick	22

PERRUQUERIES-PERFUMERIES

Peluqueria Mely Ramos	52
Sandra Valladolid	62

QUIOSC-REGALS-PAQUETERIA-PAPERERIA

La Rotonda	7
Papeleria Gisan	16
Papeleria Montaner	17

RESTAURANTS

Ca Consuelo	58
Ca Santi	42
Celta	59
Civera	36
El Olmo	19
Eleven Bistro	72
Granja Santa Creu	36
La Eliana	44

La Salada	69
La Tasca de Salo	19
Long Teng	45
Meson Gallego Morriña	24
Plaerdemavida - El Baret	18
Restaurante Marco	60
Safraner	10

ROBA I MODA

Clipping	14
Pilar Valverde	7
Telas y Costuras	13
Todo Textil	65

SALUT I BELLESA

Asisa	5
Centro Medico Passarela	14
Clinica Corp	9
Clinica dental Maria Devesa	50
Clinica Fisioteràpia	48
Clinica RB	51
Dentilaser	15
Farmacia El Mercat	28
Farmacia Icardo	29
Farmacia Torres	68
Mimate	25
Mont calet	20
Paloma R.	53

SERVICIS

Enrique Desco	11
Mr. Computer	46
The Garage	73

